

จารึกอโศก

(ธรรมจักรบเศียรสีสังข์)

รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสิงห์)

รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 978-974-300-589-3

พิมพ์ครั้งที่ ๑ — เข้าพรรษา พ.ศ. ๒๕๕๒

๑๐,๐๐๐ เล่ม

- ทูนพิมพ์หนังสือธรรมทาน วัดญาณมวกวียน ๒,๑๔๕ เล่ม
- สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม เขาดงยาง อ.พนมสารคาม จ.ฉะเชิงเทรา ๑,๐๐๐ เล่ม
- คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ และคณะโยมเลี้ยงพระลำดับวัน ๕๕๐ เล่ม
- โยมผู้ศรัทธาร่วมระลึกวาระครบ ๒๐ ปี สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม ๕๓๗ เล่ม
- คณะผู้ศรัทธาร่วมใจเผยแผ่ธรรม ๕,๗๑๘ เล่ม

คำปรารภ

“โยมสร้างวัด พระสร้างคน” คำนี้บางท่านอาจจะว่าไม่ถูก ที่ถูกนั้น ตรงกันข้าม แต่ที่แท้ ถูกแล้ว นี่แหละคือหลักสำคัญ

พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่า โยม คือพุทธศาสนิกชนผู้มีศรัทธา อุปลัมภ บำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัยสี่ อันมีเสนาสนะรวมทั้งอารามวัดตถุสถานเป็นปัจจัยที่ ๓ ส่วน พระ เมื่อด้านวัตถุไม่ต้องกังวล ก็มุ่งเกื้อหนุนประชาชนด้วยการฝึกอบรมสอนสร้างผู้มีกายเกิดมา ให้เป็นคนที่เจริญอกงามเติบโตใหญ่ในไตรศึกษา มีศีล มีสมาธิ มีปัญญา

ดังนั้น ที่วัดญาณเวศกวันนี้ ทั้งตามหลักที่กล่าวนั้น และโดยความเป็นมาของวัดที่เกิดขึ้นจากญาติโยมช่วยกันหาร่วมกันสร้างเพื่อให้พระมีที่สัปปายะที่จะบำเพ็ญสมณกิจทำงานพระศาสนาได้ด้วยดี เรื่องวัดตถุสถานการก่อสร้างจึงเป็นภาระของญาติโยม ที่พระสงฆ์เพียงช่วยดูแลและหวังให้เป็นไปอย่างถูกต้องตามพระธรรมวินัย และสนองจุดหมายที่เป็นกุศล

เสาศิลาจารึกแห่งสารนาถ ของพระเจ้าอโศกมหาราช (จำลอง) ที่สร้างขึ้นตั้งปรากฏในวัดยุบตันนี้ ก็มีความเป็นมาตามหลักและประเพณีที่ได้กล่าวข้างต้น

เมื่อได้ทราบจากญาติโยมว่าเสาศิลาจะเสร็จทันวันวิสาขบูชา และต่อมาเลื่อนเป็นทันวันเข้าพรรษา ก็ได้บอกญาติโยมว่า ทางด้านพระ จะให้มีหนังสือแสดงเรื่องจารึกอโศกออกมาให้ทันวาระนั้น เข้าคู่กันกับเสาศิลาที่เป็นวัตถุด้วย เพื่อสื่อให้เสาศิลาเป็นแหล่งแห่งการศึกษา เป็นที่เจริญกุศล สืบต่อไป

หนังสือเรื่อง **จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเคียวสีสังข์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาภิไตย** จึงเกิดมีขึ้นโดยนัยดังที่ว่า

ความเป็นมาในส่วนรายละเอียด และข้อควรทราบอย่างอื่น ท่านที่สนใจ ฟังอ่านเพิ่มเติมในท้ายเล่มหนังสือนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต)

๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๒

สารบัญ

คำปรารภ	ก
จารึกอโศก (ธรรมจักรมณฑลศิลาสิงห์)	ด
รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย	

ภาค ๑

นิเทศ จารึกอโศก

เปิดเรื่อง	๑
อักษรหรืออิฐหินเปิดทางให้ ย้ายไปคู่อดีตอันตระการของชมพูทวีป.....	๑
จารึกอโศกสืบประวัติ ขาหรับกับคัมภีร์พุทธศาสนา.....	๖
จารึกอโศกแน่ชัด คือเกียรติประวัติแห่งชาติอินเดีย.....	๑๒
อเล็กซานเดอร์มหาราช สืบโยงอย่างไรกับอโศกมหาราช.....	๑๕
๑. ดุอินเดีย พุทธกาลถึงอโศก	๑๙
พุทธกาล: ๑๖ แคว้นใหญ่จริง &.....	๖
สู่ความยิ่งใหญ่หนึ่งเดียว: เหลือมคธ หมดวัชชี.....	๑๙
สู่ความยิ่งใหญ่หนึ่งเดียว: เหลือมคธ หมดโกศล.....	๒๘

มคธยิ่งใหญ่เป็นหนึ่งใน: หลายราชวงศ์ที่ผันผ่าน.....	๓๑
สืบสายราชวงศ์อโศก: พุทธกาลถึงครองมคธ	๓๖
อโศกมหาราช: ต่อเมื่อดี จึงยิ่งใหญ่จริง	๔๒
ทรัพย์และอำนาจต้องรับใช้ธรรม	๔๘

๒. อโศกธรรม - ธรรมวิชัย ๕๑

อโศกมหาราช - อโศกธรรม	๕๑
ราชาสอนทิวาสธรรม - พระสอนล้ำเลยต่อไป	๕๖
พระพัฒนาคน - รัฐพัฒนาพลเมือง	๖๐
ธรรมราชา - ธรรมวิชัย	๖๖
ธรรมวิชัย: จากหลักการมาเป็นนโยบาย	๖๙
อโศกธรรม - โภธิสัตว์ธรรม	๗๒
จักรพรรดิ-ธรรมราชา.....	๗๗
จากดูพุทธพจน์ มาอ่านธรรมโองการ.....	๘๒
ทิวาสัมมิกัตต์ คือมาตรวัตน์ปกครอง	๘๙
เสรีภาพ เพื่อเข้าถึงโอกาสแห่งธรรมบริการ	๙๕
คนอ่อนแอเกินไป จึงรักษาสันติไม่ไหว.....	๙๗
เลิกบูชาัญญ หันไปแบ่งปัน	๑๐๒
แบ่งปันให้อยู่กันดี พร้อมที่จะพัฒนาในธรรม	๑๐๕

ตัวบท จารึกอโศก

บัญญัติศิลาจารึก	๑๑๕
ความนำ	๑๑๖
หมวด ก: ศิลาจารึกฉบับจำเพาะ และเบ็ดเตล็ด (รวมทั้งจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ)	๑๒๑
หมวด ข: จารึกศิลา ๑๔ ฉบับ	๑๔๑
หมวด ค: จารึกหลักศิลา ๗ ฉบับ	๑๖๗

บทเฉพาะที่

เสาศิลาจารึกอโศก (จำลอง) วัดญาณเวศกวัน

- คำ “จารึกหลักศิลาที่สารนาถ” บน **เสาศิลาจารึกอโศก (จำลอง)** ๑๔๙
- คำจารึกบน **๘ แท่นหิน** ทางด้านตะวันออกของเสา ๑๙๑
 - แผ่น ๑ คำ “จารึกหลักศิลาที่สารนาถ” บนเสาศิลาจารึกฯ (๑๘๙)
 - คู่ซ้าย**
 - แผ่น ๒-๓ คำอธิบาย “สี่สิงห์ ทูนธรรมจักร” ๑๙๑
 - คู่กลาง**
 - แผ่น ๔-๕ ตัวอย่างคำจารึก เพื่อเทียบธรรมเนียมในพระไตรปิฎก ๑๙๔
 - คู่ขวา**
 - แผ่น ๖-๗ พุทธพจน์จากพระไตรปิฎก เพื่อสืบที่มาของธรรมเนียมในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศก ๑๙๗
 - แผ่น ๘ ที่ดินที่ตั้งวัดญาณเวศกวัน ๓ แปลง ซึ่งต่อกัน ณ หลักเขตจุดที่ประดิษฐานเสาศิลาจารึกฯ (จำลอง) ๒๐๐

ภาค ๑

นิเทศ จารีกอโตก

จารึกอโศก

(ธรรมจักรมณเฑียรสังคห)

รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย

- ❁ -

เปิดเรื่อง

อังกฤหรืออิฐหินเปิดทางให้
ย้อนไปดูอดีตอันตระการของชมพูทวีป

พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเมื่อ ๒๕๙๗ ปีมาแล้ว (พ.ศ.๒๕๕๒ + พุทธกิจ ๔๕ พรรษา) ในชมพูทวีป คือดินแดนที่เป็นประเทศอินเดีย รวมทั้งบังคลาเทศ จนถึงปากีสถาน และอัฟกานิสถานในปัจจุบัน แล้วได้รุ่งเรืองและเจริญแพร่หลายออกไปในนานาประเทศทั่วทวีปเอเชีย จนมาบัดนี้ กำลังแผ่ขยายไกลออกไปในซีกโลกทางตะวันตก

แต่ในชมพูทวีปเอง เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสืบมา ได้ประมาณ ๑,๗๐๐ ปี ครั้นถึงช่วง พ.ศ.๑๗๔๑-๑๗๕๐ (ค.ศ. 1198-1207) กองทัพมุสลิมเตอร์กได้บุกเข้ามาทางตะวันตกเฉียงเหนือ หลังจากทำสงครามชนะมาตามลำดับ ก็ได้รุกรบเข้ามาแถบแคว้นพิหารและเบงกอล แล้วฆ่าฟันผู้คนที่ไม่ยอมเปลี่ยนศาสนาสังหารพระภิกษุสงฆ์ เผาวัด ทำลายสถานที่สำคัญ เช่น มหาวิทยาลัยพุทธศาสนาทุกแห่ง และกวาดชนเอาทรัพย์สิ้นไปหมดสิ้น ทำให้พระพุทธศาสนาสูญสิ้นไปจากชมพูทวีป โดยถือว่าการเกิดขึ้นของรัฐสุลต่านแห่งเดลีใน พ.ศ.๑๗๔๙ เป็นจุดกำหนด และเรื่องราวของพระพุทธศาสนา ที่เจริญรุ่งเรืองในอินเดียมา ๑๗ ศตวรรษครึ่ง ก็ถึงกาลอวสานแต่บัดนั้น

เมื่อเวลาผ่านไป เรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาก็เลือนหายไปจากความทรงจำของชาวชมพูทวีป และชาวปฐมนิยสถานโบราณวัตถุทั้งหลายที่มากมายทั่วทวีป ก็ถูกทับถมจมลงใต้ผืนแผ่นดินหายไปจากสายตาของประชาชน ไม่เหลือร่องรอย จนคนอินเดียไม่รู้จักพระพุทธศาสนา ไม่เคยได้ยินพระนามอโศกธรรมราชา ในขณะที่พระพุทธศาสนานั้นไปรุ่งเรือง และพระนามศรีธรรมาโศกราชเป็นที่เล่าขานสืบกันมาไม่ขาดสาย ในประเทศที่ห่างไกลจากอินเดียออกไป

กาลล่วงมาจนถึง พ.ศ.๒๓๐๐ (ค.ศ.1757) อินเดียเริ่มเสียดินแดนตกไปอยู่ใต้การปกครองของอังกฤษ ตั้งต้นแต่แคว้นเบงกอลมาตามลำดับ จนอังกฤษร่วมปกครองประเทศในปี ๒๓๑๗/1774 และในที่สุด อังกฤษก็เนรเทศกษัตริย์โมกุลองค์สุดท้ายไปยังเมืองร้างกึ่ง ลัมราชวงค์มู่ชาลง แล้วครอบครองอินเดียเป็นอาณานิคม

โดยสมบูรณิน พ.ศ.๒๔๐๑ (ค.ศ.1858) กับทั้งต่อมาก็ได้รวมพม่าเข้ามาเป็นแคว้นหนึ่งในประเทศอินเดียของอังกฤษในปี ๒๔๒๙/1886

ระยะเวลาเกือบ ๒ ศตวรรษแห่งการปกครองของอังกฤษ ได้กลายเป็นยุคแห่งการเปิดทางย้อนกลับไปชมอดีตอันรุ่งเรืองยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของชมพูทวีป

ทั้งนี้ จะด้วยเหตุที่ชนชาวอังกฤษผู้มาปกครองนั้นล้วนเป็นคนมีการศึกษาสูงมีความใฝ่รู้ที่ฝังลึกสนิทแน่นมาในภูมิหลังของชาติ หรือด้วยความเป็นนักปกครองผู้ฉลาดที่พึงรู้ทันเท่าเข้าใจถิ่นแดนและประชากรที่ตนไปปกครอง หรือเพราะการที่จะดำรงรักษาอำนาจความยิ่งใหญ่ไว้ได้จะต้องมีศักดิ์ศรีแห่งการทรงภูมิปัญญาที่เหนือกว่า หรือแม้เพียงเพื่อจะรักษาเกียรติภูมิแห่งปรีชาญาณของความเป็นชนชาติที่มีอารยธรรมสูงใหญ่นำหน้า หรือด้วยเหตุที่จะนำความรู้ประวัติศาสตร์ด้านบูรพทิศที่เชื่อมตะวันตก-ตะวันออกโยงถึงกันไปเสริมความรู้ประวัติศาสตร์แห่งอารยธรรมตะวันตกของตนและขยายพรมแดนแห่งวิชาประวัติศาสตร์โลก เช่น เรื่องการเดินทางทัพของอเล็กซานเดอร์มหาราชมาทางเอเชียกลางอันให้เกิดอาณาจักรกรีกแห่งโยนิก เป็นต้น

จะด้วยข้อใดในเหตุผลที่กล่าวมา หรือด้วยเหตุผลทั้งหมดนั้นหรือหลายข้อรวมกันก็ตาม ราชการของจักรภพอังกฤษได้สนับสนุนและรับเอางานสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีอินเดียเป็นกิจการของรัฐ เริ่มแต่เวอร์เรน ฮาสติงส์ (Warren Hastings) ผู้สำเร็จราชการของอังกฤษ ได้ยอมรับเข้าโอบอุ้มสนับสนุนเอเชียสมาคมแห่งเบงกอล (Asiatic Society of Bengal) ที่ตั้งขึ้นโดย

เซอร์ วิลเลียม โจนส์ (Sir William Jones) ใน พ.ศ.๒๓๒๗ (ค.ศ.1784) ตลอดจนอนุปราชแห่งอินเดียคนแรก คือ ลอร์ดแคนนิง (Lord Canning) ได้ตั้งส่วนราชการโบราณคดีขึ้น (Archaeological Department) ในปี ๒๔๐๓/1860 แล้วงานโบราณคดีในอินเดียก็ได้ผูกพันมั่นสนิทอยู่ในนโยบายของรัฐบาลอังกฤษตลอดมาจวบจนอินเดียได้เอกราชในปี ๒๔๙๐/1947

ข้อความที่ปรากฏใน *วารสารเอเชียสมาคมแห่งเบงกอล ปี ๒๔๐๕ (Journal of the Asiatic Society of Bengal for 1862)* ต่อไปนี้ คงบอกถึงความนึกคิดของรัฐบาลอังกฤษได้บ้างอย่างน้อยก็ส่วนหนึ่ง

ในฐานะเป็นเจ้าของอำนาจผู้ปกครองที่มีปรีชาญาณ มันจะ
ไม่เป็นเกียรติเป็นศรีแก่เราแต่อย่างใดเลย ถ้าเรายังปล่อยให้
ให้แหล่งงานสืบค้น ดังเช่น ซากนครหลวงเก่าของชาวพุทธ
ในรัฐพิหาร^๑ ถิ่นที่ราบริบรอบกรุงเดลี อันฝรั่งพรีบไปด้วย
สถานที่ปรักหักพังหนาแน่นยิ่งกว่าแม้แต่แคมปานยาแห่ง
กรุงโรม และที่อื่นๆ อีกเป็นอันมาก ไม่ได้รับการสำรวจ
ตรวจตราเพิ่มขึ้นให้มากกว่าเท่าที่ได้ทำกันมา

แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ความสำเร็จที่แท้ของงานสำรวจ
และขุดค้นทั้งหมดนั้น เกิดจากฉันทะและความเพียรพยายามอย่าง
อุทิศชีวิตจิตใจของบุคคลบางท่านที่มีใจรักและใฝ่รู้อย่างแท้จริง

บุคคลที่ควรกล่าวถึงเป็นพิเศษ เริ่มด้วยเจมส์ ปรินเซป
(James Prinsep, ค.ศ.1799-1840) เลขาธิการของเอเชียสมาคม
แห่งเบงกอล ซึ่งเป็นบุคคลแรกที่เพียรพยายามอ่านตัวอักษร
พราหมี และอักษรขรรค์ขลุ่ย จนอ่านศิลาจารึกของพระเจ้าอโศก

^๑ คงหมายถึงเมืองปาตลีบุตรหรือปัตนะ (Patna) ซึ่งเป็นเมืองหลวงของพระเจ้าอโศกมหาราช

มหาราชได้สำเร็จในปี ๒๓๘๐/1837

แล้วก็มาถึงบุคคลที่ถือได้ว่าสำคัญที่สุดในการรื้อฟื้นพุทธสถาน คือ เซอร์อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม (Sir Alexander Cunningham) ซึ่งเดิมทีมารับราชการทหารในอินเดีย แต่เมื่อได้พบกับเจมส์ ปรินเซป ก็เกิดความสนใจในเรื่องประวัติศาสตร์อินเดีย และชอบศึกษาโบราณวัตถุทั้งหลาย พอถึงปี ๒๔๐๔ ขณะเป็นพลตรี รับราชการมาได้ ๒๘ ปี ก็ขอลาออก เพื่ออุทิศชีวิตอุทิศเวลาให้แก่การขุดค้นวัดวาอารามโบราณสถาน

คันนิงแฮมได้เรียกร้องกระตุ้นเร้าให้รัฐบาลเอจจริงเอจจ้งในการอนุรักษ์และค้นคว้าวิจัยเรื่องโบราณวัตถุสถานอย่างเป็นระบบ และมีมาตรฐาน เป็นเหตุให้รัฐบาลอังกฤษตั้งหน่วยงานสำรวจโบราณคดีอินเดียขึ้นในปี ๒๔๐๔/1861 เรียกว่า Indian Archaeological Survey โดยเป็นการชั่วคราวก่อน มีคันนิงแฮมเป็นผู้อำนวยการ และต่อมาในปี ๒๔๑๓/1870 ก็ได้ตั้งขึ้นใหม่เป็น Archaeological Survey of India โดยมีคันนิงแฮมเป็นผู้อำนวยการใหญ่ (Director General) คันนิงแฮมอุทิศตัวทำงานนี้ต่อมาจนอายุ ๗๑ ปี จึงลาเลิกใน พ.ศ. ๒๔๒๘/1885

คันนิงแฮมได้ทำงานขุดค้นพื้นฟูที่สำคัญ เช่น สวรรนาถ สาถุยจี ตักสิลา และพุทธคยา ส่วนรายงานการสำรวจขุดค้นที่ได้ตีพิมพ์ออกมา ก็มีประมวลจารึกพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งเป็นชุดแรกด้วย

ด้วยอาศัยการศึกษาค้นคว้าของชาวอังกฤษที่มีเซอร์อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม เป็นตัวชูนี้ พุทธปฐมนิยวัตถุสถาน และพระเกียรติประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่จมซ่อนอยู่ใต้ผืนแผ่นดิน

และจางหายไปหมดแล้วจากความทรงจำของชาวอินเดียเอง ก็ได้ปรากฏขึ้นมาให้ชื่นชมบูชากันใหม่

จารึกอโศกสืบประวัติ ขานรับกับคัมภีร์พุทธศาสนา

เคยมีผู้สงสัยว่า มีหลักฐานอะไรที่แสดงว่า ศิลาจารึกนี้พระเจ้าอโศกสร้างไว้ อันนี้เป็นศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช

เมื่อจะตอบข้อสงสัยนี้ ควรขยายคำตอบให้กว้างออกไปอีก นอกจากหลักฐานว่าเป็นศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกแล้ว ก็ตอบด้วยว่า แน่ใจได้อย่างไรว่า จารึกของพระเจ้าอโศกนั้นแสดงหลักและเรื่องราวในพระพุทธศาสนา

หลักฐานในเรื่องนี้ นอกจากดูในศิลาจารึกเองแล้ว ก็ดูความสอดคล้องหรือยืนยันกันระหว่างศิลาจารึกกับข้อมูลในเอกสารคือ คัมภีร์พุทธศาสนา และอีกอย่างหนึ่ง คือเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง เฉพาะอย่างยิ่งความเป็นไปในลังกาทวิป ซึ่งมีเรื่องราวเกี่ยวโยงหรืออ้างอิงกันต่อเนื่องมา

ศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกนี้ มีข้อความเขียนไว้สั่งสอนแนะนำ แสดงนโยบายของพระเจ้าอโศกแก่ประชาชน เช่น บอกให้คนที่บ้านเมือง คล้ายๆ นายอำเภอและกำนันอะไรพวกนี้ นำเอาข้อความนั้นๆ ไปบอกแจ้งชี้แจงอธิบายแก่ประชาชนของตนๆ แสดงว่าพระเจ้าอโศกใช้ศิลาจารึกเป็นเครื่องมือในการสั่ง

สอนประชาชนและบริหารราชการแผ่นดิน เพราะในสมัยนั้น ไม่ได้ใช้กระดาษอย่างทุกวันนี้ ก็เลยใช้ศิลา ให้เจ้าหน้าที่เขียนจารึกไว้ตามที่ต่างๆ เช่น โขดหิน เขา ภูเขา แล้วก็ให้มาอ่านไปบอกกัน

ความริเริ่มนี้น่าจะเป็นเหตุปัจจัยอย่างหนึ่งที่ช่วยให้ประชาชนสมัยนั้นมีการศึกษา และวัดก็เป็นศูนย์กลางการศึกษาอยู่แล้ว ตำราฝรั่งบางเล่มถึงกับบอกว่า ในอินเดียสมัยพระเจ้าอโศกนี้ ประชาชนรู้หนังสือมากกว่ายุคปัจจุบัน จะจริงหรือไม่ เราไม่เห็น เขาคงประเมินเทียบเคียงตามสภาพ แต่พูดคร่าวๆ ได้ว่า เรื่องศิลาจารึกและวัดนี้แสดงว่า สมัยนั้นคนมีการศึกษาที่นับว่าดี

ที่นี้ มีเครื่องหมายอะไรที่แสดงว่าพระเจ้าอโศกเป็นผู้สร้างศิลาจารึกเหล่านี้ไว้ และเรื่องที่จารึกไว้เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา

ที่จริง การพิสูจน์ว่า ศิลาจารึกนี้เป็นของพระเจ้าอโศกมหาราช คือพระเจ้าอโศกสร้างไว้ นั้น เป็นเรื่องของนักประวัติศาสตร์-โบราณคดี ที่เขาได้ศึกษาและวินิจฉัยกันไว้ ถ้าจะให้ตรงเรื่องก็คือ เราควรไปฟังไปอ่านเรื่องที่เขาเขียนชี้แจงรายงานไว้

อย่างง่ายๆ ข้อความในจารึกหลายแห่งก็บอกเหตุการณ์ที่ทำให้นักประวัติศาสตร์มั่นใจได้แล้วว่า เป็นพระเจ้าอโศกมหาราช เช่น เรื่องการทำสงครามกับแคว้นกสิงคะ ที่จริงแค่ข้อนี้ก็พอแล้ว

นอกจากข้อความแบบนี้แล้ว ศิลาจารึกบางแห่งก็ทำเป็นหลักหรือเป็นเสาไว้ประกาศเรื่องเฉพาะที่ระบุชัดลงไปเลยทีเดียว เช่น ตรงที่ประสูติของพระพุทธเจ้า ก็จารึกบอกว่า ณ สถานที่นี้ (คือลุมพินีวัน) พระพุทธศากยมุนีได้ประสูติ เป็นต้น และบนยอดเสาที่มีเครื่องหมายอย่างรูปธรรมจักรก็บอกชัดอยู่ในตัว

ในคัมภีร์ตั้งแต่อรรถกถาจนถึงพวกพงศาวดารลังกาที่รักษากันมานานอกชมพูทวีปเป็นสหัชสวรรค์ โดยผู้เรียนและผู้รักษาไม่เคยมารู้มาเห็นเรื่องในอินเดีย บอกเหตุการณ์ เรื่องราว ลำดับกษัตริย์ราชวงศ์ กาลเวลา ยุคสมัย ตรงกับที่ตกลงกันนำมาเขียนในตำราประวัติศาสตร์ที่ใช้เป็นหลักกันอยู่ในปัจจุบัน

ศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกนี้ มีคำขึ้นต้นบอกไว้ชัดทุกครั้งเป็นแบบเลย คือประโยคที่ว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปิยทัสสีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสว่า” หรืออะไรอย่างนี้ ข้อความนี้บ่งชัดว่าเป็นคำของพระเจ้าแผ่นดิน แล้วคิดง่ายๆ เวลานั้น ใครเป็นพระเจ้าแผ่นดินก็ย่อมเป็นการจารึกคำของราชาพระองค์นั้น นี่คือแน่ว่าเป็นพระเจ้าอโศก

ตรงนี้มีเกร็ดความรู้ที่น่าสังเกตแทรกเข้ามาหน่อย คือ คำที่เรียกพระเจ้าอโศกในจารึกใช้ว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปิยทัสสีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ” อันนี้แปลจากคำในจารึกว่า “เทวานัมปิยะ ปิยทัสสี ราชา”

ที่นี้ ในอรรถกถาจนถึงตำนานย่อยๆ ในลังกา เล่าว่า ตอนที่พระเจ้าอโศกครองชมพูทวีปนั้น ลังกา (เวลานั้นเรียกว่าตัมพปัณณิทวีป) มีราชาพระนามว่า “เทวานัมปิยติสสะ”

พระเจ้าอโศกกับพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะนี้ เป็นพระสหยาซึ่งไม่เคยพบกัน ไม่เคยเห็นองค์กัน (อทิฐฐุสสหาย) และพระมหินทเถระ โอรสของพระเจ้าอโศกก็นำพระพุทธรูปไปประดิษฐานในตัมพปัณณิทวีปในรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะนี้ ในปีที ๑๘ แห่งรัชกาลพระเจ้าอโศกมหาราชนับแต่ราชาภิเษกแล้ว คือ พ.ศ.๒๓๖ (ตำราฝรั่งประมาณว่า 251 BC แต่น่าจะเป็น 248 BC)

พระนามของกษัตริย์ลังกาพระองค์นี้ที่ว่า “เทวานัมปิยติสสะ” ทำให้นึกถึงพระนามของพระเจ้าอโศกมหาราชที่เรียกในศิลาจารึกว่า “เทวานัมปิยะ ปิยทัสสี” แล้วก็คิดไปว่ามีอะไรโยงกันในการตั้งพระนามบ้างไหม (พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะขึ้นครองราชย์ในปีที่ ๑๗ แห่งรัชกาลพระเจ้าอโศกมหาราช แล้วปีต่อมา พระมหินท์ก็นำพระพุทธรูปไปยังลังกา)

[คำว่า “เทวานัมปิยะ” นี้ ตามปกติ ถือเป็นคำหนึ่งในจำพวกคำเรียกแสดงความเคารพนับถือ หรือให้เกียรติ เหมือนที่เรียกพระด้วยคำว่า “ชายสุมา” และ “ชายสุมนโต”]

ที่นี้ก็มีจุดสำคัญ ที่ศิลาจารึกบอกเหตุการณ์ซึ่งมาบรรจบกับหลักฐานในคัมภีร์ ซึ่งทำให้เห็นว่า องค์ “เทวานัมปิยะ ปิยทัสสี ราชา” หรือ “เทวานามปิยะ ปริยทรรสี ราชา” ในศิลาจารึกนั้น เป็นองค์เดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราชในคัมภีร์

ขอยกข้อความตอนหนึ่งในศิลาจารึกมาให้ดูกัน (คัดมาให้ดูเพียงส่วนหนึ่ง ข้อความเต็ม ฟังอ่านในตอนว่าด้วยจารึก ข้างในเล่ม)

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้มีพระบรมราชโองการให้ประกาศแก่มหาอำมาตย์ทั้งหลาย ณ นครปาฏลีบุตร และ ณ นครอื่นๆ ว่า

สงฆ์ (อันข้าฯ) ได้ทำให้สามัคคีเป็นอันเดียวกันแล้ว (“สังฆ สมเค กณฺเฐ”) บุคคลใดๆ จะเป็นภิกษุ หรือภิกษุณีก็ตาม ไม่อาจทำลายสงฆ์ได้

ก็แะ หากบุคคลผู้ใด จะเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม จักทำสงฆ์ให้แตกกัน บุคคลผู้นั้นจักต้องถูกบังคับให้นุ่งหม้อผ้าขาว และไปอยู่ ณ สถานที่อันมิใช่วัด

พึงแจ้งสาส์นพระบรมราชโองการนี้ให้ทราบทั่วกัน ทั้งใน
ภิกษุสงฆ์และในภิกษุณีสงฆ์ ด้วยประการฉะนี้

พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้ตรัสไว้ดังนี้:- ก็ประกาศ
พระบรมราชโองการเช่นนี้ ท่านทั้งหลายพึงนำไปติดไว้ ณ
ทางสัญจรภายในเขตใกล้เคียงของท่านทั้งหลายฉบับหนึ่ง
และจงเก็บรักษาประกาศพระบรมราชโองการอันเดียวกันนี้
แล ไว้ในเขตใกล้เคียงของอุบาสกทั้งหลายอีกฉบับหนึ่ง

ทุกๆ วันอุโบสถ บรรดาอุบาสกเหล่านั้น พึงทำตนให้มี
ความรู้ความเข้าใจแนบแน่นในประกาศพระบรมราชโองการ
นี้ และทุกๆ วันอุโบสถ มหาอำมาตย์ทุกๆ คนพึงไปร่วมใน
การรักษาอุโบสถด้วยเป็นประจำ เพื่อจักได้เกิดความคุ้นเคย
แนบสนิท และรู้เข้าใจทั่วถึง ซึ่งประกาศพระบรมราชโองการ
นั้นแล...

ธรรมเนียมของจารึกนี้ ในจารึกเองก็บอกว่าได้โปรดให้ติดประกาศ
ทั่วไปทุกหนแห่ง แต่เฉพาะที่นักโบราณคดีขุดค้นพบแล้ว ๓ แห่ง มี
ข้อความยาวสั้นกว่ากันบ้าง แต่ทุกแห่งมีตอนสำคัญ คือย่อหน้าที่
๒-๓ [สงฆ์ (อันข้าฯ) ได้ทำให้สามัคคี ๕ ณ สถานที่อันมิใช่วัด]

สามแห่งที่พบจารึกนี้ คือ ที่ สารนาถ โกลัมพี และสาญจิ
การที่จารึกต่างแห่งบอกเหมือนกันว่า “สงฆ์อันข้าฯ ได้ทำให้สามัคคี
กันแล้ว” แสดงว่าเป็นเหตุการณ์ใหญ่ของส่วนรวมทั่วทั้งแคว้น
ไม่ใช่เรื่องเฉพาะของที่นั้นๆ (สารนาถ วัดระยะทางผ่านโกลัมพี
ไปถึงสาญจิ = ๖๐๐ กม.) และข้อความตอนท้ายๆ ของจารึกเอง ก็
บอกให้มหาอำมาตย์ดำเนินการรักษาสามัคคีนี้ทั่วทุกหนแห่ง

การทำให้สงฆ์สามัคคี ก็แสดงว่าได้มีการแตกแยก และได้แก้ปัญหาคความแตกแยกนั้นเสร็จแล้ว

นี่ก็คือการสังคายนาครั้งที่ ๓ ที่เมืองปาตลีบุตร ที่พระเจ้าอโศกทรงอุปถัมภ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕ ซึ่งคัมภีร์*สมันตปาสาทิกา* ได้เล่าไว้ และบอกด้วยว่า พระที่ก่อปัญหา (ท่านว่าปลอมบวชเข้ามา) ได้ถูกบังคับให้นุ่งผ้าขาว (=ให้สึกออกไป) ดังความตอนหนึ่งใน*สมันตปาสาทิกานั้น* (วินย.อ.๖๐) ว่า

ในวันที่ ๗ พระราชา (อโศก) โปรดให้ประชุมภิกษุสงฆ์ที่อโศการาม ... ทรงทราบว่ พวกนี้มีใช้ภิกษุ พวกนี้เป็นอัญเดียรถีย์ พระราชทานผ้าขาวแก่บุคคลเหล่านั้น ให้สึกเสีย ... ลำดับนั้น พระราชาตรัสว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ บัดนี้ พระศาสนาบริสุทธิ์แล้ว ขอภิกษุสงฆ์จงทำอุโบสถเถิด” พระราชทานอาภรณ์แล้ว เสด็จคืนสู่พระนคร สงฆ์ซึ่งสามัคคีกันแล้ว ได้กระทำอุโบสถ

ตามศิลาจารึกแสดงว่า แม้สงฆ์จะสามัคคีกันได้แล้ว มาตราการที่จะรักษาความสามัคคีนั้นให้นักแน่นมนคง พร้อมทั้งป้องกันปัญหาอันอาจจะมีขึ้นอีก ก็ยังดำเนินต่อไป โดยให้มหาอำมาตย์ดูแลรับผิดชอบตามความในจารึกนั้น

เรื่องราวที่เปิดเผยออกมาด้วยซากพุทธสถานของจริงและจากธรรมเนียมคือข้อมูลลายสีธรรมในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่แหล่งเดิมในชมพูทวีป ซึ่งเพิ่งพินขึ้นพบกันใหม่ มาประสานขานรับกับบันทึกและตำนานในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา ตั้งแต่พระไตรปิฎก และอรรถกถาลงมา ซึ่งรักษาสืบทอดกันไว้นานนักหนาในประเทศพุทธศาสนาที่ห่างไกลจากชมพูทวีป

จารึกอโศกแน่ชัด คือเกียรติประวัติแห่งชาติอินเดีย

ขอยกอีกตัวอย่างหนึ่ง คัมภีร์อรรถกถาและฎีกาเล่าว่า^๑ พระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อยังเป็นราชกุมาร ได้รับพระราชบัญชาให้เป็นอุปราชครองแคว้นวันตี ที่เมืองอุชเชนี ระหว่างทางก่อนถึงอุชเชนี อโศกกุมารได้แวะที่เมืองเวทิส และ ณ ที่นี้ อโศกกุมารได้พบกับธิดาเศรษฐี นามว่าเวทิส และได้เธอเป็นคู่ครอง นำไปอยู่ด้วยที่นครอุชเชนี แล้วประสูติโอรสนามว่าเจ้าชายมหินทะ และต่อมาอีก ๒ พรรษา มีราชธิดานามว่าสังฆมิตตา

เจ้าชายมหินทะ และเจ้าหญิงสังฆมิตตานี้ ต่อมาได้อุปสมบท แล้วพระมหินทเถระพร้อมด้วยคณะภิกษุสงฆ์ได้นำพระพุทธรูปไปประดิษฐานในลังกาทวีป และพระสังฆมิตตาเถรีก็ได้นำภิกษุณีสงฆ์ไปประดิษฐานในลังกาทวีปนั้นตามต่อมา

อรรถกถายังเล่าต่อไปอีกด้วยว่า ก่อนที่พระมหินทเถระจะไปลังกาทวีป ท่านได้เดินทางมาเยี่ยมโยมมารดา คือพระเวทิสาทวี ที่เมืองเวทิสนคร และครั้งนั้น พระนางเวทิสาก็ได้สร้างวัดถวาย ตั้งชื่อว่าเวทิสคีรมหาวิหาร

คัมภีร์สารัตถทีปนีบอกด้วยว่า เวทิสนครนั้นอยู่ห่างจากพระนครปาตลีบุตร ๕๐ โยชน์ คือ ๘๐๐ กิโลเมตร

ครั้นถึงยุคอังกฤษครองอินเดีย ที่พุทธสถานจมดินหมดแล้ว

^๑ อรรถกถา คือสมันตปาสาทิกา (วินย.อ.๑/๗๐) ฎีกา คือสารัตถทีปนี (วินย.ฎี.๑/๘๐, ๒๓๖)

นี้ เซอร์อเล็กซานเดอร์ คันทิงแฮม เมื่อได้ขุดพินพระสถูปและวัดวาอาราม ณ สารนาถ สถานที่แสดงปฐมเทศนา ในช่วงทศวรรษ 1830s (ราว พ.ศ.๒๓๗๕) แล้ว ก็ได้มาทำงานขุดพินที่เมืองเวทิสัน ซึ่งปัจจุบันเรียกว่าเมืองวิทิส ในช่วงทศวรรษ 1840s (ราว พ.ศ.๒๓๘๕)

แต่ในสมัยของคันทิงแฮม ชื่อเมืองนี้คนเรียกกันเพี้ยนไปเป็นภิลสะ/Bhilsa จนกระทั่งถึงปี ๒๔๙๙/1956 รัฐบาลอินเดียจึงให้เปลี่ยนชื่อกลับไปเรียกให้ถูกต้องตามเดิมว่าเมืองวิทิสะ/Vidisha ดังปรากฏในแผนที่ปัจจุบัน

ณ เมืองวิทิสะนี้ คันทิงแฮมได้พบและขุดพินมหาสถูปที่มีชื่อเรียกกันในบัดนี้ว่า “สาญจี” อันมีชื่อเสียงโด่งดังมาก ทั้งสวยงามใหญ่โตเด่นสง่า และยังอยู่ในสภาพที่นับว่าดี อันสืบกันได้ว่าพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงสร้างไว้ (บางทีจะเป็นที่วัดซึ่งคัมภีร์บอกว่าเป็นที่พระเวทิสาทวีได้ทรงสร้าง?) และมีการซ่อมเสริมในยุคต่อๆ มา

มหาสถูปสาญจีนี้ อยู่ห่างจากเมืองปัตนะ (คือปาตลีบุตร) วัดเป็นเส้นตรงตามแผนที่ปัจจุบันได้ ๘๐๐ กิโลเมตร จะโดยบังเอิญหรืออย่างไรก็ตาม ก็เท่ากันตรงพอดีกับที่บอกไว้ในสารัตถดทีปนี (ถ้าวัดจากตัวเมืองวิทิสะปัจจุบัน ถึงปัตนะ ได้ ๗๗๕ กม.)

ณ พุทธสถานสำคัญหลายแห่ง ได้พบหลักศิลาจารึกที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงประดิษฐานบอกความสำคัญไว้ โดยเฉพาะที่สารนาถ คือปาอิสิปตนะมฤคทายวัน ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ใกล้เมืองพาราณสี มีเสาหลักใหญ่ซึ่งแม้จะถูกโค่นหรือล้มลงมาหักเป็นท่อนๆ แต่เห็นได้ชัดถึงความหมายที่ยิ่งใหญ่สง่าและศิลปะที่ประณีตบรรจง

นอกจากคำจารึกบนเสานหิน ซึ่งบ่งความสอดคล้องกับเรื่อง การทำสังคายนาครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ.๒๓๕ ซึ่งได้แก้ปัญหาคำความเห็น ผิดเพี้ยนและความแตกแยกของสงฆ์ ดังที่ได้กล่าวถึงข้างต้นนั้น แล้ว หัวสิ่งห้ทั้งสี่ที่เทินธรรมจักรบนยอดเสาศิลาจารึกนั้น ก็มีความ หมายสำคัญและโดดเด่นขึ้นมาเชื่อมโยงประเทศอินเดียปัจจุบัน เข้าสู่ประวัติศาสตร์แห่งชมพูทวีปด้วย

บนยอดเสาศิลาจารึก ณ ที่แสดงปฐมเทศนา^๑นี้มีสิ่งสี่ตัว หัน หัวไปสี่ทิศ บนเศียรสิ่งทีเินวงล้อพระธรรมจักร น่าจะสันนิษฐาน ได้ว่า สิ่งห้ทั้งสี่เป็นเครื่องหมายของพระราชอำนาจ และพระราช อำนาจนั้นต้องรองรับอยู่ได้ธรรมและเชิดชูส่งเสริมธรรม

พร้อมนั้น สี่สิ่งห้ซึ่งหันเศียรไปสี่ทิศ แผดเสียงบันลือสี่หนาท เป็นเครื่องหมายของความเข้มแข็งมั่นคงองอาจในการประกาศ สัจธรรม คือหลักการแห่งความจริงแท้ที่ไม่มีผู้ใดจะคัดค้านต้าน ได้ได้ (ธมมจกัม ปวัตตติตฺ ขปปฏิวัตติยัม)

เมื่ออินเดียได้เอกราชพ้นจากการปกครองของอังกฤษ ในปี ๒๔๘๐/1947 แม้ว่าชนชาวอินเดียหรือภารตเวลานั้น แทบจะไม่รู้จัก พระพุทธศาสนาแล้ว แต่เพราะตระหนักว่ารัชสมัยของพระเจ้าอโศก มหาราชที่รุ่งเรืองยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของอินเดีย ควรจะ เป็นสัญลักษณ์ของชาติ จึงได้ตกลงนำวงล้อพระธรรมจักรมาวางไว้ เป็นสัญลักษณ์ที่ใจกลางของธงชาติอินเดีย และเอาเศียรสี่สิ่งห้หันไป สี่ทิศ มาตั้งเป็นตราแผ่นดินของอินเดีย พร้อมทั้งเขียนคติไว้ได้ทำ สิ่งห้เป็นคำสันสกฤตว่า “สตุยเมว ชยเต” (สัจจะเท่านั้น ชนะ, Truth alone triumphs.)

พระเจ้าอโศกมหาราช และการประกาศพระธรรมจักร จึงกลับ
ฟื้นคืนมา พร้อมกับการคืนชีพของชาติอินเดีย

พระเจ้าอโศกมหาราช แม้จะสวรรคตไป ๒ พันกว่าปีแล้ว ก็
ยังสร้างเกียรติยศและความภูมิใจให้แก่ชนชาติอินเดียในปัจจุบัน
เป็นหลักที่อ้างอิงได้เสมอ ดังที่นักวิชาการสมัยใหม่ชาวตะวันตก
ซึ่งมาศึกษาเรื่องของอินเดียแล้ว นำไปกล่าวขวัญสรรเสริญ อย่าง
H. G. Wells ที่เขียนตำราประวัติศาสตร์แสดงความยกย่องนับถือ
พระเจ้าอโศกมหาราช เป็นกษัตริย์ที่โดดเด่นพระองค์เดียวใน
ประวัติศาสตร์โลก^๑

อเล็กซานเดอร์มหาราช

สืบโยงอย่างไรกับอโศกมหาราช

ศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น นอกจากเป็นประวัติศาสตร์
ในตัวมันเองแล้ว ยังเป็นหลักฐานที่ช่วยในการสืบค้นเรื่องราว
ส่วนอื่นในประวัติศาสตร์ด้วย

ตามปกติ ฝรั่งไม่ค่อยไว้ใจตัวเลขบอกกาลเวลาเป็นต้น ของ
ชาวอินเดีย ซึ่งเขาบอกว่ามักเป็นตำนานที่ว่าเขาเอง แต่ศิลาจารึกนี้

^๑ H.G. Wells เขียนไว้ใน *The Outline of History* (N.Y.: Garden City Books, 1949, vol. I, p. 404): “Amidst the tens of thousands of names of monarchs that crowd the column of history, their majesties and graciousnesses and serenities and royal highnesses and the like, the name of Asoka shines, and shines almost alone, a star. From the Volga to Japan his name is still honoured. China, Tibet, and even India, though it has left his doctrine, preserve the tradition of his greatness. More living men cherish his memory to-day than have ever heard the names of Constantine or Charlemagne.”

เป็นหลักฐานบอกกาลเวลาที่แน่ชัด จึงเกี่ยวเนื่องต่อการกำหนดเวลา
กาละยุคสมัยในประวัติศาสตร์โลก เชื่อมโยงระหว่างตะวันออกกับ
ตะวันตก ดังที่ในจารึกศิลา ฉบับที่ ๑๓ กล่าวถึงพระนามของกษัตริย์
ที่ร่วมสมัยหลายพระองค์ในอาณาจักรทางฝ่ายตะวันตก ว่า

สำหรับพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ชัยชนะที่ทรงถือว่ามี
ยิ่งใหญ่ที่สุด ได้แก่ “ธรรมวิชัย” (ชัยชนะโดยธรรม) และธรรม
วิชัยนั้น พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้ทรงกระทำสำเร็จแล้ว
ทั้ง ณ ที่นี้ (ในพระราชอาณาเขตของพระองค์เอง) และในดิน
แดนข้างเคียงทั้งปวง ไกลออกไป ๖๐๐ โยชน์ ในดินแดนอัน
เป็นที่ประทับแห่งกษัตริย์โยนิก (Ionian Greek) พระนามว่า
อันติโยคะ (Antiochus) และดินแดนต่อจากพระเจ้าอันติโยคะ
นั้นไป (คือในทางตะวันตกเฉียงเหนือ) อันเป็นที่ประทับแห่ง
กษัตริย์ ๔ พระองค์ พระนามว่า พระเจ้าตุรมายะ (หรือตุลุมย -
Ptolemy) พระเจ้าอันเตกินะ (Antigonos) พระเจ้ามคะ
(Magas) และพระเจ้าอเล็กซานทระ (Alexander) และถัดลงไป (ใน
ทางทิศใต้) ถึง... และในแคว้นแคว้นภายในพระราชอำนาจของ
พระองค์ก็เช่นเดียวกัน คือ แคว้นแคว้นของชาวโยนิก (Ionians
หรือ Greeks) และชนชาวกัมโบชะ (Kambojas)...

ทุกหนทุกแห่ง (ประชาชนเหล่านี้) พวกกันประพฤติ
ปฏิบัติตามคำสั่งสอนธรรมของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ แม้
ในถิ่นฐานที่ราชทูตของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพมิได้ไปถึง
ประชาชนทั้งหลายเมื่อได้ทราบถึงธรรมวัตร ธรรมวิธาน และ
ธรรมานุกาสน์ของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพแล้ว ก็พากัน

ประเพณีปฏิบัติตามธรรมเนียม และจักประเพณีปฏิบัติตามธรรมเนียม
นั้นต่อไป

กษัตริย์ ๕ พระองค์ที่ระบุพระนามในจารึกนี้ ซึ่งมีสัมพันธไมตรี
กับพระเจ้าอโศกมหาราช นักประวัติศาสตร์ตะวันตกกำหนดได้แล้ว
ว่าเป็นกษัตริย์กรีก ซึ่งมีอาณาจักรอยู่ริมหรือใกล้ฝั่งด้านตะวันออก
ด้านเหนือ และด้านใต้ ของทะเลเมดิเตอร์เรเนียน (ในยุคที่อารยธรรม
กรีกยังรุ่งเรืองและแผ่คลุมดินแดนแถบนี้) คือ

๑. พระเจ้าอันติโยคะ ได้แก่ ราชา Antiochus II Theos แห่ง
ซีเรีย ซึ่งเป็นหลาน (โอรสของโอรส) ของพระเจ้า Seleucus I
Nicator

๒. พระเจ้าตุรมายะ หรือตุลมย ได้แก่ ราชา Ptolemy II
Philadelphus ที่นครอเล็กซานเดรีย แห่งอียิปต์

๓. พระเจ้าอันเตกินะ ได้แก่ ราชา Antigonus II Gonatas
แห่งมาซิโดเนีย (Macedonia, ดินแดนกรีกแถบเหนือ)

๔. พระเจ้ามคะ ได้แก่ ราชา Magas แห่งไซรีนี (Cyrene, นคร
กรีกโบราณ อยู่ปลายเหนือสุดแถบตะวันออกของลิเบียในปัจจุบัน)

๕. พระเจ้าอเล็กซันดระ ได้แก่ ราชา Alexander (ไม่ใช่อเล็ก
ซานเดอร์มหาราช แต่เป็นรุ่นหลานเหลน องค์นี้นักประวัติศาสตร์ไม่
แน่ใจว่าจะเป็นอเล็กซานเดอร์แห่ง Epirus หรืออเล็กซานเดอร์แห่ง
Corinth)

ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กรีกเหล่านี้กับพระเจ้าอโศก
มหาราช เป็นเรื่องที่น่าสนใจมาตั้งแต่ยุคสมัยของพระเจ้าอเล็กซาน
เดอร์มหาราชในศตวรรษก่อน โดยที่ตัวกษัตริย์กรีกเหล่านี้สืบเชื้อสาย

เกี่ยวโยงมาจากอเล็กซานเดอร์มหาราช

โดยเฉพาะสององค์แรก ก็คือนัดดาและโอรส ของแม่ทัพของอเล็กซานเดอร์มหาราช ที่ตั้งตัวขึ้นเป็นราชาเริ่มวงศ์กษัตริย์ใหม่เมื่ออเล็กซานเดอร์มหาราชสวรรคต และเส้นทางติดต่อสัมพันธ์ก็ดำเนินไปตามเส้นทางเดินทัพของอเล็กซานเดอร์มหาราช

เฉพาะอย่างยิ่ง พระเจ้าอโศกมหาราชเองทรงเป็นกษัตริย์แห่งโมริยวงศ์ (สันสกฤตเป็น เมารยะ) ต้นวงศ์คือพระอัยกา ซึ่งมีพระนามว่าพระเจ้าจันทรคุปต์ ก็ได้เผชิญพระพักตร์และเคยคิดการศึกร่วมกับอเล็กซานเดอร์มหาราช แล้วได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ตั้งโมริยวงศ์ในช่วงที่อเล็กซานเดอร์มหาราชยกทัพกลับ และได้ยกทัพไปเผชิญกับพระอัยกาของพระเจ้าอันติโยคะ คือพระเจ้า Seleucus I Nicator ที่ได้ตั้งตัวขึ้นเป็นกษัตริย์เมื่ออเล็กซานเดอร์มหาราชสวรรคต

อีกอย่างหนึ่ง พอเริ่มเรื่อง เราก็มาเจอพระเจ้าอโศก และพระเจ้าอโศกนี้ก็เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งตอนนั้น เมื่อพระเจ้าอโศกขึ้นครองราชย์ก็ พ.ศ.๒๑๘ แล้ว เราควรจะรู้ด้วยว่า ก่อนมาถึงเวลานั้น พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร เรื่องราวเป็นมาอย่างไร

เพื่อลำดับเรื่องราวให้เห็นชัดเจนขึ้น จึงขอย้อนหลังกลับไปเล่าความเป็นมาในประวัติศาสตร์ ตั้งแต่พุทธกาล ในสมัยต้นเดิมของโมริยวงศ์ จนมาตั้งโมริยะเป็นวงศ์กษัตริย์ในยุคที่อเล็กซานเดอร์มหาราชเข้ามา

คูอินเดีย พุทธกาลถึงอโศก

๐๐๐

พุทธกาล: ๑๖ แคว้น ใหญ่จริง ๕

ย้อนกลับไปสมัยพุทธกาล ตั้งแต่ก่อนพุทธศักราช คือเกือบ ๒๖๐๐ ปีมาแล้ว ตอนนั้นประเทศอินเดียเรียกว่า *ชมพูทวีป*

ชมพูทวีปเป็นดินแดนที่กว้างใหญ่ไพศาล ในสมัยก่อนพุทธกาลจนถึงพุทธกาลนั้น มีอาณาจักรหรือแคว้นแคว้นมากมาย ท่านใช้คำในภาษาบาลีว่า *มหาชนบท* คือมีทั้งหมด ๑๖ มหาชนบท

คำว่า “ชนบท” นั้น ในภาษาบาลี ไม่ได้หมายความแค่บ้านนอก แต่คล้ายๆ กับคำว่า “country” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งใช้ได้ ๒ ความหมาย ในความหมายทั่วไป country ก็คือประเทศ แต่ถ้าพูดว่า the country ก็หมายถึงบ้านนอก

“ชนบท” ในภาษาบาลีก็คล้ายกัน โดยทั่วไปแปลว่า ถิ่นที่อยู่ของมนุษย์ คือ แคว้นแคว้น หรือประเทศ แต่เมื่อใช้ในความแวดล้อมบางอย่าง ก็เป็นชนบทในความหมายแบบไทย คือ บ้านนอก

ในสมัยพุทธกาลและก่อนนั้น ถือว่า อินเดีย หรือชมพูทวีป นี้ มีแคว้นแคว้นใหญ่อยู่ ๑๖ มหาชนบทด้วยกัน ตามหลักฐานใน พระไตรปิฎก ว่ามี อังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจตี วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสดกะ อวันตี คันธาระ และกัมโพชะ (เช่น อญ.ติก.๒๐/๕๑๐)

แคว้นแคว้นเหล่านี้ พุทธคร่ำว่า เที่ยงจากตะวันออกไปตะวันตก เริ่มด้วย *อังคะ* ซึ่งตั้งอยู่ในดินแดนที่ปัจจุบันนี้เป็นบังคลาเทศ หรือต่อจากบังคลาเทศ จะดูให้ง่าย ก็ไล่มาตั้งแต่ตะวันออกของ เมืองกัลกัตตา นี่คือแคว้นที่ ๑

ต่อจากนั้นก็ถึงแคว้น*มคธ* แล้วต่อไปทางตะวันตกเป็น*กาสิ* ที่มีเมืองหลวงชื่อพาราณสี

แต่ถ้าขึ้นเหนือจาก*มคธ* ไปข้างบนก็เป็นแคว้น*วัชชี* แล้วเลยต่อไปก็ถึง*มัลละ* ที่มีกุสินาราเป็นเมืองหลวง จากนั้นก็เป็นแคว้น*โกศล* ที่มีเมืองหลวงชื่อว่าสาวัตถี

นอกจากนี้ *เจตี* เป็นต้น ก็ว่าเรื่อยไป จนถึง *กุรุ* ซึ่งอยู่แถว เมืองเดลี ต่อจากนั้น ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสดกะ อวันตี ก็เอาเดลีเป็นจุดกำหนด ออกไปทางเหนือ ทางใต้ และข้างๆ จนในที่สุดจึงถึง*คันธาระ* *กัมโพชะ* โนน แถวปากีสถานจนถึงอัฟกานิสถาน

เป็นอันว่าไล่คร่ำๆ ไป ตั้งแต่ตะวันออก จนถึงตะวันตก นี้คือชมพูทวีป หรืออินเดียในสมัยโบราณ

เป็นธรรมดา เรื่องของการเมือง ย่อมมีการแข่งขันแย่งชิง อำนาจกัน ประเทศที่มีอำนาจมากกว่าก็บุกรุกทำสงครามขยายดินแดน จนกระทั่งกว่าจะมาถึงยุคพุทธกาล ใน ๑๖ แคว้นแคว้นนั้น

บางประเทศก็หมดอำนาจไป หรือถูกยุบรวมเข้ากับแคว้นอื่น

อังคะแถวบังคลาเทศก็เข้าไปอยู่ใต้อำนาจของมครแล้ว มคร กลายเป็นแคว้นที่ยิ่งใหญ่

ส่วน*กาสิ* ที่มีเมืองหลวงคือเมืองพาราณสี ก็ขึ้นอยู่กับอำนาจ ของแคว้น*โกศล*ไปแล้ว

วัชชี ก็เป็นแคว้นสำคัญ ในสมัยพุทธกาล ยังมีอำนาจมาก ต่อไปก็แคว้น*วังส* ซึ่งมีเมืองหลวงชื่อว่า*โกสัมพี* อันเป็นที่รู้จักกันดีในเรื่อง*วาลิภุ* หรือ*กามนิ* และอีกแคว้นหนึ่งคือ *อวันตี* ซึ่งมีอุชเชนีเป็นเมืองหลวง ก็คือถิ่นของกามนิตนั่นแหละ

เป็นอันว่า เมื่อถึงพุทธกาล ในบรรดา ๑๖ แคว้น ก็เหลือ แคว้นหรือรัฐ หรือประเทศ ที่ยิ่งใหญ่มีอำนาจมากแค่ ๕ แคว้น คือ

๑. *มคร* มีราชคฤห์เป็นเมืองหลวง
๒. *โกศล* มีสาวัตถีเป็นเมืองหลวง
๓. *วัชชี* มีเวสาลีเป็นเมืองหลวง
๔. *วังส* มีโกสัมพีเป็นเมืองหลวง
๕. *อวันตี* มีอุชเชนีเป็นเมืองหลวง

สองแคว้นหลังนี้อยู่ไกลออกไปทางตะวันตก โดยเฉพาะ แคว้น*อวันตี*อยู่ไกลมาก วัดจากราชคฤห์ ลัดฟ้า ตัดตรงเป็นเส้นไม้บรรทัด ถึงเมืองหลวงอุชเชนี ๘๑๕ กิโลเมตร และคงเดินทางยาก อยู่ในแถบเทือกเขาวิษณะ จัดเป็นทักขิณาบถ (เรียกอย่างสันสกฤต ว่าทักขิณาบถ) คือดินแดนหนไต้ เป็นปัจฉิมตชนบท คือถิ่นห่างไกลปลายแดน เลยไม่มีเรื่องเกี่ยวข้องมาก ไม่ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จไปที่อุชเชนี

แต่ถึงจะเป็นแดนห่างไกล ก็เป็นถิ่นของพระมหาสาวกสำคัญท่านหนึ่ง คือพระมหากัจจายนะ ที่ว่ากันว่าเป็นที่มาของพระสังกัจจายน์

ศิษย์เอกของพระมหากัจจายนะนี้ ก็เป็นมหาสาวกด้วย คือพระโสณะกุฎิกัณณะ ซึ่งได้เดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้าหลังจากบวชได้ ๑ พรรษา และนำคำของพระอุปัชฌาย์มากราบทูลถึงสภาพติดขัดไม่สะดวกเรียบเรียงของปัจฉินตชนบท เพื่อขอผ่อนผันพุทธบัญญัติบางข้อ รวมทั้งข้อที่ต้องอุปสมบทด้วยสงฆ์สวรรค์ คือ ๑๐ รูป เป็นเหตุให้ทรงมีพระพุทธานุญาตให้อุปสมบทในปัจฉินตชนบทได้ด้วยสงฆ์ปัจฉยวรรค (โดยมีพระวินัยธรเป็นที่ครบ ๕)

ขอแทรกเป็นเกร็ดความรู้ว่า มีพระมหาสาวก ๒ ท่าน ชื่อว่า “โสณะ” เหมือนกัน แต่อยู่ไกลกันสุดแดนตรงข้าม ได้แก่พระโสณะกุฎิกัณณะ แห่งแคว้นอวันตีนี้ อยู่ใกล้สุดด้านซ้ายของแผนที่ (ทางตะวันตกเฉียงใต้ เลยเมืองโฆपाल/Bhopal ไปทางตะวันตก)

อีกท่านหนึ่งคือ พระโสณะโกพิริสะ แห่งเมืองจัมปา ในแคว้นอังคะ สุดด้านขวา (ใกล้กัลกัตตา หรือด้านบังคลาเทศ)

ในพุทธกาล แคว้นอวันตีมีพระราชapakครอง พระนามว่า จัณฑปัสโชต

ส่วนแคว้นวังสะ ซึ่งพระเจ้าอุเทนปกครอง ที่จริงก็ไม่ไกลนัก วัดตัดตรงจากราชคฤห์ถึงโกสัมพีแค่ ๔๐๕ กม. (โกสัมพีวัดตัดตรงต่อไปยังอุชเชนี ๖๒๐ กม.) แต่มีเรื่องราวเกี่ยวกับอำนาจการเมืองไม่มาก จึงตัดไป

เมื่อจำกัดเข้ามาอีก คือตัดแคว้นอวันตีที่มีเมืองอุชเชนีเป็น

เมืองหลวง กับแคว้นวังสะที่มีเมืองโกสัมพีเป็นเมืองหลวงออกเสีย
เอาแคว้นใหญ่ที่เด่นจริงๆ ก็เหลือ ๓ แคว้น คือ **มคธ** **โกศล** และ **วัชชี**
สามแคว้นนี้ มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามาก อยู่
ด้านตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ติดต่อกันใกล้เคียงกันทั้งหมด
โดยเฉพาะแคว้น**มคธ** มีชื่ออยู่ยั่งยืนที่สุด ส่วนแคว้นอื่นๆ ที่
ว่าใหญ่อยู่ในสมัยพุทธกาล พอถึงยุคหลังพุทธกาลก็ค่อยๆ หดไป

สู่ความยิ่งใหญ่หนึ่งเดียว: เหลือมคธ หมดวัชชี

มีเรื่องน่าสังเกตและน่าสนใจ คือ แคว้นที่มีการปกครองต่าง
แบบกัน ที่ควรพูดถึง ได้แก่ แคว้นมคธ กับแคว้นวัชชี

มคธเป็นแคว้นที่ปกครองแบบราชาธิปไตย อยู่ติดกันกับ**วัชชี**
ซึ่งปกครองแบบสามัคคีธรรม ฝรั่งเรียกว่า ปกครองแบบ republic
หรือ สาธารณรัฐ

ในการปกครองแบบสามัคคีธรรมนั้น ไม่ใช่มีผู้ปกครองเด็ด
ขาดเพียงผู้เดียว แต่ใช้วิธีที่ว่า มีชนชั้นปกครองจำนวนหนึ่ง ซึ่งมาก
ทีเดียว อาจถึง ๗,๗๐๗ องค์ หมุนเวียนกันขึ้นมาปกครอง เวลาจะ
บริหารราชการแผ่นดินก็ต้องมีการประชุมในสภา ซึ่งมีหอประชุม
ที่เรียกว่า **สังฆาตคาร** (บางที่เขียน สันถาคาร)

ในคัมภีร์ ท่านเรียกราชาที่ร่วมกันปกครองแบบนี้ว่า **“คณราช”**
เมื่อมีเรื่องราวที่จะต้องตัดสินใจหรือวินิจฉัยกัน เช่นจะรบหรือไม่รบ
กับต่างประเทศ หรือเกิดเรื่องเกิดราวสำคัญขึ้น หรือมีราชการอะไร
ที่สำคัญจะต้องตัดสินใจวินิจฉัย อย่างเช่น เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับ

ชั้นอธิปรีทพพาน กษัตริย์มีลละซึ่งปกครองแบบนี้ ก็ต้องมาประชุมกัน ในสันนิษฐานการเพื่อพิจารณาว่า จะปฏิบัติอย่างไรในการปลงพระสรีระของพระพุทธเจ้า อย่างนี้เป็นต้น

แคว้นวัชชีนั้นก็ปกครองแบบสามัคคีธรรม ร่วมกันปกครอง ซึ่งต้องประชุมกันในสันนิษฐานการ พวกกษัตริย์วัชชีมีชื่อเรียกว่า ลิจฉวี เป็นพวกที่เข้มแข็งมาก

ในสมัยพุทธกาลนั้น แคว้นมคธกับแคว้นวัชชีแข่งอำนาจกันมาก แคว้นโกศลก็รบกับแคว้นมคธนิดหน่อย แต่ต่อมา โกศลหายไป วัชชีก็หายไป ต่างก็สูญเสียด้านอำนาจแก่แคว้นมคธ

ว่าที่จริง ตอนต้นพุทธกาล เมื่อมคธมีพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่าพิมพิสารนั้น เท่าที่ปรากฏ บ้านเมืองดูจะสงบ ทางด้านโกศลก็ตาม ทางด้านวัชชีก็ตาม ไม่พบปัญหาหรือเรื่องราวขัดแย้งกัน (พึงสังเกตว่า พระเจ้าพิมพิสารเป็นโสดาบัน)

แต่มาถึงปลายพุทธกาล ในสมัยของพระเจ้าอชาตศัตรูซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร มคธมีเรื่องขัดแย้งกันเรื่อย ทั้งกับวัชชีและกับโกศล

เฉพาะอย่างยิ่งกับวัชชีนั้น น่าสังเกตว่า ถึงกับมีการสร้างเมืองป้อมหรือเมืองหน้าด่านขึ้นมาเพื่อจะต้าน จะกัน หรือเพื่อรับมือกับวัชชีโดยเจาะจงลงไปเลยทีเดียว

พระเจ้าอชาตศัตรูมีเรื่องหงุดหงิดพระทัยกับกษัตริย์ลิจฉวี และอยากจะห้ามนักวัชชีเรื่อยมา นอกจากความขัดแย้งกระทบกระทั่งส่วนพระองค์แล้ว ก็ยังเป็นเรื่องของการแย่งชิงอำนาจ และความหวาดกลัว เพราะวัชชีเป็นระบบอำนาจแบบเก่า มีการปกครอง

แบบเดิม เมื่อมีความเข้มแข็ง ก็จะเป็นภัยคุกคามต่อมคธ

ได้บอกแล้วว่า เมืองหลวงของมคธในสมัยพุทธกาลมีชื่อว่า ราชคฤห์ นี่คือนครหลวงเดิมของแคว้นมคธในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่

พระพุทธเจ้าทรงประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาที่เมืองราชคฤห์นั้น พุทธอีกสำนวนหนึ่งก็คือ ทรงประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาที่เมืองหลวงของแคว้นมคธ

เมืองราชคฤห์ หรือเมืองหลวงของมคธนั้น ได้เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเรื่อยมา แม้เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็เป็นที่ทำสังคายนาครั้งที่ ๑

ต่อมาเมื่อเมืองหลวงของมคธย้ายไปที่อื่นแล้ว ศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็ย้ายไปที่นั่นด้วย **สังคายนาครั้งที่ ๑** ทำที่ราชคฤห์ เมืองหลวงเก่า ต่อมาเมื่อถึง**สังคายนาครั้งที่ ๓** เมืองหลวงของมคธย้ายไปอยู่ที่เมืองปาตลีบุตรแล้ว **สังคายนาครั้งที่ ๓** ก็ทำที่ปาตลีบุตร ซึ่งเป็นเมืองหลวงใหม่นั้น (สังคายนาครั้งที่ ๒ ทำที่เมืองเวสาลี ซึ่งก็เป็นเมืองหลวงหรือเมืองสำคัญของมคธแล้วในเวลานั้น) ขอให้ลองเชื่อมโยงเรื่องราวดู

ราชคฤห์เป็นเมืองหลวงของมคธในพุทธกาล ตลอดสมัยของพระเจ้าพิมพิสาร ต่อมาพระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร คือพระเจ้าอชาตศัตรู ได้ปลงพระชนม์พระราชบิดา แล้วขึ้นครองราชย์ที่เมืองราชคฤห์นั้นแหละ จนถึงปลายพุทธกาลจึงมีเรื่องราวของการสร้างเมืองหน้าด่านเพื่อป้องกันวัชชีนั้ขึ้นมา

เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพานไม่นาน มี

เรื่องบันทึกลงไว้ในพระไตรปิฎก ดังที่ท่านเล่าไว้ในมหาปรินิพพานสูตร

เรื่องเริ่มที่เมืองราชคฤห์ เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ภูเขาศิขณภูฏ พระเจ้าอชาตศัตรูส่งวัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์แห่งมครไปเฝ้า โดยบอกให้กราบทูลว่า พระองค์จะทรงยกทัพไปปราบกำจัดแคว้นวัชชีให้พินาศย่อยยับ และให้ฟังดูว่าพระพุทธเจ้าจะตรัสว่าอย่างไร อันนี้เป็นข้อปรารภให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักอธิรหานิยธรรมหลายหมวด

ต่อมา พระพุทธเจ้าเสด็จออกจากเมืองราชคฤห์แห่งมคร เพื่อไปทรงจำพรรษาในแคว้นวัชชี ได้เสด็จผ่านนาลันทาไปยังหมู่บ้านปาตลิกาม (ปาฏลิกาม ก็เขียน) เพื่อเสด็จข้ามแม่น้ำคงคาจากที่นั่นไปเข้าสู่เขตแดนของวัชชี

เมื่อเสด็จถึงปาตลิกาม ก็ทรงได้พบกับสุนิระ และวัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์แห่งมคร ซึ่งมาบัญชาการสร้างเมืองหน้าด่านเพื่อต้านโต้วัชชีดังที่กล่าวข้างต้น

สุนิระและวัสสการได้มาเฝ้าและทูลนิมนต์ไปรับถวายภัตตาหารที่บ้านพักของตน หลังจากเสวยภัตต์ที่นั่นแล้ว พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปทรงข้ามแม่น้ำคงคาเข้าสู่เขตแดนแคว้นวัชชี และเสด็จต่อไปเพื่อจำพรรษาที่เวฬุคาม ใกล้เมืองเวสาลี ที่เป็นเมืองหลวงของวัชชี^๑

^๑ ตามความในมหาปรินิพพานสูตร จะเห็นเส้นทางเสด็จของพระพุทธเจ้าในที่สุดท้ายที่จะปรินิพพาน ลำดับสั้นๆ คือ เริ่มที่เมืองราชคฤห์ แล้วเสด็จออกเดินทาง แวะที่ราชอุทยานอัมพลัญจิกา ที่เมืองนาลันทา (ณ ปาวทิกัมพวัน) ที่ปาตลิกาม ทรงข้ามแม่น้ำคงคาเข้าเขตวัชชี เสด็จต่อไปแวะที่โกฏิกาม ที่นทิกคาม (นาติก กัวา) แล้วเสด็จถึงเมืองเวสาลี แวะที่อัมพปาลีวัน แล้วไปทรงจำพรรษาที่เวฬุคาม ระหว่างพรรษาทรงอาพาธหนัก ทรงดำริว่าไมควรรจะปรินิพพานโดยยังไม่ได้

ตอนนั้น เมืองหน้าด่านที่กำลังสร้างยังไม่ปรากฏชื่อ รู้กันเพียงว่าเป็นเมืองใหม่ซึ่งสร้างขึ้นที่หมู่บ้านปาตลิกาม มาได้ยินชื่ออีกที่เป็นปาตลิบุตร เมื่อกลายเป็นเมืองใหญ่โตแล้ว เป็นเมืองหลวงใหม่ของมคธในยุคหลังต่อมา รวมทั้งในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

รวมความว่า เวลานั้น พระเจ้าอชาตศัตรูกำลังมีปัญหาเกี่ยวกับแคว้นวัชชี ต้องการปราบแคว้นวัชชี จึงต้องสร้างความเข้มแข็งด้านชายแดน โดยเฉพาะหมู่บ้านปาตลิกามนั้นเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญ อยู่บนฝั่งแม่น้ำคงคาด้านตรงข้ามกับวัชชี เพียงมีแม่น้ำคงคาคั่นอยู่ จึงได้ทรงดำเนิการสร้างให้เป็นเมืองป้อม หรือเมืองหน้าด่าน เพื่อเตรียมสงครามกับแคว้นวัชชี นี่คือการกำเนิดของเมือง **ปาตลิบุตร** (ปัจจุบันชื่อได้เปลี่ยนมาเป็น “ปัตนะ”)

ต่อมา วิศวการพราหมณ์ผู้สร้างเมืองหน้าด่านที่ปาตลิกามนี้แหละ ก็ใช้กลอุบายให้พระเจ้าอชาตศัตรูทำที่ลงโทษขับไล่ตัวออกไป แล้วก็เข้าไปอยู่กับพวกวัชชี พอได้โอกาสก็เกลี้ยกล่อมมยุหะ จนกระทั่งกษัตริย์ลิจฉวีที่ปกครองแคว้นวัชชีนั้นแตกสามัคคีกันหมด

เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูยกทัพไป พวกเจ้าลิจฉวี กษัตริย์วัชชีไม่พร้อมใจกัน อ่อนแอ ก็เลยพ่ายแพ้ อาณาจักรวัชชีก็พินาศ และกลายเป็นดินแดนของแคว้นมคธสืบมา นี่เป็นเหตุการณ์หลังพุทธกาลไม่นาน

ลาอัญญาและภิกษุสงฆ์ จึงทรงระงับอาพาธไว้ (พระสูตรพักเรื่องไว้ อรรถกถาเล่าแทรกต่อว่า ออกพรรษาแล้ว เสด็จไปเมืองสาวัตถี แล้วไปเมืองราชคฤห์ แล้วข้ามแม่น้ำคงคาเข้าเขตวัชชีที่อุกเจลลา) พระสูตรเล่าต่อว่า เสด็จเข้าเมืองเวสาลี ปลงพระชนมายุสังขารที่ป่าวลเจตีย์ (จาปาล- กิ่ว) แล้วทรงแจ้งแก่ที่ประชุมสงฆ์ที่ป่ามหาวัน เสด็จเข้าไปบิณฑบาตครั้งสุดท้ายในเวสาลี จากนั้น เสด็จไปแวะภัณฑคาม ทตติคาม อัมพคาม ชัมพูคาม โภคนคร แล้วไปเมืองปาวา เสวยที่บ้านนายจุนทะ แล้วเสด็จสู่เมืองกุสินารา บรินิพพานที่สาลาวโนทยาน

ต่อมา หลังพุทธกาลนั้นไปอีกนาน จนกระทั่งสิ้นวงศ์ของพระเจ้าอชาตศัตรูไปอีกระยะหนึ่งแล้ว จึงมีการย้ายเมืองหลวงจากราชคฤห์ มาอยู่ที่ปาตลีบุตร ซึ่งตอนนั้นเป็นเวลาที่เคยวันวัชชีได้สิ้นอำนาจไปนานแล้ว และแคว้นมคธที่มีปาตลีบุตรเป็นเมืองหลวงก็เจริญสืบมา จนกระทั่งถึงยุคสมัยของพระเจ้าอโศกแห่งโมริยวงศ์

สู่ความยิ่งใหญ่หนึ่งเดียว: เหลือมคธ หมดโกศล

ส่วนโกศลก็เป็นแคว้นยิ่งใหญ่ และดังได้บอกแล้ว ก่อนถึงพุทธกาล กาสีซึ่งมีพาราณสีเป็นเมืองหลวง ได้ตกเป็นส่วนหนึ่งของโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ปกครองทั้งสองแคว้น เป็นมหาอำนาจ

พระเจ้าปเสนทิโกศล มีความสัมพันธ์อันดีกับพระเจ้าพิมพิสาร เพราะทรงเป็นพี่เขย กล่าวคือเจ้าหญิงโกศลเทวีซึ่งเป็นพระกนิษฐาของพระเจ้าปเสนทิโกศล เป็นมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร

เมื่อองค์ราชาทรงเป็นพระญาติกันแล้ว แคว้นทั้งสองนี้ซึ่งอยู่ในฐานะที่จะแข่งอำนาจกัน ก็อยู่กันโดยสงบ และมีความใกล้ชิดกันมาก ข้อนี้อาจจะเป็นโยงใยอย่างหนึ่งที่ว่า เมื่อพระเจ้าพิมพิสารมีความสัมพันธ์เลื่อมใสพระพุทเจ้า ก็ทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลมีความเลื่อมใสง่าย เพราะมีความใกล้ชิดสนิทถึงกัน

เมื่อพระเจ้ามหาโกศล พระราชบิดาของพระเจ้าปเสนทิโกศล พระราชทานพระราชธิดาไปอภิเษกสมรสกับพระเจ้าพิมพิสารแล้ว ก็ได้พระราชทานหมู่บ้านในแคว้นกาสีหมู่บ้านหนึ่ง ให้เป็นของขวัญในงานอภิเษกสมรสแก่แคว้นมคธของพระเจ้าพิมพิสาร

ต่อมาพระเจ้าอชาตศัตรูซึ่งเป็นหลานของพระเจ้าปเสนทิโกศล ได้ปลงพระชนม์พระราชบิดาคือพระเจ้าพิมพิสาร พระนางโกศลเทวีซึ่งเป็นพระมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร และเป็นพระกนิษฐาของพระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงเสียพระทัยมาก จนเป็นเหตุให้สิ้นพระชนม์ตามไป

พระเจ้าปเสนทิโกศลก็รู้ว่าพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นอย่างยิ่ง จึงยึดเอาหมู่บ้านกาสิที่ได้พระราชทานให้เป็นของขวัญนั้นกลับคืนมา โดยทรงถือว่าผู้ฆ่าพ่อไม่มีสิทธิ์ได้ทรัพย์สมบัติของพ่อ แล้วต่อมาก็ทรงทำสงครามกับพระเจ้าอชาตศัตรู ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ

ครั้งสุดท้าย พระเจ้าปเสนทิโกศลชนะ จับเป็นพระเจ้าอชาตศัตรูได้ แต่ก็ไม่ฆ่าเพราะเห็นเป็นพระนัดดา แต่ให้สละราชสมบัติ และต่อมาพระเจ้าปเสนทิโกศลคงจะเห็นพระทัย โปรดให้กลับไปครองราชสมบัติอีก และยังพระราชทานพระราชธิดาให้ไปด้วย มคบกับโกศลจึงกลับเป็นไมตรีกันอีกจนกระทั่งสิ้นรัชกาล

ในตอนปลายรัชกาล เจ้าชายวิฑูทกะซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปเสนทิโกศล ได้ยึดอำนาจพระเจ้าปเสนทิโกศล

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงม้าหนีไป โดยตั้งพระทัยจะไปขอกำลังพระเจ้าอชาตศัตรู ซึ่งเป็นพันธมิตรกันแล้วและก็เป็นหลานด้วย ให้มาช่วย ได้ทรงม้าตลอดเวลายาวนานและรีบร้อน ทรงเหน็ดเหนื่อยมาก โดยมีผู้ติดตามไปคนเดียว

พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปไม่ทัน ประตูเมืองปิดเสียก่อน เพราะที่เมืองราชคฤห์นั้น พอค่ำเขาก็ปิดประตูเมือง และไม่ว่าใครทั้งนั้นไม่ยอมให้เข้า จึงต้องประทับค้างแรมอยู่นอกเมือง

ขณะนั้น ทรงพระชรามากแล้ว มีพระชนมายุถึง ๘๐ พรรษา อีกทั้งอากาศก็หนาวมากและทรงเหน็ดเหนื่อยมาด้วย เลยเสด็จสวรรคตที่หน้าประตูเมือง พอรุ่งเช้า ข้าราชการเจ้าอาสน์ศตวรรษ ก็เสด็จมาอัญเชิญพระศพไปจัดพิธีถวายพระเพลิง

ฝ่ายเจ้าชายวิฑูทกะ เมื่อยึดอำนาจได้แล้ว ด้วยเพลิงแค้น และผูกอาฆาตไว้ต่อเจ้าศากยะที่เคยแสดงความรังเกียจเหยียดหยามชาติกำเนิดของตน ต่อมาก็ยกทัพไปล้างเผ่าพันธุ์ศากยะ ครั้นเสร็จการแล้ว ในยามราตรี ระหว่างทางกลับสู่ราชธานี ขณะพักทัพบนหาดทรายริมฝั่งแม่น้ำจิวดี มีฝนใหญ่กระหน่ำและน้ำได้ขึ้นมาไหลบ่าอย่างรวดเร็วท่วมกองทัพ พารู้ผลกับทั้งพระเจ้าวิฑูทกะ ให้ม้วยมรณในกระแสน้ำ และทำให้โกศลรัฐร้างราชาไร้ผู้ปกครอง

ดังได้เล่าแล้วว่า หลังจากพระพุทธรูปเจ้าปรีณิพพานแล้ว พระเจ้าอาสน์ศตวรรษได้ยกทัพไปกำจัดแคว้นวัชชีสำเร็จ และอีกด้านหนึ่ง แคว้นโกศลก็ถูกผนวกเข้าไปไว้ใต้อำนาจแคว้นมคธ จึงเป็นอันว่าทั้งแคว้นวัชชีและแคว้นโกศลก็ได้เข้าไปรวมอยู่ในแคว้นมคธ

โดยนัยนี้ จึงเหลือแต่ *มคธ* เป็นแคว้นเดียวที่ยิ่งใหญ่ เป็นมหาอำนาจสูงสุด และรุ่งเรืองต่อมา จนในที่สุดได้ตกเป็นของราชวงศ์โมริยะ เมื่อพระเจ้าจันทรคุปต์ พระอัยกาของพระเจ้าอโศกมหาราช ขึ้นครองมคธนั้น เริ่มราชวงศ์ใหม่ใน พ.ศ. ๑๖๘ (นับและคำนวณอย่างฝรั่งว่า 321 BC/พ.ศ. ๑๖๓) หลังจากทีอเล็กซานเดอร์มหาราช เลิกทัพกลับไปจากการที่จะเข้าตีอินเดีย ในปี 325 BC

จากนั้น เวลาผ่านไปจนพระเจ้าอโศกขึ้นครองราชย์ เป็นราชาแห่งมคธใน พ.ศ. ๒๑๘

เรื่องเป็นมาอย่างไร ฟังดูกันต่อไป

มคธยิ่งใหญ่เป็นหนึ่ง: หลายราชวงศ์ที่ผันผ่าน

สิ้นพุทธกาล เมื่อแคว้นโกศล และวัชชี มาตกอยู่ใต้อำนาจของแคว้นมคธหมดแล้ว ราชคฤห์ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของมคธ ก็เป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญรุ่งเรืองและอำนาจทางการเมือง

เมืองราชคฤห์นี้ เป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธมาตลอดพุทธกาล แล้วภายหลังได้ย้ายเมืองหลวงไปตั้งที่ปาตลีบุตร

แต่ก่อนที่จะย้ายไปปาตลีบุตรนั้น ตามตำนานบางแห่งว่า ย้ายไปเมืองเวสาลีก่อน

คัมภีร์บอกว่า พระเจ้าสุสูนาค (เรียกสุสูนาค บ้าง ลิสสูนาค บ้างก็มี; คัมภีร์สันสกฤตเรียกว่า ศิสสูนาค) เป็นผู้ย้ายเมืองหลวงของแคว้นมคธจากราชคฤห์ไปที่เวสาลี (แต่หลักฐานนี้ไม่แน่นอนนัก หลักฐานส่วนมากบอกว่า ย้ายจากราชคฤห์ไปปาตลีบุตรเลยในสมัยพระเจ้ากาลาโคกราช ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าสุสูนาค)

เวสาลี เป็นเมืองหลวงของแคว้นวัชชี เวลาเรียกเป็นภาษาไทยเรามักนิยมใช้รูปสันสกฤตว่า ไวศาลี โดยแผลงเป็น ไพศาลี

การที่พระเจ้าสุสูนาคแห่งแคว้นมคธ ย้ายเมืองหลวงจากราชคฤห์ไปตั้งที่เวสาลีได้นั้น ก็เพราะว่า แคว้นมคธได้ปราบแคว้นวัชชีลง และวัชชีกลายเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นมคธไปแล้ว

เรื่องนี้ก็เป็นเครื่องยืนยันว่า เวสาลีได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นมคธแล้ว พระเจ้าแผ่นดินมคธจึงย้ายเมืองหลวงได้ตามชอบใจ เมื่อชอบเมืองเวสาลี ก็ย้ายไปเมืองเวสาลี

เหตุผลอีกอย่างหนึ่ง ที่พระเจ้าสุสูนาคย้ายเมืองหลวงจาก

ราชคฤห์ไปยังเวสาลีนั้น อาจเป็นได้ว่าเพราะพระเจ้าสุสุณาคเอง เป็นเชื้อสายเจ้าลิจฉวีในเมืองเวสาลีแห่งแคว้นวัชชีเก่า

ขอเล่าความย่อหลังจากนี้ว่า ในวงศ์ของพระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์นับจากพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นต้นมา ถ้วนทำปีตุมาต คือฆ่า พระราชบิดาทั้งสิ้น จนเรียกได้ว่าเป็นราชวงศ์ปีตุมาต ตามลำดับดังนี้

พระเจ้าพิมพิสาร ครองราชย์ ๕๒ ปี

พระเจ้าอชาตศัตรู ปลงพระชนม์พระราชบิดาแล้ว ครองราชย์ ๓๑ ปี (แบ่งเป็นก่อนพุทธปรินิพพาน ๗ ปี และหลังพุทธปรินิพพาน ๒๔ ปี)

พระเจ้าอุททยภัทร (หรืออุททยภัทท์) ปลงพระชนม์พระเจ้าอชาตศัตรูราช บิดาแล้ว ครองราชย์ ๑๖ ปี

พระเจ้าอนุรุทธ ปลงพระชนม์พระราชบิดาแล้ว

พระเจ้ามณฑะ ปลงพระชนม์พระราชบิดาแล้ว

} ครองรวม ๘ ปี

พระเจ้านาคทัสสก์ (หรือนาคทาสกะ) ปลงพระชนม์พระราชบิดาแล้ว ครองราชย์ ๒๔ ปี

ในรัชกาลนี้ ถึง พ.ศ.๗๒ อำมาตย์และราษฎรไม่พอใจวงศ์ กษัตริย์ที่มีแต่ปีตุมาตตลอดมา จึงถอดพระเจ้านาคทัสสก์จากราช สมบัติ แล้วอัญเชิญสุสุณาค ซึ่งเป็นอำมาตย์รับราชการอยู่ในราชคฤห์ แต่เป็นเชื้อสายเจ้าลิจฉวีขึ้นครองราชย์ตั้งราชวงศ์ใหม่ชื่อว่าโคศุนาค

ในรัชกาลพระเจ้าสุสุณาคนี้ แคว้นมคธก็ปราบแคว้นอวันตีได้ และผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของมคธ

พระเจ้าสุสุณาคครองราชย์อยู่ ๑๘ ปี แล้ว

โอรสชื่อกาลาโศกครองราชย์ต่ออีก ๒๘ ปี

ในปีที่ ๑๐ แห่งรัชกาลนี้ ครบ ๑๐๐ ปีนับแต่พุทธปรินิพพาน ก็ได้มีการสังคายนา ครั้งที่ ๒ ที่เมืองเวสาลี

พระเจ้ากาลาโศกราช ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินมคธ แต่เป็นเชื้อสายของวัชชี ได้ทรงอุปถัมภ์การสังคายนา ครั้งที่ ๒ ซึ่งจัดขึ้นที่เมืองเวสาลี ที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของแคว้นมคธแล้วนี้

ต่อมา พระเจ้ากาลาโศกราชนี้แหละ ก็เป็นผู้ย้ายเมืองหลวงจากเวสาลี ไปที่ปาตลีบุตร แสดงว่ามีการย้าย ๒ ครั้ง คือ ย้ายจากราชคฤห์ ไปเวสาลี แล้วก็ย้ายจากเวสาลี ไปที่ปาตลีบุตร อีกทีหนึ่ง

ตอนที่พระเจ้ากาลาโศกราช อุปถัมภ์สังคายนาครั้งที่ ๒ นั้น การสังคายนาจัดที่เมืองเวสาลี อาจเป็นได้ว่า หลังจากสังคายนาแล้ว พระเจ้ากาลาโศกราชจึงได้ย้ายเมืองหลวงไปที่ปาตลีบุตร หรืออาจจะย้ายไปก่อน แต่เมืองเวสาลีก็เป็นเมืองใหญ่ และเรื่องก็เกิดขึ้นที่นั่น พระสงฆ์จึงมาจัดการสังคายนาขึ้นที่เวสาลีนี้

(หลักฐานส่วนมากบอกว่า พระเจ้ากาลาโศกราช ย้ายเมืองหลวงจากราชคฤห์ ไปยังปาตลีบุตร)

ที่ปาตลีบุตร เมืองหลวงใหม่นี้ มีมหากษัตริย์ปกครองต่อจากพระเจ้ากาลาโศกราช สืบมา คือ

ราชโอรส ๑๐ พระองค์ของพระเจ้ากาลาโศก ร่วมกันปกครอง **๒๒ ปี**

หลักฐานตอนนี้ขัดแย้งกันบ้าง ที่กล่าวนี้ว่าตาม วินย.๒.๑/๗๓๓ ซึ่งบอกว่า พระเจ้ากาลาโศกมีโอรส ๑๐ พระองค์ ซึ่งได้ร่วมกันปกครองแผ่นดินต่อจากพระเจ้ากาลาโศกอีก ๒๒ ปี แต่ *Encyclopaedia Britannica, 1988* (คำ “Shaishunaga dynasty”) สันนิษฐานว่า พระเจ้ากาลาโศกถูกจับปลงพระชนม์โดยกษัตริย์ที่ตั้งราชวงศ์ใหม่ คือราชวงศ์นั้นละ

จากนั้น ราชวงศ์ไศศุนาคได้สิ้นสุดลง เพราะมหาบัทมนันทะ แย่งราชสมบัติได้ และตั้งราชวงศ์ใหม่คือราชวงศ์^๑นันทะ กษัตริย์องค์นี้เหี้ยมโหดมาก และได้ขยายอาณาจักรออกไปอีกกว้างไกล

ราชวงศ์^๑นันทะ มีกษัตริย์ปกครองต่อมา ๙ รัชกาล รวม ๒๒ ปี

กษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์นี้ พระนามว่าธนนันทะ ครองราชย์ในช่วงที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช (Alexander the Great) กรีฑาทัพมาถึงเขตแดนชมพูทวีป

อเล็กซานเดอร์ ราชาแห่งมาซิโดเนีย (Macedonia) โอรสของพระเจ้าฟิลิปที่ ๒ ศิษย์ของอริสโตเติล (Aristotle) ซึ่งเป็นอาจารย์ประจำพระองค์เมื่อมีชนมายุ ๑๓-๑๖ และได้สอนให้สนพระทัยในปรัชญา การแพทย์ และการสอบค้นทางวิทยาศาสตร์ แต่ยังสอนให้ถือความคิดที่สืบทอดกันมาว่าคนชาติอื่นจากกรีกเป็นได้เพียงทาส

อเล็กซานเดอร์ขึ้นครองราชย์ในปี 336 BC^๑ (พ.ศ.๑๔๘) แล้วปราบปรามเมืองใหญ่เมืองน้อยได้ครอบครองแดนกรีกทั้งหมด ต่อมาจึงขยายอำนาจมายึดครองอียิปต์ในปี 332 BC แล้วมาพิชิตจักรวรรดิเปอร์เซียที่ยิ่งใหญ่เสร็จสิ้นในปี 330 BC จากนั้นในปี 328 BC ก็เข้าครองอาณาจักรบาคเตรีย (Bactria, ชาวชมพูทวีปเรียกว่าโยนก) แล้วในปีต่อมา ยกพลออกจากบาคเตรีย (Plutarch เขียนไว้ว่ากำลังพล ๑๒๐,๐๐๐ แต่นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่าคงรวมกำลังหนุนทั้งหมดด้วย เฉพาะกำลังรบแท้ๆ น่าจะประมาณ

^๑ ตำราประวัติศาสตร์ฝ่ายตะวันตกว่า ราชวงศ์^๑นันทะสิ้นสุด 321 BC เทียบกับตัวเลขของอรรถกถา (วินย.อ.๑/๗๓) ซึ่งลำดับรัชกาลแห่งราชวงศ์ในชมพูทวีปว่าราชวงศ์^๑นันทะครองถึง พ.ศ.๑๖๒ เมื่อคำนวณตามนี้ ถือได้ว่าตรงกัน (ในที่นี้คือ 484-336=148)

๓๕,๐๐๐ คน) มาหยุดยั้งตั้งทัพที่เมืองตักสิลาในปี 326 BC เตรียมทำสงครามรุกรลึกเข้าไปในกลุ่มแม่น้ำสินธุ และได้พบกับจันทรคุปต์ (กรีกเรียกว่า Sandrokottos) เจ้าเชื้อสายโมริยะ ซึ่งกำลังคิดการล้มราชวงศ์นั้นทะ

หลักฐานฝ่ายกรีกบันทึกไว้ว่า กองทัพมคธของราชวงศ์นั้นทะมีรีพลทหารราบ ๒๐๐,๐๐๐ ทหารม้า ๒๐,๐๐๐ กองทัพรถ ๒,๐๐๐ และกองทัพช้าง ๓,๐๐๐

ประวัติศาสตร์เล่าว่า ในปี 325 BC พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ได้เลิกความคิดที่จะเข้าตีอินเดียและยกทัพกลับประเทศกรีก แต่สวรรคตกลางทาง โดยไม่ทราบเหตุผลว่าทำไมจึงไม่รบกับมคธ

แต่มีหลักฐานว่า เมื่ออเล็กซานเดอร์ทำสงครามผ่านปัญจาบเข้ามา ทหารกรีกซึ่งอ่อนล้าทั้งร่างกายและจิตใจ พวกกันแข็งขึ้นแสดงความเหนื่อยหน่ายไม่ยอมรบต่อไปอีก

นักประวัติศาสตร์บางท่านสันนิษฐานว่า ทหารกรีกเห็นกองทัพของกษัตริย์นั้นทะแห่งมคธแล้วหวาดกลัว ไม่ยอมรบ (ดู “India, Pre-Mauryan states”, *Encyclopaedia Britannica*, 1988)

ทางฝ่ายจันทรคุปต์ยังคิดการมุ่งมั่นสู้รบต่อไปจนขึ้นครองมคธได้สำเร็จ

ส่วนอเล็กซานเดอร์มหาราช แม้จะได้เลิกทัพกลับไปและสวรรคตระหว่างทางใน ๒ ปีต่อมา แต่แม่ทัพของพระองค์ซึ่งปกครองดินแดนที่พิชิตไว้ ก็ได้ตั้งตัวขึ้นเป็นกษัตริย์แล้วแผ่อำนาจต่อไป และจันทรคุปต์ก็จะได้เผชิญกับกษัตริย์อดีตแม่ทัพของอเล็กซานเดอร์มหาราช ที่ครองดินแดนประชิดชมพูทวีปนี้ในไม่ช้า

จันทรคุปต์ ลัมราชวงศ์นั้นทะ ตั้งราชวงศ์โมริยะ (สันสกฤตว่า เมารยะ) ครองราชย์แห่งมคธที่กรุงปาตลีบุตร และขยายดินแดนออกไปอย่างกว้างขวาง นาน **๒๔ ปี**

จากนั้น พระเจ้า**พินทุสาร** ราชโอรส ครองราชย์ **๒๘ ปี**

สิ้นรัชกาลนี้ พ.ศ.๒๑๔ ก็ถึงสมัยของพระเจ้า**อโศกมหาราช** ซึ่งครองราชย์ ๔ ปี ก่อนราชาภิเษกใน พ.ศ.๒๑๘ แล้วครองแผ่นดินต่อมาอีก **๔๒ ปี** จนสวรรคตใน พ.ศ.๒๖๐ (ตำราฝ่ายตะวันตกส่วนมากว่าสมัยอโศก = พ.ศ.๒๗๐-๓๑๒)

นี่เป็นภาพของเหตุการณ์สืบเนื่องจากพุทธกาล ที่เคียงข้างกับเรื่องราวในพระพุทธานามามาโดยตลอด

สืบสายราชวงศ์อโศก: พุทธกาลถึงครองมคธ

ได้บอกข้างต้นว่า **จันทรคุปต์** เป็นเจ้าเชื้อสายโมริยะ และได้ขึ้นครองมคธ ตั้งราชวงศ์ใหม่ คือ **โมริยวงศ์** (เขียนอย่างสันสกฤตเป็น เมารยะ) จึงควรทราบให้ชัดขึ้นสักหน่อยว่า โมริยวงศ์นี้มาจากไหน และจันทรคุปต์ตั้งโมริยวงศ์อย่างไร

เจ้าเผ่าโมริยะนี้ ว่ากันว่าเป็นสายพระญาติวงศ์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่า สืบเชื้อสายมาจากเจ้าศากยะที่ถูกล้างเผ่า

เรื่องราวก็ย้อนไปถึงสมัยพุทธกาล และโยงไปที่เรื่องพระเจ้า **วิฑูทกะ** ซึ่งได้เล่าไปแล้วว่า ตอนทำยพุทธกาล พระเจ้าวิฑูทกะยึดอำนาจพระราชบิดา คือพระเจ้าปเสนทิโกศล แล้วยกทัพไปปราบแคว้นศากยะ โดยมุ่งจะล้างเผ่าของเจ้าศากยะ คือศากยวงศ์ ซึ่งก็คือ

วงศ์ของพระพุทธเจ้านั่นเอง และได้ทำลายแคว้นศากยะหมดสิ้น

กษัตริย์สายศากยะที่หลงเหลืออยู่ อาจหนีไปอยู่ตามเชิงเขา
หิมालัย ต่อมา ก็ได้ค่อยๆ รวบรวมพวกพ้องเผ่าพันธุ์ มีกำลังมาก
ขึ้น โมริยะนี่ก็เป็นศากยะสายหนึ่ง

จนกระทั่งประมาณ พ.ศ. ๑๖๐ ก็ได้มีคนสำคัญในวงศ์เผ่า
โมริยะนี้เกิดขึ้น ชื่อว่า**จันทรคุปต์** ซึ่งได้พยายามที่จะรวบรวมอำนาจ
ขึ้นมาชิงแคว้นมคธ

เวลานั้น แคว้นมคธใหญ่มาก โมริยะเป็นเพียงชนเผ่าหนึ่ง
เท่านั้น พวกโมริยะ โดยจันทรคุปต์เป็นหัวหน้า ได้พยายามเข้ามายึด
อำนาจแคว้นมคธ แต่ก็ยังทำการไม่สำเร็จ

พอดีถึงยุคที่พระเจ้า**อเล็กซานเดอร์**มหาราช มีอำนาจขึ้นมา
ทางกรีก ต้องการแผ่อำนาจไปทั่วโลก ก็ได้กรีธาทัพตีมาตลอด จน
ถึงชายแดนประเทศอินเดีย และคิดว่าต้องตีประเทศอินเดียด้วย จึง
ได้พักกำลังพลอยู่ชายแดนประเทศอินเดีย ที่เมืองตักสิลา (บาลี =
ตกุทสิลา; สันสกฤต = ตกษศิลา; ฝรั่งเขียนตามกรีก = Taxila)

ที่ตักสิลานั้น **อเล็กซานเดอร์**มหาราชเตรียมวางแผนที่จะทำ
สงครามกับชมพูทวีป คือแคว้นมคธนี้ ซึ่งกำลังเป็นแคว้น
มหาอำนาจอยู่

พอดีประจวบเวลาเดียวกันกับปู่ของพระเจ้าอโศก คือพระ
เจ้า**จันทรคุปต์** ก็กำลังพยายามจะเข้ายึดอำนาจแคว้นมคธ จึงมี
ความคิดเกิดขึ้นว่า ถ้าทั้งสองฝ่ายมารวมเป็นพันธมิตรกัน แล้วช่วย
กันรบ ก็จะทำชนะแคว้นมคธได้

ทั้งสองฝ่ายมีผลประโยชน์ร่วมกัน พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ก็

คิดว่า ถ้าได้คนอินเดียวเองมาช่วย การรบก็จะมีกำลังทำให้สำเร็จง่ายขึ้น ฝ่ายจันทรคุปต์ก็เช่นเดียวกัน คิดว่าถ้าได้อาศัยฝ่ายอเล็กซานเดอร์มาช่วย ก็จะสามารถรบชนะได้ เพราะตนมีกำลังไม่พอ ทั้งสองฝ่ายมีความคิดร่วมกันอย่างนี้ ก็นัดพบกัน

พอบพบกัน ก็เกิดปัญหาว่าใครจะเคารพใครก่อน ทั้งสองฝ่ายต่างก็ถือตัวไม่ยอมเคารพก่อน

ฝ่ายจันทรคุปต์ (พวกกรีกเรียกว่า Sandrocotus หรือ Sandracottos) เข้าไปในเขตอำนาจของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ เพราะเข้าไปพบในค่ายของเขา พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ก็สั่งจับ เอาจันทรคุปต์เข้าคุกขังไว้ แต่มีเรื่องเล่าว่า ต่อมาจันทรคุปต์หนีออกไปได้ และมีนิยายอิงประวัติศาสตร์เล่าเรื่องที่จันทรคุปต์หนีออกมา

ส่วนทางฝ่ายพระเจ้าอเล็กซานเดอร์เอง คิดไปคิดมา มีเรื่องราวอย่างไรไม่ชัดเจน ก็ยกทัพกลับไป แล้วก็ไปสวรรคตกลางทาง

ดินแดนที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ตีได้ พระองค์ก็ทิ้งแม่ทัพนายกองไว้ให้ปกครอง แม่ทัพนายกองเหล่านั้น ต่อมาก็ยกตัวขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เป็นแคว้นต่างๆ หลายแคว้น

กล่าวฝ่ายเจ้าจันทรคุปต์ เมื่อหนีออกมาจากเงื้อมมือของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ได้แล้ว ก็ต้องมาหาวิธียึดอำนาจแคว้นมคธด้วยตนเองต่อไป และมีเรื่องมีราวมากมาย

ครั้งหนึ่งที่สำคัญ จันทรคุปต์นี้ถือว่าตัวเองมีกำลังมากพอแล้ว ก็ยกทัพเข้าตีแคว้นมคธ ปรากฏว่าพ่ายแพ้ ตัวเองเอาชีวิตแทบไม่รอด แล้วก็หนีซอกซอนไปจนถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่ง

เมื่อเข้าไปในหมู่บ้านแห่งนั้น พอดีผ่านมาทางบ้านที่ยายคน

หนึ่งกำลังทำขนมเบี๊องให้หลานกิน ที่นี้พอเอาลงจากเตา เรียกว่าทอดเสร็จใหม่ๆ ก็หยิบส่งให้หลาน หลานรับมากำลังร้อนๆ กัดกรั้วมลงไปตรงกลาง ก็ร้องให้จ้าเพราะมันร้อนจัด ลวกเอาลิ้นเอาปากเข้า

เมื่อหลานร้องขึ้นมา ยายก็เลยด่าเอาว่า “เอ็งมันโง่เหมือนเจ้าจันทรคุปต์ กัดกินลงไปได้อย่างไรตรงกลางยังร้อนจัด มันต้องเล็มกินจากขอบข้างนอกเข้ามาก่อนสิ” (ขอบมันบาง ก็เย็นเร็วกว่า)

เจ้าจันทรคุปต์ กำลังหนีชอกซอนมาในชนบทถึงหมู่บ้านนั้นพอดี เมื่อได้ยินเสียงยายด่าหลานอย่างนี้ ก็ได้ความคิดขึ้นมาทันที จึงเปลี่ยนแผนการรบใหม่ว่า จะไปรบโดยตรงบุกทะลวงเข้าไปคงไม่ไหว กำลังเราน้อยกว่า ต้องใช้วิธีแบบกินขนมเบี๊อง คือเล็มจากขอบเข้ามา

ดังนั้น เจ้าจันทรคุปต์จึงค่อยๆ ไปช่องสุ่มกำลังใหม่ โดยผูกไมตรีกับเผ่าเล็กเผ่าน้อย รวมไพร่พลได้มากขึ้นแล้ว ก็เข้ามาตีอาณาจักรมคธ ด้วยวิธีล้อมเข้ามาจากรอบนอกตามลำดับ

ในที่สุด จันทรคุปต์ก็รบชนะกษัตริย์ราชวงศ์นั้นทะแห่งแคว้นมคธ แล้วก็ขึ้นครองแผ่นดิน เป็นกษัตริย์แห่งราชวงศ์ใหม่ คือราชวงศ์*โมริยะ* (นี้เขียนตามภาษาบาลี แต่ตำราฝรั่งเขียนอย่างสันสกฤตเป็น เมารยะ/Maurya) และครองเมืองปาตลีบุตรสืบมา

ได้บอกแล้วว่า เมื่อพระเจ้าอเล็กซานเดอร์สวรรคตแล้ว แม่ทัพที่พระองค์ตั้งหรือมอบหมายไว้ให้ปกครองดินแดนที่ตีได้ ก็ตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าผู้ปกครอง เกิดเป็นแคว้นหรือประเทศใหม่ๆ ขึ้นมา แล้วก็แย่งชิงอำนาจและดินแดนกันเอง เช่น นายพลโทเลมีก็ขึ้นเป็นกษัตริย์เริ่มต้นราชวงศ์ Ptolemy ที่ปกครองอียิปต์ นายพลแอนติโกเนสก็

ขึ้นเป็นราชาแห่งมาซิโดเนีย เป็นต้นกำเนิดของวงศ์กษัตริย์ Antigonus นายพลซีลูคัสที่ได้ปกครองกรุงบาบิโลน ก็ยึดครองดินแดนที่ดีได้ทางตะวันออกด้านเอเชีย เช่น อิหร่าน ทั้งหมด (ในที่สุดก็ครองที่ซีเรีย) ขึ้นเป็นพระเจ้า Seleucus ที่ ๑ (กษัตริย์ Antiochus ทั้งหมด อยู่ในสายราชวงศ์ของ Seleucus นี้)

โดยเฉพาะพระเจ้าซีลูคัสที่ ๑ เมื่อจัดการปัญหาภายในระหว่างพวกขุนพลด้วยกันพอลงตัวได้พอสมควรแล้ว ก็เริ่มงานกระชับอำนาจและขยายอาณาจักรทางตะวันออกด้านอินเดีย จึงมาขัดแย้งกับพระเจ้าจันทรคุปต์ แล้วก็ต้องเผชิญกันในปี 305 BC

ในที่สุด ซีลูคัสต้องทำข้อตกลงสละดินแดนในเขตชมพูทวีปที่อเล็กซานเดอร์ตีได้ไว้ กับทั้งดินแดนชายเขตแม่ทางตะวันตกของแม่น้ำสินธุ ให้แก่จันทรคุปต์ โดยได้รับข้าง ๕๐๐ เชือกเป็นของตอบแทน

ถึงแม้ซีลูคัสจะต้องสูญเสียมากในคราวนี้ แต่ข้างที่ได้ไปก็นำโชคใหญ่มาให้เขาต่อมา คือจากนั้นอีก ๔ ปี พวกกษัตริย์อดีตขุนพลของอเล็กซานเดอร์ได้แตกกันเป็น ๒ ค่าย พระเจ้าซีลูคัสที่ ๑ นี้ได้เข้ากับพระเจ้าโทเลมีที่ ๑ เป็นต้น รบกับพระเจ้าแอนติโกเนสที่ ๑ และโอรสชื่อดิมิตรีอูสที่ ๑ ทั้งที่ฝ่ายพระเจ้าแอนติโกเนสมีกำลังทัพราบและทัพม้าเหนือกว่า และตอนแรกดิมิตรีอูสชนะทัพม้าของฝ่ายซีลูคัส และบุกลึกเข้ามา แต่แล้วก็ถูกทัพข้างฝ่ายซีลูคัสขวางปิดทาง ทำให้ออกไปช่วยบิดาไม่ได้ พระเจ้าแอนติโกเนสถูกสังหาร และดิมิตรีอูสก็ต้องหนีเอาตัวรอด พ่ายแพ้เสียดินแดนให้แก่ศัตรู

โชคนี้มาถึงรุ่นโอรสของซีลูคัสด้วย คือ ในสมัยของพระเจ้าแอนโทไอคัสที่ ๑ (Antiochus I) พวกกอลส์ (Gauls) สองหมื่นบุกรุก

เข้ามา ทำความยากลำบากให้เป็นอันมาก จนกระทั่งถึงปี 275 BC แอนโทโคัสใช้ช้างอินเดียรบเอาชนะพวกกอลส์ได้ ทำให้ประดา นครรัฐโยนิกที่ปลดปล่อยจากการรังควาญของพวกกอลส์ พากันขึ้น ชมนับถือพระองค์ผู้เป็นเทพเจ้า แอนโทโคัสจึงได้พระสมัญญา ว่าเป็น Antiochus I Soter (แอนโทโคัสที่ ๑ พระผู้มาโปรด)

สำหรับพระเจ้า Seleucus ที่ ๑ นั้นเอง เมื่อยอมตกลงสละดินแดนแก่มครอย่างนั้นแล้ว ก็เลยเป็นไมตรีกันกับพระเจ้าจักรคุปต์ สืบต่อมา ทำให้เกิดผลดีทางประวัติศาสตร์อีกอย่างหนึ่งด้วย คือ มีการแลกเปลี่ยนราชทูตกัน โดยเฉพาะราชทูตกรีกชาวโยนิก (Ionian) ชื่อเมกาสทีนีส (Megasthenes) ที่มาประจำราชสำนักมคร สมัยนั้น ได้เขียนหนังสือชื่อ *Indica* (มี ๔ เล่ม) เล่าเรื่องชมพูทวีปไว้ ทำให้ทางตะวันตกคือกรีกสมัยนั้นได้รู้เข้าใจเรื่องอินเดียมากที่สุด ตั้งแต่ติดต่อกันมา (ฉบับเดิมสูญไปแล้ว แต่เนื้อหายังอยู่ในหนังสือของนักเขียนกรีกรุ่นต่อมาที่เอาไปอ้างไปเล่าต่อมากมาย)

[เรื่องเมกาสทีนีสนี้ ซึ่งอยู่ในราว พ.ศ.๑๗๘ ขอให้นึกเทียบกับเรื่องราวด้านจีน ที่ต่อมามีนักเดินทางชาวเมืองเวนิสแห่งอิตาลี ชื่อ มาร์โค โปโล (Marco Polo) เข้ามาถึงใน พ.ศ.๑๘๐๘ (ค.ศ. 1265) และเป็นทีโปรดปรานของจักรพรรดิคุบไลข่าน ซึ่งได้เขียนบันทึกเรื่องราวไว้ ทางตะวันตกจึงรู้เรื่องด้านจีน เท่ากับหลังด้านอินเดีย นานนักหนา]

พระเจ้าจักรคุปต์ทำมคธให้ยิ่งใหญ่ไพศาล ชมพูทวีปเจริญ มั่นคง และหลังจากครองราชย์ได้ ๒๔ ปี ก็สวรรคตใน พ.ศ.๑๘๖

อโศกมหาราช: ต่อเมื่อดี จึงยิ่งใหญ่จริง

เมื่อพระเจ้า**จันทรคุปต์**สวรรคตแล้ว โอรสซึ่งมีพระนามว่า **พินทุसार** ครองราชย์ต่อมาอีก ๒๘ ปี สิ้นรัชกาลแล้วจึงถึงยุคของ **พระเจ้าอโศกมหาราช** เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.๒๑๔

พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นโอรสของพระเจ้าพินทุसार เมื่อพระราชบิดายังครองราชย์อยู่ ได้ส่งอโศกกุมารไปเป็นอุปราชครอง **แคว้นอวันตี** อยู่ที่กรุงอุชเชนี

เวลานั้น อุชเชนีเป็นเมืองหลวงของแคว้นอวันตี ซึ่งได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นมคธมานานแล้ว

พอพระเจ้าพินทุसार พระราชบิดาสวรรคต อโศกกุมารตอนนั้นดูร้ายมาก ก็เข้ามาจัดการเช่นฆ่าพี่น้องหมดประมาณ ๑๐๐ องค์ เหลือไว้แต่อนุชาร่วมพระมารดาองค์เดียว ขึ้นครองราชย์แต่ผู้เดียว แล้วทำสงครามขยายดินแดนออกไปอีก

พระเจ้าอโศกได้แผ่อำนาจรุกรานตีลงไปจนกระทั่งถึง **แคว้นกลิงคะ** ซึ่งเป็นอาณาจักรที่ได้ชื่อว่ามีนักรบเก่งกาจ มีกองทัพที่เข้มแข็ง มีความสามารถอย่างยิ่ง ได้รบกันอยู่เป็นเวลานาน เกิดความเสียหายมากมายด้วยกันทั้งสองฝ่าย ในที่สุดพระเจ้าอโศกก็ชนะ **แคว้นกลิงคะ** ก็แตกไป

แต่การรบครั้งนี้ เป็นภัยพิบัติที่ร้ายแรงมาก คนตายเป็นแสน สูญหายเป็นแสน ถูกจับเป็นเชลยก็เป็นแสน ถึงตอนนี้แหละที่พระเจ้าอโศกทรงสลดพระทัย แล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญมาก ถึงขั้นเปลี่ยนประวัติศาสตร์เลยทีเดียว

เรื่องตอนนี้ มีคัมภีร์เล่าเหตุการณ์ที่พระเจ้าอโศกทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนาว่า^๑ วันหนึ่ง พระองค์ทอดพระเนตรเห็นสามเณรนามว่านิโครธ ผู้มีลักษณะอาการสำรวมสงบ มีอิริยาบถงดงาม ทรงชื่นชมเลื่อมใส จึงโปรดให้อำมาตย์นิมนต์สามเณรเข้ามา ณ ที่ประทับ ทรงถวายภัตตาหาร แล้วตรัสถามว่า สามเณรทราบคำตรัสสอนของพระพุทธเจ้าไหม สามเณรนิโครธนั้นที่จริงเป็นพระอรหันต์ ได้ถวายพระพรตอบว่าพอทราบอยู่บ้าง และได้ถวายอนุโมทนาด้วยคาถาธรรมบทอันแสดงหลักความไม่ประมาท ทำให้พระเจ้าอโศกทรงเลื่อมใสยิ่งขึ้น ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุจำนวนมาก และได้ตั้งอยู่ในสรวงและศีล

คัมภีร์เล่าภูมิหลังว่า แท้จริง สามเณรนิโครธนั้น คือโอรสของเจ้าชายสุมนะ ซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าพินทุसार เมื่อพระเจ้าพินทุसारจะสวรรคต เจ้าชายอโศกเข้ามายึดอำนาจ จับเจ้าชายสุมนะสังหารเสีย ชายาของเจ้าชายสุมนะซึ่งมีครรภ์แก่ ได้หลบหนีไปจนถึงหมู่บ้านคนจัณฑาลแห่งหนึ่ง และประสูติเจ้าชายนิโครธที่นั่น แล้วได้รับการดูแลจากหัวหน้าคนจัณฑาลจนอายุ ๗ ขวบ จึงได้บรรพชาเป็นสามเณร และต่อมาได้พบกับพระเจ้าอโศกดังที่เล่าข้างต้น

อย่างไรก็ตาม เรื่องและชื่อของนิโครธสามเณรไม่ปรากฏในเอกสารหลักฐานอื่นเท่าที่ได้พบ นอกจากคัมภีร์รุ่นต่อมาภายหลังอรรถกถานั้น

^๑ สมันตปาสาทิกา อรรถกถาแห่งวินัยปิฎก, วินย.อ.๑/๔๓

แม้ว่าจะหยุดขยายอำนาจแค่นี้ อาณาจักรมคธในสมัยพระเจ้า
อโศกมหาราชก็ยังใหญ่กว้างยิ่งกว่าประเทศอินเดียในปัจจุบัน เป็น
อินเดียยุคที่มีดินแดนกว้างใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของประเทศ

แต่ก็ใหญ่ออกไปทางสองปีก คือทางทิศตะวันออก และทาง
ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ออกไปทางปากีสถาน และอัฟกานิสถาน

ส่วนทางใต้ครอบคลุมไปไม่หมด เพราะพระเจ้าอโศกทรง
หยุดแผ่ขยายอาณาจักรหลังจากทำสงครามชนะแคว้น*กาลิงคะ*
(บางที่เขียน กาลิงคะ) คือถึงถิ่นที่ปัจจุบันเรียกว่าแคว้นโอริสสา
(Orissa) แล้วก็หยุดแค่นั้น เพราะทรงหันมายึดหลักธรรมวิชัยของ
พระพุทธศาสนา

เป็นอันว่า เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชหันมานับถือพระพุทธ
ศาสนาแล้ว ก็ได้เปลี่ยนนโยบายใหม่ จาก*สงครามวิชัย* คือเอาชนะ
ด้วยสงคราม^๑ มาสู่*ธรรมวิชัย* แปลว่าชนะด้วยธรรม คือเอาชนะใจ
กันด้วยความดี ก็ได้สร้างสมความดีเป็นการใหญ่ มีการทำงานเพื่อ
สร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างมากมาย

พระราชกรณียกิจที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงบำเพ็ญเพื่อ
ประโยชน์สุขของประชาชน มีอะไรบ้าง ปรากฏอยู่ในศิลาจารึก
ของพระองค์ ซึ่งจะได้พูดถึงต่อไป

ในที่นี่ เพียงแต่ตั้งข้อสังเกตอย่างหนึ่ง คือ ในเรื่องการปฏิบัติ
ต่อทรัพย์สินเงินทอง เราควรจะได้คิดต่อไปนี้จากเรื่องพระเจ้าอโศก

^๑ การเอาชนะด้วยสงครามนี้ ในจารึก (พบในจารึกศิลา ฉบับที่ ๑๓) เรียกว่า สายกวิชัย
หรือสรสกวิชัย

ตามปกติพระเจ้าอโศกนี้ ก็เช่นเดียวกับกษัตริย์สมัยโบราณจำนวนมาก ที่มุ่งจะแสวงหาความยิ่งใหญ่ให้แก่ตนเอง และต้องการบำรุงบำเรอความสุขส่วนตน อย่างที่เรียกว่า แสวงหา โภคะและยศ หรือแสวงหาทรัพย์และอำนาจ เพื่อบำรุงบำเรอตัวเอง และเพื่อแสดงความยิ่งใหญ่ของตน

ทรัพย์และอำนาจ โดยทั่วไปมักจะมีความหมายอย่างนี้

ที่นี้ เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชหันมานับถือพระพุทธศาสนา แล้ว ทางธรรมสอนว่า ทรัพย์สินเงินทองและความยิ่งใหญ่ ทุกอย่างล้วนเป็นอนิจจัง เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วก็ดับไป ไม่มีสาระที่แท้จริง ไม่ควรจะเอาชีวิตไปฝากไว้กับสิ่งเหล่านี้ ไม่ควรหวังความสุข หรือความประเสริฐจากทรัพย์สินเงินทองและอำนาจ

ฉะนั้น ทรัพย์สินเงินทองก็ไม่มี ความหมายที่แท้จริง

เมื่อทรัพย์สินเงินทองไม่มีความหมายแล้ว มองในแง่หนึ่ง ก็จะทำให้เกิดความเบื่อหน่าย เพราะว่าเมื่อมองเห็นทรัพย์สินเงินทองเป็นเพียงของนอกกาย เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป เป็นอนิจจัง ไม่มีคุณค่าที่แท้จริง ถ้าเป็นอย่างนี้เราก็ไม่ควรเอาใจใส่ นี่คือการที่อย่างหนึ่งต่อทรัพย์สมบัติ

ถ้าพระเจ้าอโศกทรงมองเห็นอย่างนั้น พระองค์ก็คงจะไม่เอาพระทัยใส่กับพระราชทรัพย์และอำนาจต่อไป ซึ่งก็จะต้องตั้งคำถามว่า จะเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องหรือไม่

ปรากฏว่า พระเจ้าอโศกได้ทำสิ่งหนึ่งที่ถือได้ว่าเป็นแบบอย่างแก่ชาวพุทธที่สำคัญคือ พระเจ้าอโศกนั้น ไม่ได้ทรงทิ้งทรัพย์และ

อำนาจ แต่ได้ทรงเปลี่ยนความหมายของทรัพย์และอำนาจเสียใหม่
 อย่างที่ได้กล่าวไว้เมื่อกี้ว่า ทรัพย์และอำนาจนั้น มีความ
 หมายถึงปฏุชนจำนวนมาก คือเป็นเครื่องบำรุงบำเรอความสุข
 ของตน และแสดงความยิ่งใหญ่

แต่พระเจ้าอโศกได้ทรงเปลี่ยนความหมายของทรัพย์และ
 อำนาจใหม่เป็นว่า ทรัพย์และอำนาจนั้น สามารถใช้เป็นเครื่องมือ
 ของธรรมได้ คือใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างสรรค์ ทำความดีงาม
 และประโยชน์สุขให้แก่ประชาชน

ด้วยความคิดเช่นนี้ พระเจ้าอโศกก็ทรงนำเอาทรัพย์และ
 อำนาจที่พระองค์เคยมีนั้นแหละมาใช้ แต่เปลี่ยนใหม่ คือแทนที่จะ
 เอามาบำรุงบำเรอตนเอง ก็เอามาใช้สร้างสรรค์ความดีงามและ
 ประโยชน์สุขอย่างที่ว่า

จึงได้ทรงสร้างโรงพยาบาลคน โรงพยาบาลสัตว์ ท้าวพระราช
 อาณาจักร สร้างถนนหนทางเชื่อมต่อให้กว้างขวางทั่วถึง ปลูกต้นไม้
 ขุดบ่อน้ำ สร้างที่พักคนเดินทาง และสร้างอ่างเก็บน้ำ ให้การศึกษา
 แก่ประชาชน ทำศิลาจารึกประกาศธรรม แดงเรื่องที่เป็นนโยบาย
 ของรัฐในทางธรรม ที่จะให้ผู้บริหารปกครองท้องถิ่นนำไปสั่งสอน
 ประชาชน ตลอดจนอุปลัถม์พระศาสนาอย่างมากมาย

พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงสร้างวัดขึ้นทั้งหมด เรียกว่า
 “วิหาร” จำนวน ๘๔,๐๐๐ วัด ท้าวมหาอาณาจักรของพระองค์ คง
 จะให้เท่ากับพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าที่มีทั้งหมด ๘๔,๐๐๐
 พระธรรมขันธ์

ในแคว้นมคธนี้ มีวัดจำนวนมากมาย **วัด ภาษาบาลีเรียกว่า วิหาร** มหาวิหารก็คือ วัดใหญ่

คำว่า “วิหาร” นี้ ถ้าแผลง ว. เป็น พ. ก็จะเป็น พินหาร เหมือนอย่างในประเทศไทยเรานิยมแผลง ว. เป็น พ. เยอะแยะไป วิหารก็กลายเป็นพินหาร แผลงว่า “วัด”

ต่อมา เมื่ออาณาจักรของพระเจ้าอโศกมหาราชได้เสื่อมสลายลงไป ก็มีซากวัดวาอารามเหลืออยู่มากมาย เนื่องจากแคว้นมคธนี้เป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยซากของวัด คือวิหาร หรือพินหาร

ฉะนั้น ต่อมาก็เลยเรียกชื่อดินแดนแถบนี้ ตั้งชื่อเป็นแคว้นหรือรัฐว่า **แคว้นพินหาร** หรือรัฐวิหาร (State of Bihar) อย่างที่เรารู้จักกัน เป็นชื่อทางการในปัจจุบัน ที่เป็นอย่างนี้ก็เพราะมีวัดมากมายเหลือเกิน ซึ่งพระเจ้าอโศกสร้างไว้ ยังมีซากเหลืออยู่

พระเจ้าอโศกสร้างวิหารทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ แห่ง ที่วราชอาณาจักร และวัดเหล่านั้นก็ได้เป็นศูนย์กลางทางการศึกษา

บางแห่งได้เจริญเติบโตจนเป็นมหาวิทยาลัย เช่น **นาลันทา** ซึ่งเดิมก็เป็นวิหารหนึ่ง แล้วได้ขยายเป็นมหาวิทยาลัย คือวัดใหญ่ โดยเกิดจากการรวมกันของวัดเล็กวัดน้อยที่เป็นศูนย์กลางการศึกษา แล้วพัฒนาขึ้นมาจนเป็น **มหาวิทยาลัยนาลันทา**

ชื่อในภาษาบาลี เรียกว่า **นาลันทามหาวิหาร** ก็คือวัดใหญ่นั้นเอง หลายท่านที่ไปอินเดียมา ได้เห็นแม้เพียงซาก ก็มองเห็นได้ถึง ความยิ่งใหญ่ของมหาวิทยาลัยนาลันทาว่าเป็นอย่างไร

ทรัพย์และอำนาจต้องใช้ธรรม

พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงให้ความหมายใหม่แก่ทรัพย์และอำนาจ แล้วก็ทรงให้บันทึกไว้ในศิลาจารึกของพระองค์

ศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกแห่งหนึ่ง มีข้อความจารึกไว้ว่า *ยศ* คือความยิ่งใหญ่ของพระองค์นั้น จะไม่มีความหมายเลย ถ้าไม่เป็นไปเพื่อช่วยให้ประชาชนได้ประพฤติธรรม

หมายความว่า พระเจ้าอโศกได้ทรงใช้ทรัพย์และอำนาจ เป็นเครื่องมือแห่งธรรม เพื่อเผยแผ่ธรรมหรือสร้างสรรค์ธรรม ทำให้ความดีงามหรือธรรมนี้แผ่ขยายไปในหมู่มนุษย์ เพื่อสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์สุขอันแท้จริง อันนี้เป็นคติที่สำคัญมาก

ขอยกข้อความในศิลาจารึก คือ *ธรรมโองการ* ในจารึกศิลานบปีที่ ๑๐ มาให้คุณ ดังนี้

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปิยทัสสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ไม่ทรงถือว่า ยศหรือเกียรติจะเป็นสิ่งมีประโยชน์มาก เว้นแต่จะทรงปรารถนายศหรือเกียรติเพื่อความมุ่งหมายนี้ว่า

“ทั้งในบัดนี้ และในเบื้องหน้าฯ ขอประชาชนทั้งหลายจงตั้งใจสดับฟังคำสอนธรรมของข้าฯ และจงปฏิบัติตามหลักความประพฤติทางธรรม”

คำว่า “ยศ” ในภาษาบาลีนั้น แปลง่ายๆ ว่า ความยิ่งใหญ่ มี

๑. **เกียรติยศ** ยศ คือเกียรติ ได้แก่ความมีชื่อเสียง มีเกียรติคุณ
๒. **อิสริยยศ** ยศ คือ ความยิ่งใหญ่
๓. **บริวารยศ** ยศ คือ บริวาร

คนที่มีความคิดดี ๆ มีเจตนาดี มีสติปัญญาดี แต่ถ้าไม่มีทรัพย์ ไม่มีอำนาจ ไม่มียศ ก็ไม่สามารถสร้างสรรค์ความดีงามหรือประโยชน์สุขได้มาก เราคิดขึ้นมาว่าจะทำการที่ดีเป็นประโยชน์สักอย่างหนึ่ง แต่ไม่มีเงิน ไม่มีบริวาร ไม่มีอำนาจ จะทำได้แค่ไหน ทำได้นิดเดียวก็จบ แต่ถ้ามีทรัพย์ มีอำนาจ มีบริวารแล้ว พอมีสติปัญญาดี มีความคิดดี ๆ ขึ้นมา ก็สามารถทำได้ให้เกิดผลกระจายขยายออกไปได้กว้างขวาง เหมือนดังพระเจ้าอโศกมหาราช

เรื่องพระเจ้าอโศกมหาราชนี้ จึงเป็นคติเป็นแบบอย่างที่ดี ที่ให้หลักแก่เราในการปฏิบัติต่อทรัพย์และอำนาจอย่างที่กล่าวมานี้

ชาวพุทธมีคติว่า เราได้เรียนรู้ธรรมแล้วว่า ทรัพย์สินเงินทอง และอำนาจนี้ เป็นของนอกกาย ไม่เที่ยงแท้ยั่งยืน และไม่เป็นแก่นสารแท้จริง จึงไม่ควรยึดถือเป็นจุดหมายของชีวิต

ข้อนี้หมายความว่า เราไม่ได้เห็นความหมายของทรัพย์และอำนาจในแง่ที่เป็นเรื่องของความเห็นแก่ตัว หรือเป็นประโยชน์ส่วนตน และไม่ยึดติดตกเป็นทาสของมัน ให้เกิดก่อกุศลภัยทั้งแก่ตนและผู้อื่น แต่เรามองอย่างพระเจ้าอโศก คือ คิดที่จะใช้มันเป็นเครื่องมือของธรรม

ไม่ใช่หมายความว่า ทรัพย์และอำนาจเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้ว ก็เลยไม่เอาใจใส่ ไม่บริหาร ไม่ใช้อย่างนั้น เราต้องรู้จักเอามันมาใช้เป็นเครื่องมือสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามและประโยชน์สุข

อันนี้ถือว่า เป็นวิธีปฏิบัติอย่างถูกต้องของชาวพุทธที่เป็นคฤหัสถ์

แต่ถ้าไม่อยากเกี่ยวข้องกับทรัพย์และอำนาจ ก็ออกบวชไปเลย จะได้ไปทำหน้าที่ทางธรรมอีกแบบหนึ่ง คือ นำธรรมที่เป็นสาระทางนามธรรม ได้แก่สติปัญญา ไปแจกจ่าย เพื่อให้ประชาชนดำเนินชีวิตให้ถูกต้องเกิดประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมของเขา

ฉะนั้น จึงมีคติ ๒ อย่าง คือ

- ถ้าอยู่เป็นคฤหัสถ์ ก็ให้ใช้ทรัพย์และอำนาจเป็นเครื่องมือของธรรม ให้เป็นประโยชน์ในการสร้างสรรค์ความดีงาม หรือ
- ถ้าเบื่อหน่ายไม่อยากเกี่ยวข้องกับทรัพย์และอำนาจ ก็ออกบวชไปเผยแผ่ธรรมให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชน

ถ้ามีฉะนั้น จะกลายเป็นคนครึ่งๆ กลางๆ มีทรัพย์มีอำนาจ แล้วบอกว่าเบื่อหน่าย ไม่เอาเรื่องเอาราว จะทำอย่างไรก็ไม่ทำ ไม่รับผิดชอบ ทรัพย์และอำนาจนั้น เมื่อไม่ได้รับการบริหาร ไม่มีคนรับผิดชอบ ก็เสียหายหมด ไม่เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคม และชีวิตของคนผู้นั้นเองก็ไม่ได้เจริญงอกงามอะไรขึ้นมา

ดูเรื่องพระเจ้าอโศก ก็ให้ได้คติอย่างน้อยสักอย่างหนึ่งนี้

๒

อโศกธรรม - ธรรมวิชัย

- ๐ -

อโศกมหาราช - อโศกธรรม

เรื่องหนึ่งที่น่าสนใจมาก เกี่ยวกับศิลาจารึกของพระเจ้าอโศก คือ นักปราชญ์เมืองฝรั่งและในอินเดียส่วนมาก อ่านหรือศึกษาศิลาจารึกนั้นแล้ว มักลงความเห็นว่ พระเจ้าอโศกมหาราช แม้จะทรงเป็นพุทธมามกะที่มีศรัทธาแรงกล้าและเอาพระทัยใส่ในการดูแลรักษาพระพุทธรศาสนาอย่างยิ่ง แต่ในเวลาที่ทรงเผยแผ่สั่งสอนธรรมในศิลาจารึก ได้ทรงพยายามวางพระองค์เป็นกลางๆ ไม่ตรัสถึงหลักธรรมในพระพุทธรศาสนาเลย แต่ทรงสอนธรรมที่เป็นหลักความประพฤติทั่วไปอันมีหรือเป็นที่ยอมรับในทุกๆ ศาสนา

ยกตัวอย่าง T. W. Rhys Davids ซึ่งเป็นนักปราชญ์สำคัญทางพระพุทธรศาสนา เขียวชาญภาษาบาลี (ผู้ตั้ง Pali Text Society ที่ London) กล่าวว่า (ในศิลาจารึกนั้น)

“ไม่มีสักคำที่พูดถึงพระพุทธรเจ้า หรือพุทธรศาสนา ...
อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท นิพพาน และหลักธรรมสำคัญ
ข้ออื่นๆ ของพุทธรศาสนา ไม่ปรากฏในศิลาจารึกเลย”

หนังสือ *The Cambridge History of India* (5 volumes, 1922-37) เขียนว่า

“เราไม่ได้ฟังพระเจ้าอโศกตรัสถึงธรรมที่ลึกซึ้งหรือหลักพื้นฐานของพุทธศาสนาเลย ไม่มีการกล่าวถึง อริยสัจ ๔ มรรคมีองค์ ๘ ปฏิจจสมุปบาท พระอัญจริยคุณของพระพุทธเจ้า (อีกทั้ง) ไม่มีคำกล่าวถึงหรือแสดงหลักแห่งนิพพานเลย”

R.K. Mookerjee กล่าวไว้ในหนังสือ *Asoka* ว่า

“ธรรมที่นำเสนออย่างนั้น ในธรรมโองการเหล่านี้ เป็นเพียงอีกชื่อหนึ่งสำหรับเรียกชีวิตที่ต้งงามมีศีลธรรม และตั้งอยู่บนฐานร่วมของทุกศาสนา...สามารถนำไปใช้ได้และยอมรับได้ทั่วกันว่าเป็นสาระของทุกศาสนา...ดังนั้น พระเจ้าอโศกจึงนับว่าได้ทรงวางฐานแห่งศาสนาสากล (universal religion) และน่าจะทรงเป็นบุคคลแรกที่ทำการนี้ในประวัติศาสตร์”

คำที่ปราศรัยและท่านผู้รู้เหล่านี้ว่ามาก็น่าฟัง และดูคล้ายจะน่าเชื่อถือ แต่พอพิเคราะห์ให้ชัดลงไป กลายเป็นต้องแยกว่า

ในส่วนของคุณข้อมูลด้านศิลาจารึกเอง ต้องชื่นชมท่าน และเราได้อาศัยท่านเหล่านี้มาก

แต่ในชั้นแสดงความเห็น สรุปลงความคิดเกี่ยวกับเนื้อหาหลักธรรม หรือลงมติโยงมาถึงพระพุทธศาสนานั้น ความคิดความเข้าใจของท่านเหล่านี้ยังไม่เพียงพอ ทำให้จับจุดไม่ถูก มองหลักไม่ตรง ทั้งนี้ น่าจะเกิดจากเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑) บางท่านคงแสดงความเห็นอย่างนั้นในเวลาที่การขุดค้นกำลังดำเนินไป ยังพบศิลาจารึกไม่มากนัก จึงพูดไปตามหลักฐานเท่าที่พบแล้ว ซึ่งยังไม่พอ (อย่าง Rhys Davids ที่พูดว่า “ไม่มีสักคำที่พูดถึงพระพุทธเจ้า หรือพุทธศาสนา...” แต่เสาะจารึกที่ลุมพินีเขียนว่า “พระพุทธศากยมุนีได้ประสูติแล้ว ณ ที่นี้” และจารึกที่เป็นเรื่องของพุทธศาสนาโดยตรงมีไม่น้อย)

๒) ต้องยอมรับความจริงว่า คนทั่วไป แม้แต่ผู้รู้เรื่องพระพุทธศาสนามาก่อนข้างมาก ส่วนใหญ่ไม่รู้หลักการที่ถือได้ว่าเป็นแบบแผนจนถึงเป็นประเพณีของพุทธบริษัท ที่แบ่งชั้นตอนหรือระดับในการสอนธรรมระหว่างจักรพรรดิธรรมราชา กับสัมมาสัมพุทธธรรมราชา หรืออาจพูดอย่างง่าย ๆ ว่า ระหว่างผู้ปกครองบ้านเมือง กับพระสงฆ์ หรือระหว่างอาณาจักร กับพุทธจักร ที่ว่า ฝ่ายแรกสอนในเรื่อง **ทฤษฎี-สัมมิกัตถะ** และฝ่ายหลังสอนต่อออกไปในเรื่อง **สัมปรายิกัตถะ**

สำหรับข้อ ๑) ไม่ต้องอธิบาย เพราะคำตอบอยู่ที่การขุดค้นศิลาจารึกให้พบจนครบเท่าที่จะทำได้ (จนบัดนี้ก็คงยังไม่อาจยืนยันว่าพบทั้งหมดแล้ว)

แต่ข้อ ๒) เป็นเรื่องที่จะต้องทำความเข้าใจให้ชัด ซึ่งมีหลัก มีตัวอย่างที่ชัดเจนอยู่แล้ว เมื่อทำความเข้าใจชัดแล้ว ก็จะทำให้ทัศนะของท่านเหล่านี้ ที่ว่าพระเจ้าอโศกจะสอนหลักธรรมทางพุทธต้องพูดถึงอริยสัจ สมาธิ นิพพาน เป็นต้นนั้น เป็นเรื่องที่ผิดพลาดมาก

การสอนธรรมที่เป็นกลางๆ นั้น เป็นเรื่องธรรมดาอยู่แล้วในทางพุทธศาสนา ที่จะไม่ไปกระทบกระทั่ง หรือให้รังเกียจเด็ดฉันทย์ยึดถือแบ่งแยกอะไรกับใคร

ในเรื่องนี้ จะให้ชัด ควรแยกเป็น ๒ ด้าน คือ

๑. ในแง่หลักการ ใช้วิธีการทางปัญญา คือ จะไม่ติเตียนว่าร้ายใคร รับฟังได้ทั้งนั้น แต่ก็ไม่ใช่เป็นการยอมรับอะไรไปหมดแบบเอามารวมคลุกคละกัน จนกลายเป็นไม่มีหลัก ไม่เป็นระบบ คือมีหลักการที่ชัดเจน ในเวลาที่จะแสดงออก ก็พูดหลักการออกไปตามที่มันเป็น อย่างที่ท่านใช้คำว่าแสดงธรรม ให้เขาพิจารณาเอาเอง ด้วยปัญญาที่เป็นเสรีของเขา แบบที่เห็นในกาลามสูตร แต่ถ้าเป็นกาละที่จะถกเถียง ก็ใช้วาจาสุภาพแสดงเหตุผลกันได้เต็มที่ โดยไม่ต้องว่าร้าย ไม่ทำร้ายกัน

๒. ในแง่ปฏิบัติการ โดยเฉพาะในการอยู่ร่วมกัน ใช้วิธีการแห่งเมตตา (จะใช้คำว่าอหิงสา ก็แล้วแต่ชอบ) ดังเห็นได้ชัดว่า ถึงแม้ทางปัญญา ในแง่หลักการ พุทธศาสนาคัดค้านอย่างเต็มที่ต่อลัทธิของพราหมณ์ในเรื่องการฆ่าสัตว์บูชายัญและการแบ่งแยกวรรณะ เป็นต้น และคัดค้านลัทธิปฏิเสศกรรมของสมณะบางพวก แต่ในทางสังคม นอกจากแสดงออกด้วยวจีเมตรีแล้ว ท่านยังให้ชาวพุทธเอื้ออำนวยการปัจจัยสี่แก่สมณพราหมณ์เหล่านั้นด้วย (แม้แต่พระองค์เองตั้งแต่พุทธกาล เมื่อมีของมากเหลือฉัน ก็แจกให้แก่คนทั้งหลาย รวมทั้งนักบวชลัทธิภายนอกด้วย, เช่น วินย.๒/๕๒๗/๓๔๘)

เพื่อรวบรัด ขอยกตัวอย่างให้เห็นแง่มุมต่างๆ ดังนี้

- อย่างในหลักที่ ๖ ท่านสอนชาวพุทธให้ปฏิบัติต่อสมณพราหมณ์ คือบุคคลทางศาสนาทุกคน ไม่ว่าจะ เป็นนักบวชหรือไม่ (ทั้งประเภทสมณะ และประเภทพราหมณ์ ก็คือรวมทั้งหมด) ด้วยเมตตาทั้งทางกาย วาจา และใจ ต้อนรับ และอำนวยความสะดวก

- เจ้าลัทธิอื่นส่งคนมาโดยวางแผนให้หักล้างพุทธศาสนา แต่มาแล้ว พูดจกััน เขาเลิกลัทธิเดิม หันมาบอกรับนบถือพุทธ พระพุทธเจ้าตรัสบอกเขาว่าอย่าตัดสัมพันธ์กับลัทธิเดิม แต่ขอให้เขาอุปถัมภ์นักบวชลัทธินั้นต่อไป (ดู วินย.๕/๘๐/๑๐๔)
- ชาวพุทธที่เปลี่ยนมาจากลัทธิอื่นนอนเวทดา หรืออยู่ในลัษคคคที่มีคนอื่นนบถือเทพเทวดา ท่านก็ให้รับถือให้เกียรติแก่เทวดาเพียงแต่ให้มืทำที่ถูถต้องตามหลักการ คือ ไม่ให้อ่อนหวางผลดลบันดาล แต่ให้อยู่ร่วมกับเทวดาด้วยเมตตาโดยเป็นมิตรมีไมตรีต่อกัน (เช่น การอุทิศบุญแก่เทวดา และการทำเทวดาพลี, เช่น ที่.ม.๑๐/๘๔/๑๐๕; อง.ปญจก.๒๒/๔๑/๔๓)

ที่นี้ก็จะแสดงหลักการแบ่งระดับในการสอนธรรม ที่ว่า รัฐสอน
ทิวฐฐัมมิกัตถ์ ส่วนวตสอนสัมปรายิกัตถ์

แต่ก่อนไปถึงนั้น ก็ขอให้ทราบด้วยว่า นักปราชญ์หรือนักค้นคว้าผู้เห็นว่าธรรมในศิลาจารึกอโศกเป็นหลักพุทธศาสนา ก็มีไม่น้อย เช่น ผู้เขียนหัวข้อ “Inscriptions as historical source material. *Ancient India.*” ใน *Encyclopaedia Britannica* ซึ่งได้กล่าวว่า

“คำจารึกโองการของพระเจ้าอโศก เป็นประกาศและข้อกำหนดตามสารัตถะแห่งพุทธศาสนา”

นักวิชาการสมัยใหม่ที่มาองแบบนี้ คือเห็นว่าธรรมในศิลาจารึกมาจากพุทธดำรัส ยังมีอีก เช่น E. Senart และ Hultsch

ทางฝ่ายตะวันออก ท่านที่มั่นใจว่า ธรรมในศิลาจารึกเป็นหลักในพระพุทธศาสนา ก็เช่น D. R. Bhandarkar และ H. C. Ray Chaudhuri โดยที่สองท่านนี้ถือว่าเป็นไปตามอุดมคติแห่ง

จักกวัตติธรรมราชา รวมทั้ง B. M. Barua ที่เขียนไว้ในหนังสือ *Asoka and His Inscriptions, Part I, p. 225* ว่า

“ธรรมของพระเจ้าอโศก สอดคล้องกับหลักพุทธคติ
ปฏิบัติทั้งหมดทั้งสิ้น”

ก่อนจะพูดอะไรอื่นต่อไป ก็มาดูหลักการแบ่งระดับในการ
สอนธรรม ระหว่างธรรมราชาฝ่ายอาณาจักร กับธรรมราชาที่เป็น
สัมมาสัมพุทธะกันสักหน่อย

มาดูเรื่องจากแหล่งหลัก คือ เล่าไปตามพระไตรปิฎกกันเลย

ราชาสอนทิฏฐุธรรม - พระสอนลำเลยต่อไป

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาอิสิม-
ภูฏ เขตพระนครราชคฤห์

ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐ เสดยราชสมบัติ
เป็นอิสราธิบดี ปกครองหมู่บ้านจำนวนแปดหมื่น

สมัยนั้น ในเมืองจัมปา มีเศรษฐีบุตรชื่อโสณะ ตระกูลโกพิวิส
เป็นสุขุมาลชาติ มีชนอ่อนงอกขึ้นที่ฝ่าเท้าทั้งสอง

คราวหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐ มีรับสั่งให้
กุลบุตรชาวแปดหมื่นหมู่บ้านนั้นประชุมกัน แล้วด้วยพระราชกิจสัก
อย่างหนึ่ง ทรงส่งราชทูตไปพบเศรษฐีบุตรชื่อโสณะโกพิวิส โดยมีรับ
สั่งว่า เจ้าโสณะจงมา เราต้องการให้เจ้าโสณะมาหา

ครั้งนั้น มารดาบิดาของโสณะโกพิวิส ได้กล่าวกะโสณะโกพิวิส

ว่า “พ่อโสณะ พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตรทำ ทั้งสองของเจ้า เจ้าไม่ควรเหยียดทำทั้งสองไปทางที่พระเจ้าอยู่หัว ประทับอยู่ จงนั่งขัดสมาธิตรงพระพักตร์ของพระองค์ เมื่อเจ้านั่งลง แล้ว พระเจ้าอยู่หัวก็จักทอดพระเนตรทำทั้งสองได้”

ต่อมา พวกบริวารชนได้นำโสณะโกปิวิสขึ้นเสลี่ยงไป โสณะ โกปิวิสก็ได้เข้าไปเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐ ถวายบังคม แล้วนั่งขัดสมาธิตรงพระพักตร์ของพระราชา พระเจ้าพิมพิสารจอม ทัมมครรัฐก็ได้ทอดพระเนตรเห็นโลมชาติที่เฝ้าทำทั้งสองของเขา

ครั้นแล้ว พระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐได้ทรงแนะนำสั่ง สอนกุลบุตรชาวแปดหมื่นหมู่บ้านนั้น ในเรื่องประโยชน์ปัจจุบัน (ทีฎฐัมมิกัตถะ) แล้วมีพระราชดำรัสตรัสส่งพวกเขาว่า

ท่านทั้งหลายก็เป็นอันได้รับคำแนะนำสั่งสอนจากเรา แล้วในเรื่องประโยชน์ปัจจุบัน (ทีฎฐัมมิกัตถะ) นี้แนะนำ พวกท่านจงไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด พระผู้มีพระ ภาคเจ้าของเราทั้งหลายพระองค์นั้น จักทรงแนะนำสั่งสอน พวกท่าน ในเรื่องประโยชน์เบื้องหน้า (สัมปรายิกัตถะ)

ครั้งนั้น พวกกุลบุตรชาวแปดหมื่นหมู่บ้าน ก็พากันไปยังภูเขาคิชฌกูฏ ...

ต่อมา พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากพระวิหาร ประทับนั่งเหนือพระพุทธรอาสน์ ที่จัดไว้ ณ ร่มเงาหลังพระวิหาร ครั้นแล้ว พวกกุลบุตรชาวแปดหมื่นหมู่บ้านก็เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ...

กุลบุตรชาวแปดหมื่นหมู่บ้านได้ธรรมจักขุ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบด้วยพระทัยถึงความนึกคิดในใจของพวกกุลบุตรชาวแปดหมื่นหมู่บ้านแล้ว จึงตรัสอนุพุทฺธิกถา คือ ทรงประกาศ ทานกถา (เรื่องทาน) สีลกถา (เรื่องศีล) สัจจกถา (เรื่องสัจจะ) คือความสุขความดีเลิศพร้อมของกาม) โทษข้อด้วย ส่วนเสียของกาม และอานิสงส์ในความปลอดเป็นอิสระจากกาม

เมื่อทรงทราบว่า พวกเขามีจิตเหมาะ มีใจอ่อนโยน ปลอดจากนิวรณ์ ชื่นบาน ผ่องใสแล้ว จึงทรงประกาศ *สามุกังถิกัทธิธรรมเทศนา* (พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง) คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

เปรียบเหมือนผ้าที่สะอาด ปราศจากมลทิน ควรรับน้ำย้อมได้เป็นอย่างดี ฉันทใด ก็ฉันทนั้น ธรรมจักขุ อันปราศจากฐิติ ปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแก่ประดากุลบุตรชาวแปดหมื่นหมู่บ้าน ณ ที่นั่นนั่นเองว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงก็มีความดับไปเป็นธรรมดา”

พวกเขาได้เห็นธรรมแล้ว ได้บรรลุธรรมแล้ว ได้รู้แจ้งธรรมแล้ว หยั่งถึงธรรมแล้ว ข้ามพ้นความสงสัย ปราศจากข้อเคลือบแคลง ถึงความเป็นผู้แก้ตัวกล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “พระองค์ผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์แจ่มแจ้งยิ่งนัก พระองค์ผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์แจ่มแจ้งยิ่งแล้ว พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย

เปรียบเหมือนบุคคลหลายของที่คิดว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คน
หลงทาง หรือสองประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า คนมีจักขุ จักมอง
เห็นรูป ข้าพระองค์ทั้งหลายนี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม
และพระภิกษุสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำข้า
พระองค์ทั้งหลาย ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป
ตราบเท่าชีวิต”

เศรษฐีบุตรโสณะโกพิวิสอกบวช

ครั้งนั้น โสณะโกพิวิสได้มีความคิดตั้งนี้ว่า เท่าที่เราเข้าใจถึง
ธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้ การที่บุคคลผู้อยู่ครองเรือน
จะประพฤติพรหมจรรย์นี้ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์เต็มทีอย่างสังฆที่ชัดดี
แล้ว มิใช่จะทำได้ง่าย ถ้ากระไร เราพึงปลงผมและหนวด ครองผ้า
กาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต

ครานั้น พวกกุลบุตรชาวแปดหมื่นหมู่บ้าน ขึ้นชมภาสิตของ
พระผู้มีพระภาคแล้ว ลุกจากที่นั่ง ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค
ทำประทักษิณแล้วหลีกไป

ลำดับนั้น หลังจากพวกกุลบุตรชาวแปดหมื่นหมู่บ้านนั้นหลีก
ไปแล้วไม่นาน โสณะโกพิวิสได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวาย
อภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง

โสณะโกพิวิสนั่ง ณ ที่ควรแล้ว ได้กราบทูลคำนี้แด่พระผู้มี
พระภาคว่า “พระพุทธเจ้าข้า เท่าที่ข้าพระองค์เข้าใจถึงธรรมที่พระ
ผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้ การที่บุคคลผู้อยู่ครองเรือน จะ
ประพฤติพรหมจรรย์นี้ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์เต็มทีอย่างสังฆที่ชัดดีแล้ว

มีใหม่จะทำได้ง่าย ข้าพระองค์ปรารถนาจะปลงผมและหนวด ครอง
ผ้ากาสายะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ขอพระผู้มีพระภาค
โปรดให้ข้าพระองค์บรรพชาเถิด”

เศรษฐีบุตรโสณะโกพิริสได้รับบรรพชาอุปสมบทแล้วใน
สำนักของพระผู้มีพระภาค

โสณะโกพิริสบวชแล้ว จนกระทั่งเป็นพระอรหันต์ เป็น
มหาสาวก มีเรื่องราวต่อไปอย่างไร จะไม่ตามไปดู เพราะเลย
ขอบเขตของประเด็นที่กำลังพิจารณา

หัวใจของเรื่องอยู่ที่คำสอนของพระเจ้าพิมพิสารแก่พสกนิกร
ซึ่งจะโยงมายังคำสอนของพระเจ้าอโศกมหาราชในศิลาจารึก

พระพัฒนาคน - รัฐพัฒนาพลเมือง

ในเรื่องจากพระไตรปิฎกที่ยกมาเล่านี้ จุดที่ต้องการตั้งเป็น
ข้อสังเกต คือ ตอนที่พวกกุลบุตรชาวแปดหมื่นหมู่บ้านเข้าเฝ้าพระ
เจ้าพิมพิสาร เมื่อจบภารกิจแล้ว พระราชาตรัสว่า พระองค์ได้ทรง
แนะนำสั่งสอนพวกเขาแล้วในเรื่องประโยชน์ปัจจุบัน (*ทิฏฐุจัมมิกัตถะ*)
ต่อจากนั้น ขอให้พวกเขาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์จะทรงแนะนำ
สั่งสอนพวกเขาในเรื่องประโยชน์เบื้องหน้า (*สัมปรายิกัตถะ*)

อะไรคือ *ทิฏฐุจัมมิกัตถะ* ที่แปลว่าประโยชน์ปัจจุบัน อะไรคือ
สัมปรายิกัตถะ ที่แปลว่าประโยชน์เบื้องหน้า

ทิวฏฐัมมิกัตถะ แปลตามตัวอักษรว่า ประโยชน์หรือจุดหมายที่เป็นไปในทิวฏฐธรรม แล้วทิวฏฐธรรมคืออะไร?

“ทิวฏฐธรรม” แปลว่า สภาวะ สภาพ สิ่ง หรือเรื่องราว ที่มองเห็น ทันตาเห็น หรือเห็นๆ กันอยู่ จับสาระแล้วก็ได้ความหมาย ๒ อย่าง คือ

ก) เวลาปัจจุบัน ชีวิตปัจจุบัน ทันตาเห็น ชาตินี้

ข) เรื่องของชีวิตประจำวัน ชีวิตด้านนอก ทางวัตถุ เรื่องรูปธรรม

เพราะฉะนั้น *ทิวฏฐัมมิกัตถะ* นี้ จึงแปลกันว่า ประโยชน์ปัจจุบัน จุดหมายของชีวิตในชาตินี้ ประโยชน์ด้านนอกทางรูปธรรมหรือจุดหมายพื้นฐานของชีวิต ได้แก่ เรื่องทรัพย์สินเงินทอง เรื่องยศ เกียรติ ไฉฉวี ความมีฐานะในสังคม เรื่องคู่ครอง ครอบครัว และเรื่องกำลังร่างกาย ความแข็งแรง การดูแลรักษาสุขภาพ เช่นที่เราได้ยินบ่อยๆ เกี่ยวกับหลักธรรมหัวใจเศรษฐกิจว่า “อุ อา กะ สะ” (*อุฏฐานสัมปทา* ขยันหมั่นหาทรัพย์ *อารักขสัมปทา* รู้จักเก็บรักษา ภัตตาคารมิตตตา คบหาคนดี *สมชีวิตา* เป็นอยู่พอสม) หรืออย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสให้พระสติแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล ให้เสวยแต่พอดี จะได้มีพระวรกายที่คล่องแคล่วแข็งแรง

ส่วน *สัมปรายิกัตถะ* แปลตามตัวอักษรว่า ประโยชน์หรือจุดหมายที่เป็นไปในสัมปรายะ แล้วสัมปรายะคืออะไร?

“สัมปรายะ” แปลว่า เลยต่อไป เลยตาเห็น หรือจะไปจะถึงข้างหน้า จับสาระแล้วก็ได้ความหมาย ๒ อย่าง คือ

ก) เวลาข้างหน้า ชีวิตเบื้องหน้า ชาติหน้า ปรโลก พันโลกนี้

ข) เรื่องที่เล่าเลยจากชีวิตประจำวัน ชีวิตด้านใน เรื่องที่ลึกซึ้งทางจิตใจ เรื่องนามธรรม

เพราะฉะนั้น *สัมปรายิกัตถะ* จึงแปลกันว่า ประโยชน์เบื้องหน้า จุดหมายของชีวิตในชาติหน้า จนถึงพ้นเลยชาติภพ^๑ ประโยชน์ด้านในทางนามธรรมหรือจุดหมายที่สูงขึ้นไปของชีวิต ได้แก่ การไปเกิดในภพที่ดี เรื่องของศรัทธา ความมีศีล ความสุจริต การทำกรรมดีงาม การทำบุญเจริญกุศล การเสียสละบำเพ็ญประโยชน์ ตลอดถึงการพัฒนาปัญญา และความหลุดพ้นเป็นอิสระ

ก็เป็นอันได้ความว่า พระเจ้าพิมพิสารตรัสว่า พระองค์ ในฐานะผู้ปกครองบ้านเมือง ทรงแนะนำสั่งสอนบอกวิธีการในเรื่องการทำมาหาเลี้ยงชีพว่า ในการประกอบกิจการม พาดินชยกรรม รับราชการ จะเป็นทหาร หรือเป็นข้าราชการพลเรือนก็ตาม ประชาชนพลเมืองของพระองค์ควรมีความขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ มีคุณสมบัติ มีความสามารถ และทำงานดำเนินกิจการกันอย่างไรร่วมกันนั้น เมื่ออยู่ร่วมในสังคม ควรมีความรับผิดชอบตามสถานภาพของตน โดยทำหน้าที่ให้ถูกต้องตามสถานะนั้นๆ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น ควรดูแลอบรมเลี้ยงดูอย่างไร ควรเอาใจใส่บำรุงเลี้ยงดูบิดามารดาอย่างไร เป็นต้น

อรรถกถาที่อธิบายพระไตรปิฎกตรงนี้ คืออธิบายพระราชดำรัสของพระเจ้าพิมพิสาร ก็ไขความบอกว่า พระเจ้าพิมพิสารทรง

^๑ คัมภีร์ที่อธิบายขยายความ อย่าง *มหานิทเทส* แยก "อัตถะ" คือประโยชน์ หรือจุดหมายนี้เป็น ๓ ชั้น คือ ๑. ฏฐัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ และปรมัตถะ แต่ในพระสูตรทั่วไป พระพุทธเจ้าตรัสแยกเพียง ๒ คือ ๑. ฏฐัมมิกัตถะ และ ๒. สัมปรายิกัตถะ โดยสัมปรายิกัตถะมีความหมายครอบคลุมรวมถึงปรมัตถะด้วย

สอนประโยชน์โลกนี้ เช่นว่า ควรทำกสิกรรมและพาณิชยกรรม เป็นต้น โดยธรรม ควรเลี้ยงดูมารดาบิดาโดยธรรม ดังนี้ เป็นต้น

แล้วพระเจ้าพิมพิสารก็ตรัสสรุปว่า พระองค์ทรงสอนในเรื่อง *ทิวฐัมมิกัตถะ* แค่นี้ ส่วนเรื่องทีล้าลึกเลยจากนั้นไป ซึ่งเป็นชั้นของ *สัมปรายิกัตถะ* ให้พวกเขาไปฟังจากพระพุทธเจ้า แล้วพระองค์ก็ทรงส่งคนเหล่านั้นให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

จากคำเล่าเรื่องในพระไตรปิฎกต่อจากนั้น เราก็เห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องสัมปรายิกัตถะ ซึ่งครอบคลุมตลอด คือ

- ก. ธรรมทั่วไปที่ลึกซึ่งสูงขึ้นไปตามลำดับ เพื่อเตรียมผู้ฟังให้ก้าวขึ้นไปทีละขั้นจนพร้อมที่จะรับจะเข้าใจเข้าถึงสัจธรรม ได้แก่ ทาน ศีล สวรรค์คือภาวะที่มีกามอย่างเลิศหรือชั้นยอด แล้วก็ข้อเสียส่วนน้อยของกาม จนถึงผลดีของความเป็นอิสระจากกาม
- ข. เมื่อผู้ฟังพร้อมแล้ว ก็ทรงแสดงอริยสัจ ๔ (ซึ่งโยงไปรวมถึงขั้น ๕ ไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น จนถึงนิพพาน)

เรื่องพระเจ้าพิมพิสารสอนราษฎรชาวหมู่บ้านเสรีจแล้วส่งต่อให้ไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้านี้ บอกให้ทราบถึงคติพุทธเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ที่ต่างกันของรัฐหรืออาณาจักร กับของพุทธจักร จะว่าเป็นการแบ่งงานกันก็ไม่เชิง แต่น่าจะบอกว่าเป็นการแบ่งขั้นตอนการทำงานในลักษณะที่เป็นการส่งต่อกันไปตามลำดับ

ทั้งนี้ก็สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา ที่มอง

มนุษย์ว่าเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกต้องศึกษาต้องพัฒนา และมนุษย์นั้นก็อยู่ในระดับของการพัฒนาที่ต่างกัน

รัฐหรือฝ่ายบ้านเมืองทำงานกับพลเมืองทั่วทั้งหมดยุติไม่เว้นใคร ไม่ยอมให้เขาเลือก ทำหน้าที่พัฒนามนุษย์ตั้งแต่ขั้นพื้นฐานโดยเห็นยวรั้งตั้งคนตั้งแต่ระดับต่ำสุดให้พ้นจากการทำชั่วร้ายเบียดเบียนด้วยวิธีการตั้งแต่อย่างหยาบที่สุด ให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อยมีสังคมซึ่งเป็นสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาตนของมนุษย์แต่ละคน^๑

ฟังสังเกตด้วยว่า ในส่วนพระองค์นั้น พระเจ้าพิมพิสารเป็นอริยสาวก เป็นถึงพระโสดาบัน เข้าถึงธรรมชั้นโลกุตตระ ขึ้นเหนือโลกีย์ได้แล้ว แต่ตอนนี้ พระองค์ทำหน้าที่ในฐานะผู้ปกครองบ้านเมือง เรียกว่าปฏิบัติให้ถูกต้องตามบทบาท

ส่วนทางพุทธจักรหรือฝ่ายพระสงฆ์ ซึ่งไม่มีและไม่ใช้อำนาจอาชญา มุ่งเน้นการพัฒนาคนในระดับที่สูงขึ้นมา ซึ่งต้องการความพร้อมมากขึ้น แม้จะสอนครอบคลุมตั้งแต่พื้นฐาน แต่ก็ทำในลักษณะที่เป็นการเตรียมคนให้พร้อมสำหรับการพัฒนาที่สูงขึ้นไป และในลักษณะที่ให้เขาเลือกหรือสมัครใจที่จะทำ

ขอให้สังเกตละเอียดลงไปอีกหน่อยด้วยว่า ตอนที่ชาวบ้านฟังพระเจ้าพิมพิสารนั้น เป็นการปฏิบัติระดับเดียวแก่พลเมืองทุกคน แต่พอมาฟังพระพุทธเจ้า จะเห็นความต่างแห่งผลการพัฒนา

ในตอนมาที่พระพุทธเจ้านี้ ผู้ฟังส่วนใหญ่บรรลุผลสูงถึงกับ

^๑ ที่ว่านี้ เป็นเรื่องของการปฏิบัติในระดับสถาบัน เรื่องของบทบาททางสังคม มีใช้หมายถึงการปฏิบัติส่วนบุคคล หรือกิจกรรมรายเรื่องรายกรณี เช่น จิตตศกฺขพหุตถิอภิยาธรรมระดับสัมปรายิกัตถะให้หมู่พระฟัง เป็นต้น

ได้ธรรมจักขุคือได้เป็นอริยบุคคลขั้นโสดาบันขึ้นไป แต่ก็ยังกลับไปบ้านดำเนินชีวิตมีครอบครัวประกอบอาชีพทำมาหากินตามปกติ โดยเป็นคนดีงามสุจริตทำประโยชน์มีความสุขมากขึ้นในสภาพแวดล้อมแบบเก่า

แต่มีคนหนึ่ง (คือส่วนน้อย) ถึงกับสละบ้านเรือนขอบวชเข้ามาอยู่ร่วมในภิกขุสงฆ์

นี่คือเป็นไปตามระดับการพัฒนาของคน

คติในการทำงานพัฒนาประชากรแบบแบ่งขั้นตอนการทำงานและส่งเสริมกันนี้ พุทได้ว่าเป็นแบบแผนที่ปฏิบัติกันมา ดังที่ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งทรงเอาพระทัยใส่จริงจังมากในงานพัฒนาประชากรถึงกับทำศิลาจารึกสอนธรรมแก่ประชาชน คตินี้ก็ปรากฏออกมาชัดเจน ดังที่ธรรมที่พระเจ้าอโศกทรงสอนราษฎรในศิลาจารึกนั้น ก็เป็นเรื่องของ**ทิฏฐธัมมิกัตถะ**อย่างชัดเจน

เรื่องเป็นอย่างนี้ จึงทำให้นักวิชาการสมัยใหม่ที่ไม่รู้ไม่เข้าใจ คติพุทธที่กล่าวมา เกิดความสับสนถึงกับพูดว่าพระเจ้าอโศกเป็นชาวพุทธก็จริง แต่ไม่ได้สอนธรรมในพุทธศาสนา

จึงควรช่วยกันสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ให้คนเข้าถึงหลักการที่ว่ามานั้น อันสอดคล้องกับหลักความจริงในการพัฒนามนุษย์ อีกทั้งทำให้เกิดระบบสังคมที่ประสานเกื้อกูลและกลมกลืนกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว ไม่เกิดการขัดแย้งแทรกแซงชิงอำนาจกันระหว่างรัฐกับศาสนจักร และการใช้อำนาจบังคับกำจัดบีฑากันด้วยเรื่องความเชื่อทางศาสนา อย่างในประวัติศาสตร์ของอารยธรรมตะวันตก

ธรรมราชา - ธรรมวิชัย

ที่นี้ก็มาดูว่า จุดและหลักที่ต้องจับและแยกแยะให้ได้ เพื่อเข้าใจธรรมในศิลาจารึกนั้น คืออะไร

เริ่มแรก ควรมองภาพทั่วไปก่อนว่า

๑) พระเจ้าอโศกมหาราช เป็นพุทธศาสนิก แต่ทรงดำรงสถานะเป็นราชา คือเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง และเป็นราชาที่ยิ่งใหญ่มากด้วย (แม้จะมีได้เป็นโสดาบัน ไม่เป็นอริยบุคคลอย่างพระเจ้าพิมพิสาร)

๒) ทรงมีข้อพิเศษเฉพาะพระองค์ คือ ทรงหันมาหาธรรมเพราะสลดพระทัยจากการทำสงคราม เป็นจุดเปลี่ยนอย่างพลิกกลับ

๓) การใช้ธรรมในระดับกว้างใหญ่นี้ จะต้องมองที่หลักการทั่วไป ซึ่งจะให้เห็นบรรยากาศทั้งหมด ไม่มัวมองหัวข้อย่อยหรือรายละเอียด

จากข้อ ๑) ในฐานะมหาราชผู้เป็นชาวพุทธ ผู้มีสถานะสูงสุดในฝ่ายบ้านเมือง หรือในสังคมของชาวโลก เมื่อจะปกครองมหาอาณาจักรให้ประชาราษฎร์เข้าถึงปฏิฐุธัมมิกัตถะ และส่งเสริมให้พัฒนายิ่งขึ้นไปในสัมปรายิกัตถะ จะใช้หลักการปกครองอย่างไร และพระพุทธานวาทหลักการอะไรไว้ให้

โดยเฉพาะประสานกับข้อ ๒) ที่ทรงละเลิกสงครามแล้ว จะดำรงความเป็นมหาราชไว้ให้เหมาะสมและเป็นคุณแก่การปกครองนั้นได้อย่างไร

ถึงตอนนี้ หลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นคติใหญ่ ก็มา

ได้ทันที เริ่มด้วยพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ นี้ เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อม
เกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่พหูชน เพื่อความสุขของพหูชน เพื่อ
ประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุข
แก่เทวะและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคล ๒ เป็นไฉน คือ

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑

พระราชา ผู้จักรพรรดิ ๑

(อง.ทุก.๒๐/๒๙๗)

นี่คือได้บุคคลที่มีสถานะสูงสุดในโลก เทียบคู่กับองค์พระ
ศาสดา โดยมาเป็นผู้สนองธรรมฝ่ายคฤหัสถ์ หรือฝ่ายบ้านเมือง
เรียกง่าย ๆ ว่า คดีจักกวัตติราชา หรือคติพระเจ้าจักรพรรดิราชา

พอจับจุดได้แล้ว หลักคำสอนในคตินี้ก็ตามมา ซึ่งหาได้มาก
มาย เฉพาะอย่างยิ่งหลักการที่เป็นความหมาย หรือเป็นคำจำกัด
ความของการเป็นจักรพรรดิราชานั้น ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกมาก
มายหลายแห่ง คือเป็นธรรมราชา “ผู้มีชัยชนะด้วยธรรม” (ธมฺเมเน
ชภิวชิย → ธรรมวิชัย) โดยไม่ต้องง้อใช้ศัสตรา

ยกบาลีมาดูเป็นตัวอย่าง

มา ภิกขเว ปุณฺณมานํ ภายิตถ สุขสเสตํ ภิกขเว อชิวนัน
ยทิทํ ปุณฺณมานิ ...

ราชา อโหสิ จกกวตฺติ ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรฺนโต
วิชิตาวิ ชนปทตถาวริยปฺปโต สตฺตรตนสมนฺนาคโต ... โส อิมํ
ปจฺจวี ฐาครปฺริยนต์ อทณฺฑเนน อสฺตเถเนน ธมฺเมเน อภิวชิย
อชฺฌาวลีนฺติ

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย คำว่า
บุญนี้ เป็นชื่อของความสุข...

เราได้เป็นจักรพรรดิราช ผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา
ครองแผ่นดิน มีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นขอบเขต ผู้มีชัยชำนะ
มีถิ่นแคว้นถึงความมั่นคงสถาพร พหุสมบัติด้วยรัตนะ ๗ ประการ
☒ เรามีชัยโดยธรรม ไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศาสตรา
ครอบครองปฐพีมณฑลนี้ ชั้นมีสาครเป็นขอบเขตฯ

(อง. สัตตตก. ๒๓/๕๙/๙๐)

พุทธพจน์ที่มีข้อความอย่างนี้ คือที่มาแห่งหลักการหรือ
นโยบายการปกครองอย่างใหม่ ที่เรียกว่า “ธรรมวิชัย” ของพระเจ้า
อโศกมหาราช

ข้อความสำคัญที่ว่าเป็นดังคำจำกัดความของ ธรรมวิชัย คือ
ตอนที่ว่า “มีชัยโดยธรรม ไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศาสตรา”

ธรรมวิชัยนี้ คือชัยชนะที่เป็นความสำเร็จของพระเจ้าจักรพรรดิ
ผู้เป็นธรรมราชา จึงอาจเรียกให้เต็มว่า *คติจักกวัตติธรรมราชา*

อย่างที่กล่าวแล้ว พุทธพจน์ส่วนนี้ตรัสในโอกาสต่างๆ เป็นอัน
มาก แต่ที่ยกมาให้ดูข้างบนนี้ ตรัสโยงกับเรื่อง *บุญ* ซึ่งเป็นหลักสำคัญ
ในศิลาจารึกอโศกนั้นด้วย

ธรรมวิชัย: จากหลักการมาเป็นนโยบาย

ที่นี้ก็มาดูข้อความแสดงนโยบายธรรมวิชัย ที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงนำออกมาสู่ปฏิบัติการจริง ดังที่พระองค์ประกาศไว้ใน *จารึกศิลา ฉบับที่ ๑๓* ซึ่งคัดตัดมาพอเป็นตัวอย่าง

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบริยทรรที ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๘ พรรษา ทรงมีชัยปราบแคว้นกถิงคะลงใต้ จากแคว้นกถิงคะนั้น ประชาชนจำนวนหนึ่ง แส่นห้าหมื่นคนได้ถูกจับไปเป็นเชลย จำนวนประมาณหนึ่งแสนคนถูกฆ่า และอีกหลายเท่าของจำนวนนั้นได้ล้มตายไป

นับแต่กาลนั้นมาจนบัดนี้ อันเป็นเวลาทีแคว้นกถิงคะ ได้ถูกยึดครองแล้ว การทรงประพฤติปฏิบัติธรรม ความมีพระทัยใฝ่ธรรม และการทรงอบรมสั่งสอนธรรม ก็ได้เกิดขึ้นแล้วแก่พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ

การที่ได้ทรงปราบปรามแคว้นกถิงคะลงนั้น ทำให้พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงมีความสำนึกสลดพระทัย ...

ในคราวยึดครองแคว้นกถิงคะนี้ จะมีประชาชนที่ถูกฆ่าล้มตายลง และถูกจับเป็นเชลยเป็นจำนวนเท่าใดก็ตาม แม้เพียงหนึ่งในร้อยส่วน หรือหนึ่งในพันส่วน (ของจำนวนที่กล่าวนั้น) พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพยอมทรงสำนึกว่าเป็นกรรมอันร้ายแรงยิ่ง ...

สำหรับพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ชัยชนะที่ทรงถือว่ายิ่งใหญ่ที่สุด ได้แก่ ธรรมวิชัย (ชัยชนะโดยธรรม) และ

ธรรมวิชัยนั้น พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้ทรงกระทำสำเร็จแล้ว ทั้ง ณ ที่นี้ (ในพระราชอาณาเขตของพระองค์เอง) และในดินแดนข้างเคียงทั้งปวง ไกลออกไป ๖๐๐ โยชน์ ...^๑

ทุกหนทุกแห่ง (ประชาชนเหล่านี้) พากันประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนธรรมของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ...

ด้วยเหตุเพียงนี้ ชัยชนะนี้เป็นอันได้กระทำสำเร็จแล้ว ในที่ทุกสถาน เป็นชัยชนะอันมีปิติเป็นรส พรั่งพร้อมด้วยความเอิบอ้อมใจ เป็นปิติที่ได้มาด้วยธรรมวิชัย ...

ชัยชนะอันแท้จริงนั้น จะต้องเป็นธรรมวิชัยเท่านั้น ด้วยว่าธรรมวิชัยนั้นเป็นไปได้ทั้งในโลกบัดนี้ และโลกเบื้องหน้า

ขอปวงความยินดีแห่งสัตว์ทั้งหลาย จงเป็นความยินดีในความพากเพียรปฏิบัติธรรม เพราะว่าคุณความยินดีนั้น ย่อมอำนวยผลทั้งในโลกบัดนี้ และในโลกเบื้องหน้า.

แม้ว่าธรรมวิชัยอย่างนี้จะเป็นหลักการและนโยบายใหม่ แต่คำว่า “ธรรมวิชัย” มิใช่เป็นคำใหม่ และมีใช้มีในพระไตรปิฎกเท่า

^๑ ดินแดนทางตะวันตกที่ระบุในศิลาจารึกนี้ คือ แวนแคว้นของกษัตริย์เยนิก (Ionian หรือ Greek) พระมหากษัตริย์แอนติออค (Antiochus II Theos of Syria) พระเจ้าตุลุมยะ (Ptolemy II Philadelphus of Egypt) พระเจ้าอันตีกินะ (Antigonos II Gonatas of Macedonia) พระเจ้ามคะ (Magas of Cyrene) และพระเจ้าอเล็กซันดระ (Alexander of Epirus หรือ Alexander of Corinth)

ปราชญ์ตะวันตกได้อาศัยศิลาจารึกนี้ช่วยอย่างมาก ในการเทียบกาลเวลาในประวัติศาสตร์แห่งอารยธรรม ตะวันตก-ตะวันออก

นั้น แต่มีในหลักรัฐศาสตร์โบราณของชมพูทวีปด้วย จึงควรเข้าใจความต่างให้ชัด

ในตำรา*อรรถศาสตร์* ของพราหมณ์จาดักยะ (เรียก เกาฏิลยะบ้าง วิษณุคุปตะ บ้าง ก็มี) ผู้เป็นที่ปรึกษาและมหาเสนาบดีของพระเจ้าจันทรคุปต์ (พระอัยกาของพระเจ้าอโศกเอง, พ.ศ.๑๖๑) จัดแบ่งผู้ชนะสงคราม คือ ผู้พิชิต หรือผู้มีชัย เป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. ธรรมวิชัย ผู้มีธรรมวิชัย คือ ผู้ชนะที่พอใจเพียงให้ผู้แพ้อมจรงรักภักดี โดยไม่ข่มเหงทำร้ายราชวงศ์และราษฎรของฝ่ายที่แพ้

๒. โลกวิชัย ผู้มีโลกวิชัย คือ ผู้ชนะที่มุ่งแย่งชิงเอาดินแดนและทรัพย์สินของผู้แพ้

๓. อสุรวิชัย ผู้มีอสุรวิชัย คือ ผู้ชนะที่โหดร้าย ยึดเอาทุกอย่าง ทั้งทรัพย์สิน ดินแดน บุตรภรรยา และแม้แต่ชีวิตของผู้แพ้

จะเห็นชัดว่า ธรรมวิชัยของพราหมณ์จาดักยะ ก็คือการชนะด้วยสงครามนั่นเอง เพียงแต่ปฏิบัติต่อผู้แพ้อย่างไม่โหดร้าย ดังนั้น ชัยชนะทั้ง ๓ อย่างนี้ ยังไม่เป็นธรรมวิชัยในพระพุทธศาสนาเลย

พระเจ้าอโศกได้ละเลิกชัยชนะที่สอนกันมาแต่เดิมในประเพณีการปกครองของสังคมพราหมณ์ โดยหันมารับหลักการธรรมวิชัย อันเป็นชัยในทางสันติ ซึ่งไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตราตามคติจักรวรรดิธรรมราชาของพระพุทธศาสนา

คติจักรวรรดิธรรมราชา หรือเรียกสั้นๆ ว่า คติจักรวรรดิราชา หรือคติธรรมราชานี้ แม้จะมาหลายแห่งในพระไตรปิฎก แต่มีพระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องนี้โดยตรง คือ*จักรวรรดิสูตร* ซึ่งมีชื่อซ้ำกัน ๓ สูตร

เฉพาะอย่างยิ่งที่ยาวที่สุด รู้จักกันมากที่สุด และใช้เป็นหลัก

คือสูตรที่มาในทีฆนิกาย (ที.ป.๑๑/๓๓-๕๐) อันเป็นที่มาของหลัก
จักรวรรดิวัตร ๗๒ ประการ

ณ ที่นี้ จะไม่เข้าไปในเนื้อหาของพระสูตรนั้นโดยตรง แต่จะ
พูดให้ได้ข้อสังเกตต่างๆ ไป อย่างกว้างๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ทั้งหมด

หลักธรรมวิชัยตามคติจักรวรรดิธรรมราชานี้ เป็นตัวอย่างคำ
สอนที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำไว้สำหรับผู้นำของสังคมคฤหัสถ์ ที่
พระองค์ไม่ได้ทรงจัดดำเนินการ ซึ่งเป็นส่วนที่ชาวบ้านจะต้องรับ
ผิดชอบกันเอง

หลักการในการนำทางสังคมคฤหัสถ์นั้น ย่อมต่างจากสังฆะ
ที่พระองค์จัดตั้งบริหารตามหลักการแห่งธรรมวินัย

อโศกธรรม - โปธิสัตว์ธรรม

หลักธรรมที่ตรัสสอนหรือแสดงสำหรับสังคมคฤหัสถ์นี้ ไม่
ว่าจะเป็นองค์จักรพรรดิราช หัวหน้าหมู่ชน หรือหัวหน้าครอบครัว
ทั่วไป รวมทั้งพระโปธิสัตว์ มีระดับและลักษณะที่พึงสังเกต ดังนี้

- ก) โดยทั่วไป กล่าวถึงประเภทของบุคคลที่พึงช่วยเหลือเกื้อกูล
หรือปฏิบัติในการสัมพันธ์ต่อกันให้ถูกต้อง เช่น มารดา
บิดา คนงาน ฯลฯ ไม่ค่อยยกกล่าวถึงหัวข้อธรรม หรือหลักที่เป็น
เป็นนามธรรม
- ข) หลักการทางธรรม วิธีปฏิบัติ และจุดหมายของการปฏิบัติ
อยู่ในขอบเขตแห่งบุญ ทาน และการลู่อึงสวรรค์ (รวมทั้ง
พรหมโลก)

ขอยกคำสอนระดับนี้มาให้คุณเป็นตัวอย่าง เช่น ครั้งหนึ่ง
ตรัสแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล เกี่ยวกับการเป็นอยู่ครอบครองทรัพย์
สมบัติของคฤหบดีว่า

ดูกรมหาบพิตร ในถิ่นของอมนุษย์ มีสระโบกขรณี ซึ่ง
มีน้ำใส เย็น จืดสนิท สะอาด มีท่าที่ขึ้นลงเรียบร้อย นารีน
รมย์ (แต่) น้ำนั้นคนจะตักเอาไปก็ไม่ได้ จะดื่มก็ไม่ได้ จะอาบ
ก็ไม่ได้ หรือจะทำการใดตามต้องการก็ไม่ได้ มหาบพิตร เมื่อ
เป็นเช่นนี้ น้ำที่มีได้กินใช้โดยชอบนั้น ฟังถึงความหมดสิ้น
ไปเปล่า โดยไม่ถึงการบริโภคะ แม้ฉันใด

ดูกรมหาบพิตร สัตว์บุรุษได้โภคะอันโอฬารแล้ว ไม่ทำ
ตนให้เป็นสุข ฯลฯ โภคะเหล่านั้นของเธอ อันมิได้กินใช้โดย
ชอบ ย่อมถึงความหมดสิ้นไปเปล่า โดยไม่ถึงการบริโภคะ
ฉันนั้นเหมือนกัน

ดูกรมหาบพิตร ส่วนสัตว์บุรุษ ได้โภคะอันโอฬารแล้ว
ย่อมทำตนให้เป็นสุข ให้เอิบอิม ย่อมทำมารดาบิดา...บุตร
ภรรยา...คนรับใช้กรรมกรและคนสนองงาน...มิตร
สหายเพื่อนร่วมกิจการ ให้เป็นสุข ให้เอิบอิม ย่อม
ประดิษฐานไว้ในสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ซึ่งทุกชีณาอันมี
ผลสูงขึ้นไป มีจุดที่ค้ำนิงหมายอันดี มีวิบากเป็นสุข เป็นไป
เพื่อสวรรค์

โภคะเหล่านั้นของเธอ ที่บริโภคะอยู่โดยชอบอย่างนี้
ราชาทั้งหลายก็มิได้รับเขาไป โจรทั้งหลายก็ได้ลักไป ไฟก็มิ
ได้ไหม้หมดไป น้ำก็มิได้พัดพาไป อัปรียาทายาททั้งหลายก็มี

ได้ชนเอาไป เมื่อเป็นเช่นนี้ โภคะเหล่านั้นของเขา ที่กินใช้
อยู่โดยชอบ ย่อมถึงการบริโภคะ ไม่ถึงความหมดสิ้นไปเปล่า

ดูกรมหาบพิตร เหมือนดั่งว่า ในที่ไม่ไกลคามหรืออนิคม
มีสระโบกขรณี ซึ่งมีน้ำใส เย็น จืดสนิท สอาด มีท่าที่ขึ้นลง
เรียบร้อย น่ารื่นรมย์ น้ำนั้นคนจะตักเอาไปก็ได้ จะดื่มก็ได้
จะอาบก็ได้ หรือจะทำการใดตามต้องการก็ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้
น้ำที่กินใช้อยู่โดยชอบนั้น พึงถึงการบริโภคะ ไม่ถึงความหมด
สิ้นไปเปล่า แม้นั้นใด สัตบุรุษได้โภคะอันโอฬารแล้ว ย่อม
ทำตนให้เป็นสุข ฯลฯ ฉะนั้นเหมือนกัน

พระผู้มีพระภาคองค์พระสุคตศาสดา ครั้นตรัส
ไวยการณภาษิตนั้นจบแล้ว ได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

น้ำมีในถิ่นที่ของมนุษย์ คนย่อมอดน้ำนั้น อันจะดื่ม
มิได้ คนทรมได้ทรัพย์แล้ว ตนเองก็ไม่บริโภค ทั้งก็ไม่ให้
ปันแก่ใคร ฉันทิดก็ฉันทัน ส่วนวิญญูชน มีปัญญา ได้โภคะ
แล้ว ย่อมบริโภค และใช้ทำกิจการ เลี้ยงดูหมู่ญาติ เป็นคน
อาจหาญ ใครก็ไม่ตีเตียน ย่อมเข้าถึงแดนสวรรค์ ฯ

(ส.ส.๑๕/๓๘๗)

พระโพธิสัตว์ก็มีจริยาแห่งการประพฤติธรรมทำนองเดียวกัน
นี้ ดังมีพุทธดำรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคต ในบุริมชาติ ในบุริมภพ ในถิ่น
กำเนิดก่อน เมื่อเป็นมนุษย์ในบุพพสมัย เป็นผู้มีความมานะ
ในกุศลธรรมทั้งหลาย ถือปฏิบัติไม่ถอยหลัง ในกายสุจริต
ในวจีสุจริต ในมโนสุจริต ในการแจกจ่ายบำเพ็ญทาน ในการ

สมาทานศีล ในการรักษาอุโบสถ ในการปฏิบัติชอบต่อมารดา ในการปฏิบัติชอบต่อบิดา ในการปฏิบัติชอบต่อสมณะ ในการปฏิบัติชอบต่อพรหมณ์^๑ ในความเป็นผู้เคารพต่อผู้ใหญ่ในสกุล และในธรรมอันเป็นอริยสัจอย่างอื่น ๆ เพราะกรรมนั้น อันได้ทำ ได้สั่งสม ได้พอกพูน เป็นกรรมอันใหญ่ล้น เบื้องหน้าแต่กายแตกทำลายตายไป ตถาคตก็เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์...

(ที.ปา.๑๑/๑๓๑)

ความเป็นคนดี ที่มีคำเรียกว่า “สัตบุรุษ” มีความหมายสัมพันธ์กับความดีงามและประโยชน์สุขของตระกูลวงศ์และชุมชนหรือหมู่บ้าน ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย คนดี (สัตบุรุษ) เกิดมาในหมู่บ้าน^๑ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนจำนวนมาก (คือ) ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่มารดาบิดา...แก่บุตรภรรยา...แก่คนรับใช้กรรมกรและคนส่งองงาน...แก่มิตรสหายเพื่อนร่วมกิจการ...แก่สมณพรหมณ์ เปรียบเหมือนมหาเมฆ ช่วยให้ข้าวกล้าเจริญงอกงาม เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนจำนวนมาก

(อง.ปญจก.๒๒/๔๒)

^๑ คำบาลีคือ “กุล” ตามปกติแปลกันว่า ตระกูล หรือสกุล แต่คำนี้ที่จริงมีความหมายกว้าง หมายถึงชุมชน หรือชุมชน ก็ได้ เช่น ในสมัยของมหาวิทยาลัยยาลันทา มีตำแหน่งกุลบดี หมายถึงหัวหน้าผู้บริหารงาน แม้ในภาษาฮินดีปัจจุบัน ก็ยังมีคำนี้ ซึ่งใช้ในความหมาย ตั้งแต่ครอบครัว หมู่ชน ไปจนถึงเผ่าชน

อีกพระสุตตรหนึ่ง (อง.อภฺรฺคจก.๒๓๓/๑๒๘) เนื่อความเหมือนกับพระสุตตรข้างบนนี้ แต่มีบุคคลที่จะได้รับประโยชน์เพิ่มเข้ามา ๓ พวก คือ “แก่บรรพชนผู้ล่วงลับ...แก่พระราชา...แก่เทวดาทั้งหลาย...”

พระสุตตรที่แสดงธรรมสำหรับสังคมาภิสัตถ์อย่างนี้ มีมากพอสมควร แต่ยกมาเป็นตัวอย่างเท่านั้นคิดว่าเพียงพอแล้ว เพราะสาระก็ทำนองเดียวกัน

สาระนั้น ก็คือ

- การอยู่ร่วมอย่างเกื้อกูลกัน ในครอบครัว ในชุมชน ในสังคมา โดยเอาใจใส่ดูแลคนที่ตนเกี่ยวข้อง ประพฤติปฏิบัติดี ทำหน้าที่ต่อกัน ทำประโยชน์แก่กัน
- ด้วยทาน คือรู้จักให้ เผื่อแผ่แบ่งปัน โดยไม่มัวหวงแหนทรัพย์สมบัติ แต่นำออกมาใช้ทำประโยชน์ ในการบำรุงเลี้ยงช่วยเหลือกันตามวิธีปฏิบัติข้างต้นนั้น
- จึงเป็นการนำชีวิตไปในทางแห่ง*สรวรรค์*

รวมทั้งข้อเน้นที่จะให้ผลดีเกิดขึ้นเป็นประโยชน์ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า ตามคติ*อิทธิโลก-ปรโลก* ซึ่งพบได้ทั่วไปในพระไตรปิฎก

หลักธรรมสำหรับสังคมาภิสัตถ์ตามคำสอนในพระไตรปิฎกที่ว่ามานี้เอง คือแหล่งแห่งธรรมที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสอนในศิลาจารึกของพระองค์ ที่บางท่านมองว่าเป็นคำสอนที่พระเจ้าอโศกทรงคิดขึ้นมา แล้วตั้งชื่อให้ว่า*อโศกธรรม*

จักรพรรดิ-ธรรมราชา

พระสูตรใหญ่ที่เหมือนกับประมวลธรรมสำหรับชีวิตและสังคมคฤหัสถ์ไว้ ก็คือ *สังคาลกสูตร* (บางที่เรียกว่า *สิคาโลวาทสูตร*, ที.ปา.๑๑/๑๗๒) ที่ท่านให้ถือเป็นวินัยของคฤหัสถ์ (คิหิวินัย)

ใน *สังคาลกสูตร* นั้น แม้จะตรัสธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติไว้หลายด้าน แต่หลักใหญ่ที่เป็นเป้าหมายของพระสูตรนั้น ก็คือหลัก *ทศ ๖* ที่รู้จักกันดี อันแสดงธรรมหรือหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกัน ระหว่าง มารดาบิดา-บุตรธิดา อาจารย์-ศิษย์ สามี-ภรรยา มิตร-มิตร นายงาน-คนงาน สมณพราหมณ์-กุลบุตร (พระสงฆ์-ชาวบ้าน)

ใน *สังคาลกสูตร* นี้ ตลอดทั้งหมด ก็เช่นเดียวกับพระสูตรทั้งหลายที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างบนนั้น ไม่กล่าวถึงหลักธรรมสำคัญอย่างอริยสัจ ปฏิจจสมุปบาท ฌาน นิพพาน ใดๆ ที่พวกนักปราชญ์ฝรั่งและอินเดียหลายท่านนั้นคาดหวังเลย แม้แต่ *ศีล ๕* ก็ยังไม่ปรากฏชื่อออกมาใน *สังคาลกสูตร* นี้คือเรื่องธรรมดาที่พึงเข้าใจ

ชื่อเรียกนั้นเป็นชื่อสำหรับลดความเข้าใจ คนที่รู้เรื่องนั้นอยู่แล้ว พอออกชื่อมา เขาก็มองเห็นเนื้อหาทะลุตลอดหมด ไม่ต้องมาแจกแจกกันอีก ชื่อเรียกหลักธรรมต่างๆ จึงมีไว้ใช้ให้สะดวกสำหรับการสอนและการศึกษายิ่งขึ้นไป จุดสำคัญอยู่ที่เอ่ยชื่อให้ตรงกับสภาวะที่จะสื่อ ไม่ใช่เรื่องสำหรับมายืดว่าเป็นของใครๆ

ด้วยเหตุนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสอนคฤหัสถ์หรือคนใหม่ภายนอก ที่ชื่อเรียกจะไม่ช่วยในการสื่อแก่เขา พระองค์ก็ตรัสเนื้อหาของธรรมนั้นๆ ไป แม้จะต้องใช้เวลามากหน่อย การที่คนผู้มาอ่านที่

หลังไม่พบชื่อของธรรมนั้นๆ ก็เป็นเรื่องธรรมดาอย่างที่ว่าแล้ว

แม้แต่ใน*จกัถวัตติสูตร* ที่เป็นแหล่งของหลักธรรมวิชัยและคติจักกวัตติราชานี้เอง ในตอนเดินเรื่อง ถึงจะตรัสเนื้อหาของ*ศีล ๕* ก็ทรงแสดงไปตามสภาวะ แต่ไม่ออกชื่อมาว่า “*ศีล ๕*”

รวมทั้งชื่อว่า “*กุศลกรรมบถ-อกุศลกรรมบถ*” ก็ทรงเอ่ยเฉพาะตอนที่ตรัสแบบสรุปความแก่พระสงฆ์

นี่คือ แม้แต่พระพุทธเจ้าตรัสเอง และอยู่ในพระไตรปิฎก ในกรณีอย่างนี้ ก็ไม่ได้ออกชื่อของหลักธรรมนั้นๆ

ในข้อปฏิบัติขององค์พระจักรพรรดิธรรมราชา ก็เน้นที่การคุ้มครองประชากราษฎร คือ เน้นที่คน โดยจำแนกประชาชนที่จะพึงดูแลเป็นหมู่เหล่าต่างๆ ๘ พวก (ขอให้นึกถึงสังคาลกสูตร ที่จัดคนเป็นกลุ่มๆ ในหลักทศ ๖)

ใน*จกัถวัตติสูตร* ที่ว่าชื่อซ้ำกันอีกสูตรหนึ่ง (อง.ตัก.๒๐/๔๕๓) พระพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ มีคำเรียกพระนามที่ตรงกันว่าทรงเป็น “*ธรรมราชา*” เพราะฉะนั้นจึงมี*ธรรมราชา ๒* อย่าง คือ

๑. *จักรพรรดิธรรมราชา*

๒. *สัมมาสัมพุทธธรรมราชา*

ความแตกต่างระหว่าง*ธรรมราชา ๒* อย่างนี้ คือ ระหว่างพระพุทธเจ้า กับพระเจ้าจักรพรรดิ ที่เป็นจุดสังเกตสำคัญ ก็คือ

พระเจ้าจักรพรรดิ จัดสรรการดูแลรักษาคุ้มครองป้องกันอันเป็นธรรม แก่ประชาชนหมู่เหล่าต่างๆ (ทรงจำแนกไว้ ๘ ประเภท คือ อันโตชน ขัตติยะ อนุยนต์ พลกาย พราหมณคหบดี ชวานิคมนชนบท

สมณพราหมณ์ มิคปักษี) ยังจักรให้หมุนไปโดยธรรม ซึ่งคนสัตว์ที่มุ่งร้ายใดๆ ไม่อาจทำให้หมุนกลับได้ แต่

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จัดสรรการดูแลรักษาคุ้มครองป้องกัน อันเป็นธรรม ให้แก่กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม โดยให้รู้ว่า กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อย่างไรไม่ควร อย่างไรไม่ควร เสพ ยัง**ธรรมจักร**ให้หมุนไปโดยธรรม ซึ่งสมณะ พราหมณ์ เทพ มาร พรหม หรือใครก็ตามในโลก ไม่อาจทำให้หมุนกลับได้

นอกจากนั้น ใน**จักกวัตติสูตร** ที่ ๓ (ส.ม.๑๗/๕๐๕) ก็ตรัสให้เห็น ความแตกต่างไว้อีก มีใจความว่า การปรากฏของพระเจ้าจักรพรรดิ ทำให้รัตนะ ๗ อย่างที่เป็นบุคคลและวัตถุปรากฏ แต่การปรากฏ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำให้รัตนะของการพัฒนาจิตใจและ ปัญญาคือโพชฌงค์ ๗ ปรากฏ

คำว่า “**ธรรมราชา**” มีความหมายตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ๒ ชั้น คือ เป็น “ราชาผู้ทรงธรรม” และ “ผู้มีธรรมเป็นราชา”

สำหรับความหมายแรกว่าเป็น “ราชาผู้ทรงธรรม” นั้นชัดเจนอยู่แล้ว แต่ในความหมายที่ ๒ คือ “ผู้มีธรรมเป็นราชา” พระพุทธเจ้า ทรงอธิบายว่า “**ธรรม**” เป็นราชาของพระองค์ และของพระเจ้าจักรพรรดิ คือ พระพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงเคารพธรรม ยึดธรรมเป็นหลักนำ ถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นธรรมาธิปไตย

ที่นี้ ถ้าวิเคราะห์ศัพท์แยกแยะละเอียดลึกลงไปอีก คำว่า “**ราชา**” แปลว่า “ผู้ทำให้ประชาชนชื่นชมยินดี” เพราะฉะนั้น “**ธรรมราชา**” ก็แปลว่า “ผู้ทำให้ประชาชนให้ชื่นชมยินดีด้วยธรรม”

แล้วอรรถกถาก็แยกความหมายของธรรมราชา ๒ อย่างว่า

๑. **จักรพรรดิ-ธรรมราชา** หมายถึง ท่านผู้ยังชาวโลกให้ขึ้นบานสดีไสด้วยธรรม คือ กุศลกรรมบถ ๑๐

๒. **สัมมาสัมพุทธ-ธรรมราชา** หมายถึง ท่านผู้ยังชาวโลกให้ขึ้นบานสดีไสด้วยธรรม คือ โลกุตตรธรรม ๙

ในด้านงานของธรรมราชา เริ่มจากจักรพรรดิธรรมราชา เป็นต้นไป เมื่อพระพุทธเจ้าทรงบรรยายความเสื่อมของสังคัมมนุษย์ ซึ่งเป็นเนื้อหาส่วนที่ยืดยาวของ **จกกวัตติสูตร**แรก ก็ทรงแสดงภาวะเสื่อมโทรมนั้นโดยชี้ถึงการที่มนุษย์ไม่ดูแลรับผิดชอบทำหน้าที่ต่อกัน ขอให้ดูตัวอย่างสักตอน

ภิกษุทั้งหลาย จักมีสมัยที่มนุษย์เหล่านี้มีบุตรอายุอยู่ได้ ๑๐ ปี เมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี เด็กหญิงมีอายุ ๕ ขวบ จักอาจมีสามี...

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี คนทั้งหลายจักเป็นผู้ไม่ปฏิบัติชอบต่อมารดา ไม่ปฏิบัติชอบต่อบิดา ไม่ปฏิบัติชอบต่อสมณะ ไม่ปฏิบัติชอบต่อพราหมณ์ ไม่ประพฤติอ่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ในตระกูล

อีกทั้งเขาเหล่านั้นก็จักได้รับการยกย่องเชิดชู และได้รับการสรรเสริญ เหมือนดังที่คนผู้ปฏิบัติชอบต่อมารดา ปฏิบัติชอบต่อบิดา ปฏิบัติชอบต่อสมณะ ปฏิบัติชอบต่อพราหมณ์ ประพฤติอ่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ในตระกูล ได้รับการยกย่องเชิดชู และได้รับการสรรเสริญ ในบัดนี้

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี เขาจักไม่มีจิตคิดเคารพยำเกรงว่า นี่แม่ นี่น้ำ นี่พ่อ นี่อา นี่ป้า นี่ภรรยาของอาจารย์ หรือว่านี่ภรรยาของท่านที่เคารพทั้งหลาย สัตว์โลกจักถึงความสมสู่ปะปนกัน เหมือนตั้งแพะ ไก่ สุัขในบ้าน สุัขจึงจอก ฉะนั้น

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี สัตว์เหล่านั้นต่างก็จักถูกความอาฆาต ความพยาบาท ความคิดร้าย ความคิดจะฆ่าอย่างแรงกล้าในกันและกัน

มารดากับบุตรก็ดี บุตรกับมารดาก็ดี บิดากับบุตรก็ดี บุตรกับบิดาก็ดี พี่ชายกับน้องหญิงก็ดี น้องหญิงกับพี่ชายก็ดี จักมีความแค้นเคืองพลุ่งขึ้นมา มีความพยาบาท ความคิดร้าย ความคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้า เสมือนนายพรานเนื้อ เห็นเนื้อเข้าแล้ว เกิดความอาฆาตพลุ่งขึ้น มีความพยาบาท ความคิดร้าย ความคิดจะฆ่าอย่างแรงกล้า ฉะนั้น

(ที.ปา.๑๑/๔๖)

จากดูพุทธพจน์ มาอ่านธรรมโอองการ

เห็นได้ชัดว่า ธรรมในศิลาจารึกอโศก ส่วนใหญ่ และที่กล่าวถึงบ่อย เป็นเรื่องของการปฏิบัติชอบต่อกัน หรือต่อบุคคลประเภทต่างๆ ที่แต่ละคนควรดูแลรับผิดชอบหรือช่วยเหลือกัน ซึ่งใกล้เคียงกันมากกับพระสูตรที่ยกมาให้ดูแล้ว

จึงขอยกข้อความในศิลาจารึกนั้นมาให้ดูบ้าง

ขอเริ่มด้วย จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๗ ซึ่งตรัสเล่าความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของการทำศิลาจารึกประกาศธรรมไว้ด้วย อันเป็นเรื่องที่น่ารู้

๑. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรที ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ดังนี้ :-

ตลอดกาลยาวนานล่วงมาแล้ว ได้มีพระราชหลายองค์ ทรงปรารภกันว่า ทำไฉนประชาชนทั้งหลายจะพึงเจริญก้าวหน้า ด้วยความเจริญทางธรรม แต่ประชาชนก็หาได้เจริญก้าวหน้าขึ้น ด้วยความเจริญทางธรรมตามสมควรไม่ ... ก็แล ด้วยอุบายวิธี อันใดหนอ ประชาชนทั้งหลายจะพึงประพฤติปฏิบัติตาม ...

๓. ในเรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรที ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ดังนี้ :-

ข้าฯ ได้เกิดมีความคิดขึ้นว่า ข้าฯ จักจัดให้มีการประกาศธรรม ข้าฯ จักจัดให้มีการอบรมสั่งสอนธรรม ประชาชนทั้งหลาย ครั้นได้สดับธรรมนี้แล้ว ก็จักพากันประพฤติปฏิบัติตาม จักยกระดับตนเองสูงขึ้น และจักมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นด้วยความเจริญทางธรรมอย่างมั่นคง

เพื่อประโยชน์นี้ ข้าฯ จึงจัดให้มีการประกาศธรรม และสั่งให้มีการอบรมสั่งสอนธรรมขึ้นเป็นหลายแบบหลายอย่าง เพื่อให้ข้าราชการทั้งหลาย ที่ข้าฯ ได้แต่งตั้งไว้ดูแลประชาชนจำนวนมาก จักได้ช่วยกันแนะนำสั่งสอนบ้าง ช่วยอธิบายขยายความให้แจ่มแจ้งออกไปบ้าง แม้เจ้าหน้าที่รัฐชุกะ ข้าฯ ก็ได้แต่งตั้งไว้ดูแลชีวิตหลายแสนชีวิต เจ้าหน้าที่รัฐชุกะเหล่านั้น ก็ได้รับคำสั่งจากข้าฯ ว่า ท่านทั้งหลายจงอบรมสั่งสอนประชาชนให้เป็นผู้ประกอบด้วยกรรมอย่างนี้^๑

๔. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอริยทรวรดี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ว่า :-

เมื่อได้พิจารณาใคว่ครวญในเรื่องนี้ โดยถ่องแท้แล้วนั้นแล ข้าฯ จึงให้ประติษฐานหลักคิลาจรริกธรรมขึ้นไว้ แต่งตั้งธรรมมหาอำมาตย์ขึ้นไว้ และจัดให้มีการประกาศธรรม

๕. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอริยทรวรดี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ดังนี้ :-

แม้ตามถนนหนทาง ข้าฯ ก็ได้ให้ปลูกต้นไม้ขึ้นไว้ เพื่อจักได้เป็นร่มเงาให้แก่สัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย ให้ปลูกสวนมะม่วงให้ชูดบ่อน้ำไว้ทุกกระยะกึ่งโกระคะ^๑ ให้สร้างที่พักคนเดินทางขึ้นไว้ และให้สร้างอ่างเก็บน้ำจำนวนมากมายขึ้นไว้ในที่ต่างๆ เพื่อการใช้สอยแห่งสัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย

^๑ คำอ่านจากคิลาจรริกว่า "อฒ-โกลิยกานิ" สันนิษฐานกันว่า = อพฺพ+โกส แปลว่า ครึ่งโกสะ; เทียบตามมาตราฝ่ายบาลี คือ ครึ่งกม.; ทางฝ่ายสันสกฤต โกส→โกฺรศ = ๑ กม. บ้าง = ๒ กม. บ้าง, ครึ่งโกสะ จึงเป็น ครึ่งกม. หรือ ๑ กม. ตามลำดับ

แต่ "อฒ" อาจจะเป็น อฏฺฐ คือ ๘ จึงเป็น ๘ โกส/โกฺรศ ถ้าอย่างนั้น ก็จะเป็น ๘ หรือ ๑๖ กม. ตามลำดับ (ดู *เชิงอรรถที่ จาริกหลักคิลา ฉบับที่ ๗*)

แต่การใช้ประโยชน์เช่นนี้ยังจัดว่าเป็นสิ่งเล็กน้อย พระราชาทั้งหลายในกาลก่อนก็ดี ตัวข้าฯ ก็ดี ต่างก็ได้บำรุงประชาชนทั้งหลายให้มีความสุขด้วยวิธีการบำรุงสุขประการต่าง ๆ แต่ที่ข้าฯ ได้กระทำกรเช่นนี้ ก็ด้วยความมุ่งหมายข้อนี้ คือ เพื่อให้ประชาชนทั้งหลายประพฤติปฏิบัติตามธรรม...

๘. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรวรตี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ดังนี้

กรรมดีใด ๆ ก็ตาม ที่ข้าฯ ได้กระทำแล้ว ประชาชนทั้งหลายก็ได้พากันประพฤติปฏิบัติกรรมดีนั้น ๆ ตามอย่างแล้ว และยังคงดำเนินตามกรรมดีนั้น ๆ อยู่ต่อไป ด้วยการกระทำเช่นนั้น ประชาชนทั้งหลายก็ได้มีความสุของงามขึ้นแล้ว และยังจักเจริญองงามยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก ด้วย:

- การเชื้อฟงมารดาบิดา
- การเชื้อฟงครูทั้งหลาย
- การปฏิบัติชอบต่อท่านผู้เฒ่าชรา
- การปฏิบัติชอบต่อพราหมณ์และสมณะ
- (การปฏิบัติชอบ) ต่อคนยากจน และคนตกทุกข์ได้
- ตลอดจนคนรับใช้ และคนงานทั้งหลาย

จารึกศิลา ฉบับที่ ๓ ระบุธรรมที่พึงเผยแผ่ ดังนี้

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรวรตี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ดังนี้

ข้าฯ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๑๒ ปี ได้ตั้งประกาศความข้อนี้ไว้ว่า ทุกหนทุกแห่งในแคว้นแคว้นของข้าฯ เจ้าหน้าที่ผู้กต

เจ้าหน้าที่รัฐชุกะ และเจ้าหน้าที่ปราเทคิกะ จงออกเดินทาง (ตรวจตรา) ทุกๆ ๕ ปี เพื่อประโยชน์อันนี้ คือเพื่อการสั่งสอนธรรมนี้ พร้อมไปกับการปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างอื่น

(เจ้าหน้าที่เหล่านั้นพึงสั่งสอน) ว่า

- การเชื่อฟังมารดาบิดา เป็นความดี
- การให้ปันแก่มิตรสหาย ญาติ แก่พร้าหมณ์และสมณะ เป็นความดี
- การไม่ฆ่าสัตว์ เป็นความดี
- การประหยัดใช้จ่ายแต่น้อย การสะสมแต่น้อย (เลี้ยงชีวิตแต่พอดี?) เป็นความดี

จาริกศิลา ฉบับที่ ๙ กล่าวถึงธรรมที่พึงปฏิบัติดังนี้

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบริยทรวรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสว่า ประชาชนทั้งหลาย ย่อมประกอบพิธีมงคลต่างๆ เป็นอันมาก ... อันเป็นเรื่องหุยมหิมไร้สาระ และไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ... โดยนัยตรงข้าม ยังมีพิธีกรรมที่เรียกว่าธรรมมงคล ซึ่งเป็นพิธีกรรมมีผลมาก ในธรรมมงคลนั้น ย่อมมีกิจต่อไปนี้ คือ

- การปฏิบัติชอบต่อคนรับใช้และคนงาน
- การแสดงความเคารพนับถือต่อครูอาจารย์
- การล้ารวมตนต่อสัตว์ทั้งหลาย
- การถวายทานแก่สมณพราหมณ์

ใน จารึกศิลา ฉบับที่ ๑๑ นอกจากธรรมเนียมปฏิบัติที่คล้ายกับใน จารึกอื่นแล้ว มีข้อพึงสังเกตพิเศษ คือเรื่อง *ธรรมทาน* และการ *บูชา ยัญ* ที่จะพูดถึงเพิ่มเติมอีกข้างหน้า ดังนี้

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัววริยทรวรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวย เทพ ตรัสไว้ ดังนี้

ไม่มีทานใดเสมอด้วยการให้ธรรม (*ธรรมทาน*) การแจกจ่ายธรรม (*ธรรมสังวิภาค*) และความสัมพันธ์กันโดยธรรม (*ธรรมสัมพันธ์*) อาศัยธรรม (*ธรรมทาน* เป็นต้น) นี้ ย่อมบังเกิดมีสิ่งต่อไปนี้ คือ

- การปฏิบัติชอบต่อคนรับใช้และคนงาน
- การเชื่อฟังมารดาบิดา
- การเผื่อแผ่แบ่งปันแก่มิตร คนคุ้นเคย ญาติ และแก่สมณพราหมณ์
- การไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญ

บิดาก็ดี บุตรก็ดี พี่น้องชายก็ดี นาย (หรือ สามี) ก็ดี มิตรและคนคุ้นเคยก็ดี ตลอดถึงเพื่อนบ้าน ฟังกล่าวคำนี้ (แก่กัน) ว่า 'นี่เป็นสิ่งดีงามแท้ นี่เป็นกิจควรทำ'

บุคคลผู้ปฏิบัติเช่นนี้ ย่อมทำความสุขในโลกนี้ให้สำเร็จด้วย และในโลกเบื้องหน้า ย่อมประสบบุญหาที่สุตมิได้เพราะอาศัยธรรมทานนั้นด้วย.

ธรรมแบบที่เป็นหัวข้อนามธรรม คือเป็นตัวคุณธรรม พบในจารึกเพียง ๒ แห่ง คือ จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๒ ดังนี้

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพตรัสไว้ดังนี้ :-

ธรรมเป็นสิ่งดีงาม ก็ถึงใดเล่าชื่อว่าธรรม ธรรมนั้นได้แก่สิ่งต่อไปนี้ คือ

- การมีความเสียหายน้อย (ฮัปปาทีนวะ?)^๑
- การมีความดีมาก (พหุกัลยาณะ)
- ความเมตตากรุณา (ทยา)
- การเผื่อแผ่แบ่งปัน (ทาน)
- ความกล้าช่ย (ถัจจะ)
- ความสะอาด (โสไยย)

อีกแห่งหนึ่งที่พบธรรมแบบที่เป็นหัวข้อนามธรรม คือเป็นตัวคุณธรรม ได้แก่ จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๗ ดังนี้

๗. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ดังนี้

เจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่เหล่านี้ และพวกอื่น ๆ อีกจำนวนมาก ได้รับมอบหมายให้มีหน้าที่ทำการจำแนกแจกทาน ทั้งในนามของข้า ๆ เอง และในนามแห่งพระราชเทวีทั้งหลายทั่วทุกฝ่ายในของข้า ๆ เจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่เหล่านี้ สามารถ

^๑ คำที่ถอดออกมาจากศิลาจารึกว่า “ฮัปปาทีนวะ” และได้แปลกันไปต่างๆ สุดแต่จะโยงไปสู่คำศัพท์ใด เช่น บางท่านคิดว่าคงเป็น ฮัปปาสวะ ก็แปลว่ามีอาสวะ/กิเลสน้อย ในที่นี้เมื่อเทียบกับ “พหุกัลยาณะ” เห็นว่าน่าจะเป็น “ฮัปปาทีนวะ” จึงแปลอย่างนี้

จัดดำเนินการในกิจต่างๆ ที่มุ่งหมาย จนเป็นที่น่าพอใจได้ด้วยวิธีกรรมมากมาย ทั้งใน (พระนครหลวง) นี้ และในส่วนต่างๆ (ของประเทศ)

หนึ่งในส่วนแห่งโอรสของข้าฯ และเจ้าชายอื่นๆ ซึ่งประสูติแต่พระราชเทวีทั้งหลาย ข้าฯ ก็ได้สั่งให้กระทำการ (จำแนกแจกทาน) เช่นนี้ โอรสของข้าฯ เหล่านี้ จักเป็นผู้ฝึกฝนในการจำแนกแจกทาน อันจะเป็นการช่วยส่งเสริมหลัก การทางธรรม และการประพฤติปฏิบัติตามธรรม

หลักการทางธรรม และการประพฤติปฏิบัติตามธรรม เหล่านี้ กล่าวคือ

- ความเมตตากรุณา (ทยา)
- การเผื่อแผ่แบ่งปัน (ทาน)
- ความสัตย์ (สัจจะ)
- ความสะอาด (โสฬาย)
- ความสุภาพอ่อนโยน (มัททวะ)
- ความเป็นสาธุชน (สาธุวะ)

จะพึงเจริญเพิ่มพูนขึ้นในหมู่ประชาชน

ส่วนอีกแห่งหนึ่ง ไม่ใช่เป็นหัวข้อธรรมหรือคุณธรรมที่จะสอนโดยตรง แต่กระตุ้นเตือนให้ตระหนักว่า การที่จะทำให้อำนาจตามจุดหมายที่ตั้งไว้ นั้น จะต้องทำตัวหรือปฏิบัติตนอย่างไร ได้แก่ จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๑ ซึ่งมีข้อความดังนี้

สมเด็จเจ้าอยู่หัวปรียทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวย เทพตรัสไว้ดังนี้ :-

กรรมโองการนี้ ข้าฯ ได้ให้จารึกขึ้นไว้ เมื่ออภิเษกแล้ว
ได้ ๒๖ พรรษา ประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า เป็นสิ่งที่จะ
พึงปฏิบัติให้สำเร็จได้โดยยาก หากปราศจาก

- ความเป็นผู้ใคร่ธรรมอย่างยิ่งยวด (อัคค-ฉัมมกามตา)
- การใช้ปัญญาไตร่ตรองอย่างยิ่งยวด (อัคค-ปริกษา)
- การตั้งใจฟังคำสั่งสอนอย่างยิ่งยวด (อัคค-สุตฺตฺสา)
- ความเกรงกลัว (ตอบาป) อย่างยิ่งยวด (อัคค-ภยะ)
- ความอุทิศสละอย่างยิ่งยวด (อัคค-อุสฺสฺสาหะ)^๑

บัดนี้ ด้วยอาศัยคำสั่งสอนของข้าฯ ความมุ่งหวังทาง
ธรรมและความฝึกฝนใคร่ธรรม ได้เจริญงอกงามขึ้นแล้ว
ทุกๆ วัน และจักเจริญงอกงามยิ่งขึ้นเรื่อยไป

ทิฏฐิธัมมิกัตถ์ คือมาตรวัตนักรปกครอง

จากหลักฐานและเรื่องราวที่ยกมาด้วยกันนี้ จะเห็นว่า โดยทั่วไป
พระเจ้าอโศกทรงสอนธรรม แบบไม่ออกชื่อของหลักธรรมหรือ
ชื่อหัวข้อธรรม

(ถ้าทรงเรียกชื่อหัวข้อธรรมออกมา ราษฎรที่อยู่กระจายห่างกว้างไกล
ส่วนใหญ่ก็คงไม่รู้เรื่อง ไม่เคยได้ยิน คนที่จะอธิบายก็ไปไม่ถึง ไม่ว่าจะด้วยตัว
หรือโดยรูปโดยเสียง ก็ต้องใช้ศัพท์ชาวบ้าน คำที่รู้จักกัน หรือที่พอเทียบได้)

^๑ คำศัพท์ในวงเล็บทั้งหมดนี้ ฟังทราบว่าเป็นคำที่ปรากฏในศิลาจารึก แต่เป็นการถอดรูปออกมา
และเขียนเทียบเป็นคำบาลี เพื่อให้ได้ประโยชน์ในการศึกษามากขึ้น (เช่น ข้อ ๒ ที่ถอดเป็น
“อัคค-ปริกษา” นั้น คำในจารึกเป็น “อคาย บลิตายา”) แต่ที่นี้มีโอกาสที่จะอธิบายมากกว่านี้

พระองค์ตรัสออกชื่อธรรมเพียงไม่กี่อย่าง เมื่อจะเน้นออกมา เฉพาะที่เป็นคำที่รู้ๆ กัน หรือง่ายๆ

แต่ที่ทรงสอนเอาจริงเอาจัง และตรัสอยู่เสมอ ก็คือธรรมที่เป็นการปฏิบัติต่อกันระหว่างคนในหมู่ชน ทำนองเดียวกับพระสูตรในพระไตรปิฎก ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนคฤหัสถ์

กลายเป็นว่า พระเจ้าอโศกนั้นแหละทรงแม่นยำว่า ในฐานะพุทธมามกะ เมื่อเป็นราชาปกครองบ้านเมือง จะสอนธรรมส่วนไหนอย่างไร และคนที่ไม่เข้าใจเพราะจับจุดจับหลักไม่ได้ ก็คือท่านผู้รู้ทั้งชาวอินเดียและฝรั่งนั่นเอง

คงต้องพูดว่า พระเจ้าอโศกมิใช่จะทรงริเริ่มจัดตั้งหลักธรรมสากลหรือศาสนาสากล ที่ใช้ภาษาอังกฤษว่า universal religion แต่อย่างใด ที่แท้ที่นั่น พระองค์ทรงตั้งพระทัยไว้ในความเป็น universal ruler หรือ universal monarch ตามคติจักรวรรดิราชา ดังที่ได้ทรงประกาศหลัก*กรรมวิชัย* ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ความเป็นจักรพรรดิราชตามความในพระสูตรทั้งหลายนั้น

ความจริง พระพุทธศาสนาถือว่า*กรรม*เป็นสากลในตัวของมันเองอยู่แล้ว ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ตถาคตจะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตาม ธรรมก็มีก็เป็นของมันอยู่อย่างนั้น ตถาคตเพียงมาค้นพบธรรมนั้น แล้วนำมาบอกเล่าประกาศให้รู้กัน จึงไม่มีปัญหาที่จะต้องมาพูดในเรื่องนี้

เวลามีคนมาซักถามพระพุทธเจ้า บางทีเขาทูลว่า อาจารย์คนโน้นเก่งอย่างนั้น คนนั้นเก่งอย่างนี้ คนนี้สอนว่าอย่างนั้น คนนั้นสอนว่าอย่างนี้ เขาเถียงกันนัก แล้วพระองค์ว่าใครผิดใครถูก พระพุทธ

เจ้าจะตรัสทำนองนี้ว่า “เอาละ ท่านพราหมณ์ เรื่องที่คน ๒ ฝ่ายนี้พูด อ่างความรู้กัน มีวาทะขัดแย้งกัน ใครจริง ใครเท็จนั้น พักไว้เถิด เราจัก แสดงธรรมแก่ท่าน” (อง.นวก.๒๓/๒๔๒) แล้วตรัสไปตามหลัก ตาม สภาวะ ให้เขาพิจารณาเอาเอง

ที่นี้ก็มาถึงคำถามว่า ทำไมในพระสูตรที่แสดงแก่คฤหัสถ์ ทั่วๆ ไป พระพุทธเจ้าจึงไม่ตรัสออกชื่อหลักธรรม หรือชื่อหัวข้อ ธรรมสำคัญๆ เช่น อริยสัจ และปฏิจลสมุปบาท เป็นต้น

แล้วก็เช่นเดียวกัน ทำไมพระจักรพรรดิธรรมราชา เมื่อทรง สอนธรรมแก่ประชาชนทั่วไป จึงไม่ตรัสออกชื่อหลักธรรมสำคัญ เหล่านั้น

คำถามนี้ส่วนหนึ่งได้ตอบไปแล้ว ในแง่ที่ว่าชื่อนั้นเขาใช้สื่อกับ คนที่รู้ที่อยู่บ้างแล้ว เป็นต้น

ตอนนี้จะตอบเน้นในแง่การทำหน้าที่ของพระจักรพรรดิราช

พระราชาทรงปกครองคนทั้งแผ่นดิน คนเหล่านั้นมีระดับการ พัฒนาต่างๆ กัน แต่คนส่วนใหญ่ต้องถือว่าเป็นระดับพื้นฐาน คน เหล่านั้นยังไม่ได้คิดมุ่งคิดหมายที่จะเดินหน้าไปในธรรม (คือในการที่ จะศึกษาพัฒนาตนหรือแสวงหาคุณค่าที่สูงขึ้นไปแก่ชีวิต) มิใช่เป็น อย่างคนที่จะบวช ซึ่งมีเป้าหมายที่ตั้งไว้ว่าจะเดินหน้าไปแล้ว

งานของผู้ปกครองที่มองอย่างครอบคลุมก่อน ก็คือ จะทำให้ คนทั่วไปที่เป็นมวลรวมนี้อยู่กันดีมีสุขสงบเรียบร้อยในความหมาย เพียงระดับพื้นฐาน ตั้งแต่อย่างน้อยที่จะไม่เบียดเบียนกันหรือเขว ออกไปนอกกลุ่มนอกทาง ให้เป็นความพร้อมขั้นต้นของสังคม

แล้วก็บริหารจัดการให้ประชาชนเข้าถึงและก้าวไปพร้อมๆ
ใน *ทฤษฎีสมมิตต์* ไม่ว่าจะเป็ด้านเศรษฐกิจและอาชีพะ ด้านบริการ
ทางสังคมตั้งแต่เรื่องครอบครัว ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการสื่อ
สารเผยแพร่ความรู้ ฯลฯ นี่คืองานที่ธรรมราชาฝ่ายบ้านเมืองต้อง
ทำให้ดีให้ได้ แต่ก็ไม่ใช่หยุดแค่นี้ ไม่ใช่ปล่อยให้กลายเป็นว่า พอมัน
คั่งพรั่งพร้อมแล้ว ก็ลุ่มหลงมัวเมาเอาแต่เสพบริโภค ตกอยู่ได้
ความประมาท แล้วก็เข้าวงจรความเสื่อม

แต่พร้อมกันนั่นเอง ท่านผู้ปกครองก็จัดสรรสภาพแวดล้อม
และระบบการต่างๆ ที่จะเอื้ออำนวยบริการ เป็นต้น ขยายโอกาส
เพื่อสนองและส่งเสริมความต้องการของคนให้เขาพัฒนาสูงขึ้นไป

ถึงขั้นตอนนี้แหละ อย่างในมหาอาณาจักรของพระเจ้าอโศก
มหาราช วิหารคือวัดมากมาย พระองค์ก็ได้สร้างไว้ และทรงอุปถัมภ์
บำรุงพระสงฆ์ แลมายังทรงเกื้อหนุนไปถึงนักบวชในลัทธิอื่นๆ ด้วย

วัดและพระสงฆ์เป็นต้นนี้ มองในแง่นี้ ก็เหมือนเป็นบริการของ
ระบบแห่งสังคมที่ดี ที่จะมากระตุ้นและมาสนองความต้องการของ
คนหลากหลาย ที่จะก้าวขึ้นไปสู่การพัฒนาชีวิตในระดับที่ประณีต
สูงต่อๆ กันตามลำดับไป

พูดง่ายๆ ว่า รัฐจัดสภาพเอื้อพื้นฐานไว้ให้แล้ว วัดก็มาดูแล
ใช้ มารับช่วงต่อไปสิ ว่าใครจะรับธรรมชั้นไหนอย่างไรได้

ตอนนี้ก็พระนี่แหละ ที่จะดูในแต่ละกรณีหรือสถานการณ์ว่า
จะพูดจะเอ่ยถึงธรรมข้อใดๆ ตามที่เขาต้องการ หรือที่จะเหมาะสม
เป็นประโยชน์แก่เขา เหมือนกับแบ่งหน้าที่และขั้นตอนการทำงาน
กันระหว่างรัฐกับวัด

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า แม้แต่ในพุทธกาล ถึงพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย ตามปกติจะไม่ได้สอนข้อธรรมลึกๆ แก่คฤหัสถ์ทั่วไป เหมือนอย่างที่สอนแก่พระสงฆ์ที่มุ่งเข้ามาศึกษาโดยตรง แต่ในหมู่มหาชนนอกภิกขุสังฆะนั้น ก็มีบางคนบางส่วนที่สนใจและก้าวไปมากในการศึกษาอย่างเป็นทางการเฉพาะตัวเฉพาะกลุ่มที่จะแสวงหา

ดังที่บางท่าน อย่างจิตรคฤหบดีผู้เป็นอนาคามี ก็มีภูมิธรรมสูง ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะด้านเป็นอุบาสกธรรมกถึก สามารถอธิบายช่วยแก้ความติดขัดในธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายแม้แต่ที่เป็นเถระได้ (อง.เอก.๒๐/๑๕๑; ส.สพ.๑๘/๕๓๙-๕๔๐) หรืออย่างอุบาสิกาสำคัญ ขุชชุตตรา พระพุทธเจ้าก็ทรงยกย่องเป็นเอตทัคคะด้านเป็นพหูสูต (อง.เอก.๒๐/๑๕๒)

แต่เมื่อพูดกว้างๆ ทั่วๆ ไป ในสังคมคฤหัสถ์โดยรวม ธรรมที่สอนตามปกติก็เป็นดังที่พูดมาแล้ว

หลักฐานยืนยันที่ชัดเจนมาก ไม่ต้องหาที่ไหนไกล ขนาดอนาถบิณฑิกเศรษฐีที่ใกล้ชิดพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ได้อุปถัมภ์พระศาสนา กล่าวได้ว่ามากที่สุด และเป็นโสดาบัน

ขนาดเป็นโสดาบัน กว่าจะได้ฟังธรรมหลักใหญ่อย่างทีออกชื่อกันมานั้น ก็ตอนเจ็บหนักนอนอยู่บนเตียงจนจะสิ้นชีพ

เรื่องมีว่า คราวนั้น พระสารีบุตร พร้อมด้วยพระอานนทิตติตาม (เรียกว่าเป็นปัจฉาสมณะ) ได้ไปเยี่ยมอนาถบิณฑิกเศรษฐี และได้ให้อวาทแก่ท่านเศรษฐี โดยมีสาระสำคัญว่า ไม่ควรเอาอุปาทานไปยึดติดถือมั่นต่อสิ่งทั้งหลาย ดังคำสรุปท้ายอวาทว่า

ดูกรคฤหบดี เพราะฉะนั้นแล ท่านพึงศึกษาอย่างนี้ว่า
 อารมณใดก็ก็ตาม ที่เราได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้แจ้งแก่ใจ
 ได้แสวงหา ได้คุ่นใจ เราจักไม่ยึดติดถือมั่นอามณณ์นั้น และ
 วิญญาณที่อาศัยอามณณ์นั้นจักไม่มีแก่เรา ดูกรคฤหบดี ท่าน
 พึงศึกษาอย่างนี้เถิด

อนาถบิณฑิกเศรษฐีฟังโอวาทจบแล้ว ถึงกับรำให้ และได้
 กล่าวว่

...กระผมได้เข้ามาใกล้ชิดของค้พระศาสดาและพระภิกษุ
 ทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจมาเป็นเวลายาวนาน แต่กระนั้นก็
 ไม่เคยได้สต้บธรรมีกถาอย่างนี้เลย

พระอานนทืตบชี้แจงว่

ดูกรคฤหบดี ธรรมีกถาอย่างนี้ ไม่ลำแดงแก่คนนุ่งชาว
 ชาวคฤหัสถ์ จะลำแดงแต่แก่บรพชิต

อนาถบิณฑิกเศรษฐีทราบอย่างนั้นแล้ว ได้กล่าวขร้องว่

ข้าแต่พระสารีบุตรผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น ขอธรรมีกถา
 อย่างนี้ จงลำแดงแก่คนนุ่งชาวชวคฤหัสถ์บ้างเถิด เพราะ
 ว่ กุลบุตรจำพวกมีกิเลสชู้ลีในดวงต่าน้อยก็มีอยู่ (แต่)
 เพราะมิได้สต้บธรรม ก็จะไม่ไป คนที่จ้จะรู้เข้าใจธรรม จักมี

(ม.จ.๑๔/๗๒๐-๗๔๐)

หลังจากพระสารีบุตรและพระอานนทืกลับออกมาไม่นาน
 ท่านเศรษฐีก็ถึงแก่กรรม และเข้าถึงดุสิตภพ

เสรีภาพ เพื่อเข้าถึงโอกาสแห่งธรรมบริการ

หันกลับมาพูดถึงบทบาทของรัฐ กับบทบาทของวัด ในการ
สอนธรรมให้การศึกษาแก่ประชาชน

อย่างที่ว่าแล้ว รัฐจะเน้นการทำหน้าที่ขั้นพื้นฐาน เพื่อให้คน
ทั่วไปในสังคมมีความพร้อมที่จะก้าวสู่การพัฒนาชีวิตของตน
พร้อมทั้งจัดสรรโอกาสและจัดการให้คนเข้าถึงโอกาสนั้น ด้วยการ
ประสานเสรีภาพ เข้ากับระบบแห่งบริการ

ในสังคมชมพูทวีปแต่ยุคโบราณมา เท่าที่พอทราบกัน คนถึง
จะนับถือต่างกัน แต่การเป็นอยู่ก็ไม่ค่อยได้แบ่งแยกกัน มี**ประเพณี**
ทางปัญญาที่จะรับฟังคำสอนของลัทธิศาสนาต่างๆ นับได้ว่าเสรี

ในศิลลาจารึกอโศกก็เน้นเรื่องนี้ไว้ด้วย ดังความใน จารึกศิลลา
ฉบับที่ ๑๒ ว่า

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรที ผู้เป็นที่รักแห่งทวย
เทพ ย่อมทรงยกย่องนับถือศาสนิกชนแห่งลัทธิศาสนาทั้ง
ปวง ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ ด้วยการพระราชทานสิ่ง
ของ และการแสดงความยกย่องนับถืออย่างอื่น ๆ

แต่พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ย่อมไม่ทรงพิจารณา
เห็นทานหรือการบูชาอันใด ที่จะเทียบได้กับสิ่งนี้เลย สิ่งนี้
คืออะไร? สิ่งนั้นก็คือ การที่จะพึงมีความเจริญงอกงามแห่ง
สัจธรรมในลัทธิศาสนาทั้งปวง

ก็ความเจริญงอกงามแห่งสัจธรรมนี้ มีอยู่มากมาย
หลายประการ แต่ส่วนที่เป็นรากฐานแห่งความเจริญงอก

งามนั้น ได้แก่สิ่งนี้คือ การถว้รวมระว้วงวาจา (วจคุปตี) ระว้วง
อย่างไร? คือ ไม่พ้ิงมีการยกย่องลัทธิศาสนาของตน และ
การตำหนิลัทธิศาสนาของผู้อื่น ในเมื่อมิใช่โอกาสอันควร ...

การถว้สรวิคคกมเกลียวกันนั้นน้ันแฉ เป็นล้ิงดีงามแท้ จะ
ทำอย่างไร? คือ จะต้งรับฟัง และยินดีรับฟังธรรมของกัน
และกัน

จริงด้ังนั้น พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงมีความ
ปรารภณาว่า เหล่าศาสนิกชนในลัทธิศาสนาทั้งปวง พ้ิงเป็น
ผู้มีความรอบรู้ (เป็นพหุสูต) และมีหลักศาสนธรรมที่ด้ิงาม
(กัถยานาคม)

ชนเหล่าใดก็ตาม ซึ่งมีศรัทธาเลื่อมใสในลัทธิศาสนา
ต่าง ๆ กัน ชนเหล่านั้นพ้ิงกล่าว (ให้รู้กันทั่วไป) ว่า พระผู้
เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ไม่ทรงถ้อว่าทานหรือการบูชาอันใด
จะท้ดเทียมกับล้ิงนี้เลย ล้ิงนี้คืออะไร? ล้ิงนี้ได้แก่การที่จะพ้ิง
มีความเจริญของงามแห่งสารธรรมในลัทธิศาสนาทั้งปวง
และ (ความเจริญของงามนี้) พ้ิงมีเป็นอันมากด้วย

นี่คือเสรีภาพทางศาสนาที่แท้จริง ที่จะเอื้อต่อการพัฒนาจิต
ปัญญาอย่างสูง ซึ่งมนุษย์ยุคปัจจุบัน ที่ว่ามีอารยธรรมสูงเด่น และ
พูดกันนักถึง tolerance แต่ก็ยังค่อนข้างห่างไกล ขึ้นไม่ค่อยจะถึง

เมื่อว่าให้ถูกตามนี้ ถ้ามมนุษย์พัฒนาถึงขั้นเป็นอารยะจริง
ศาสนาไม่ใช่เป็นเรื่องส่วนตัว อย่างที่ฝรั่งติดตันกลืนไม่เข้าแล้วคาย
ออกมาได้แค่นั้น แต่เป็นเรื่องที่ควรเอามาพูดจาศึกษาเอื้อปัญญา
แก่กัน ศาสนาจะเป็นเรื่องส่วนตัว ก็เฉพาะในขั้นที่ว่าใครก้าวไปถึง
ไหน ก็เป็นส่วนของคนนั้น

คนอ่อนแอเกินไป จึงรักษาสันติไม่ไหว

เรื่องไม่จบแค่นั้น ยังต้องย้อนกลับไปท้วงติงมติของผู้รู้ทั้งฝรั่งและอินเดียเพิ่มอีกแห่งหนึ่ง คือที่ท่านผู้รู้เหล่านั้นบอกว่า พระเจ้าอโศกสอนธรรมที่เป็นกลาง ซึ่งทุกศาสนายอมรับได้นั้น จริงหรือ

ในการพิจารณาแนวพระราชดำริของพระเจ้าอโศกมหาราช นั้น นอกจากองค์ประกอบสำคัญข้อที่ ๑ คือสถานะแห่งความเป็นผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่แล้ว องค์ประกอบข้อที่ ๒ ก็สำคัญไม่น้อยกว่า โดยเฉพาะในแง่ที่เป็นตัวกำหนดทิศทาง

ข้อที่ ๒ นั้น ก็คือ จุดเปลี่ยนในพระชนมชีพของพระองค์ เมื่อสงครามพิชิตแคว้นกสิงคะ ทำให้ทรงสลดพระทัยต่อความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนนั้น มันไม่เพียงทำให้ทรงละเลิกการรุกรานทำสงครามเท่านั้น แต่กลายเป็นแรงเหวี่ยงพระองค์ไปในทางตรงข้ามแทบจะสุดทาง คือทำให้ทรงละเลิกการเบียดเบียนทุกอย่าง แม้กระทั่งการทำลายชีวิตสัตว์เล็กสัตว์น้อย และหันมามุ่งในการช่วยเหลือเอื้อประโยชน์

ข้อที่ ๒ นี้ กลายเป็นตัวกำกับข้อที่ ๑ ด้วย โดยทำให้หลักการปกครองอาณาจักร (หรือเรียกให้เข้ากับคำฝรั่ง คือ Empire ว่าจักรวรรดิ) เปลี่ยนจาก*อรรถศาสตร์* ของพราหมณ์ฉันทนิกยะ ที่นำทางนโยบายของพระอัยกาจันทรคุปต์ มาสู่*จกักวัดติสูตร*เป็นต้นของพระพุทธเจ้า

จากวิสัยที่เป็นการชนะด้วยสงคราม ซึ่งอย่างดีที่สุดคือ*ธรรมวิชัย*ตามความหมายของ*อรรถศาสตร์* อันหมายถึงการรบชนะ

อย่างมีธรรม ที่ว่า เมื่อชนะแล้วไม่ทำการทารุณโหดร้าย เพียงให้ ยอมอยู่ได้อำนาจ พระเจ้าอโคกเปลี่ยนมาหา*ธรรมวิชัย*ตามความหมายของ*จັกกัวัตติสูตร* อันหมายถึงชัยชนะด้วยธรรม คือการทำ ความดีสร้างสรรค์ประโยชน์สุข

อย่างไรก็ดี แม้วานโยบาย*ธรรมวิชัย*จะนำทางการปกครอง อย่างครอบคลุม แต่เห็นได้ว่ามีจุดเน้นอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศ จึงต้องถามว่าหลักการได้นำทางการปกครองภายในของ พระเจ้าอโคก

ไม่ต้องพูดถึงหลักการและประเพณีต่างๆ แม้กระทั่งเรื่องปลีกย่อยที่พระเจ้าอโคกทรงเลิกและเปลี่ยนจากหลักใน*อรรถศาสตร์* เช่น

จาก*วิหารยাত্রา* ที่ราชาเสด็จไปทรงพักผ่อนหาความสนุก สำราญและล่าสัตว์ เปลี่ยนมาเป็น*ธรรมยাত্রา* ที่องค์ราชาเสด็จไป ทรงนมัสการพระสงฆ์ ถวายทาน เยี่ยมเยียนท่านผู้เฒ่าชราและ ราษฎรในชนบท สั่งสอนสนทนาศรัทธา พร้อมทั้งพระราชทานความช่วยเหลือ

จาก*สมาน*^๑ ที่เป็นงานชุมนุมของราษฎรเพื่อความสนุกสนาน

^๑ นี่เป็นตัวอย่างหนึ่งของคำและความที่ควรเทียบ: “สมาน” ตรงกับที่ในพระไตรปิฎกใช้ว่า “สมัชชา” ในคำว่า *สมัชชาจรณะ* ซึ่งแปลกันมาว่า “เที่ยวดูการเล่น” อันเป็นข้อที่ ๓ แห่ง *อบายมุข ๖* ในสังคาลสูตร อันเป็นวินัยของคฤหัสถ์ (ที่.ป.๑๑/๑๘๑) และทรงแสดงตัวอย่างไว้ ดังที่ท่านแปลให้เข้ากับเรื่องของไทยว่า *พ็อนร่า ขับริ่อง ดนตรี เสภา เพลง เกิดเทิง* (เวลานี้ อาจจะต้องแปลใหม่ให้เข้ากับสภาพปัจจุบัน)

พึงสังเกตว่า *รามายณะ* กิติ *อรรถศาสตร์* กิติ ให้ส่งเสริม *สมาน* นี้แก่ราษฎร โดยถือว่าจะช่วยให้อาณาประชาราษฎร์เกิดความนิยมชมชอบต่อรัฐ (ทำให้พลเมืองของรัฐที่แพ้หันมาชอบ ผู้ชนะ อย่างน้อยก็ติดมัวเพลิน ลืมแค้น คงคล้ายที่ฝรั่งเศสเคยทำกับอาณานิคมบางแห่ง) พูดง่ายๆว่าใช้กล่อม แต่พระเจ้าอโคกไม่เห็นแก่ประโยชน์ตนแบบนี้ กลับให้เลิกเสีย

ด้วยการเสพสุรยาเมา เอาสัตว์ต่างๆ มาแข่งขันและต่อสู้กัน เป็นต้น เปลี่ยนมาเป็น*นิมานทรศน์* เป็นต้น คือนิทรรคการสิ่งที่ตั้งงามสวยงามงดงามประณีตมีศิลปะที่ชักนำจิตใจในทางแห่งคุณธรรมและเจริญจิตเจริญปัญญา

จาก*พืชมงคล* ที่คนมั่วยุ่งกับพิธีกรรมจุกจิกทางโศกลาง มาเป็น*ธรรมมงคล* ให้เป็นมงคลจริงจากการปฏิบัติต่อกันให้ถูกต้อง

จาก*เกรวีโมฆ* คือเสียงกลองตีก มาเป็น*ธรรมโมฆ* คือเสียงน็ดหมายเชิญชวนมาฟังธรรมหรือทำกิจกรรมที่ตั้งงาม

พระเจ้าอโศกทรงดำเนินไปไกลที่จะไม่ให้มีการเบียดเบียนชีวิตใดๆ เลย ถึงกับทรงทำเป็นตัวอย่างในการเลิกเสวยเนื้อสัตว์ อันอาจเป็นที่มาของอาหารมังสวิริติของคนรุ่นหลัง

ดังความใน จารึกศิลา ฉบับที่ ๑ ว่า

ธรรมโองการนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบริยทรวรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้โปรดให้จารึกไว้

ณ ถิ่นนี้ บุคคลไม่พึงฆ่าสัตว์มีชีวิตใดๆ เพื่อการบูชาัญญไม่พึงจัดงานชุมนุมเพื่อการเล่นรื่นเริง (สมาช) ใดๆ เพราะว่ามีสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบริยทรวรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงมองเห็นโทษเป็นอันมากในการชุมนุมเช่นนั้น ก็แลการชุมนุมบางอย่างที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบริยทรวรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงเห็นชอบว่าเป็นสิ่งที่ดี มีอยู่อีกส่วนหนึ่ง (ต่างหาก)

แต่ก่อนนี้ ในโรงครัวหลวงของพระเจ้าอยู่หัวบริยทรวรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ สัตว์ได้ถูกฆ่าเพื่อทำเป็นอาหาร วันละหลายแสนตัว ครั้นมาในบัดนี้ เมื่อธรรมโองการนี้อันพระองค์

โปรดให้จารึกแล้ว สัตว์เพียง ๓ ตัวเท่านั้นที่ถูกฆ่า คือ นกยูง ๒ ตัว และเนื้อ ๑ ตัว ถึงแม้เนื้อนั้นก็มิได้ถูกฆ่าเป็นประจำ ก็แลสัตว์ทั้งสามนี้ (ในกาลภายหลัง) ก็จักไม่ถูกฆ่าอีกเลย

ในที่นี้ จะไม่พูดถึงเรื่องซึ่งในระดับการแผ่นดินถือได้ว่าเป็นข้อปลีกย่อยหรือเฉพาะอย่าง ที่ได้เอ่ยอ้างมาเหล่านี้

แต่พอดีว่า หลักการสำคัญที่นำทางการปกครองภายในของพระเจ้าอโศก ก็ปรากฏอยู่ใน จารึกศิลา ฉบับที่ ๑ นี้ด้วย

เรื่องนี้คนทั่วไปอาจจะนึกไม่ถึง นั่นก็คือเรื่อง**การบุชายัญ**

ที่ท่านผู้รู้หลายท่าน ทั้งฝรั่งและอินเดียบอกว่า พระเจ้าอโศก สอนธรรมที่เป็นกลาง ซึ่งทุกศาสนายอมรับได้นั้น ที่จริงก็รู้กันอยู่แล้ว ในชมพูทวีปตั้งแต่ก่อนมานานจนบัดนั้น ถึงจะมีศาสดาเจ้าลัทธิมากมาย แต่ศาสนาที่ครอบงำสังคมอินเดีย ด้วยระบบ**วรรณะ** และการ**บุชายัญ**เช่นสรวงแต่มวลเทพ ตามกำหนดแห่ง**พระเวท** เป็นใหญ่อยู่ ก็คือศาสนาพราหมณ์

เรื่องนี้จึงไม่ต้องพูดว่าทุกศาสนายอมรับได้ แต่ควรจะถามว่า พราหมณ์รับได้ไหม

สิ่งที่พระเจ้าอโศกทำอย่างสำคัญ ก็คือ **การห้ามฆ่าสัตว์บุชายัญ** แล้วอย่างนี้ ศาสนาพราหมณ์จะยอมรับได้อย่างไร

การห้ามฆ่าสัตว์บุชายัญ นี้ พระเจ้าอโศกมหาราชาทรงสอนและประกาศไว้ในศิลาจารึกหลายวาระหลายฉบับ (เช่น **จารึกศิลา ฉบับที่ ๑ ที่ ๔ และที่ ๑๓**) เป็นหลักการใหญ่ของพระองค์ พูดได้ว่า ทรงเอาจริง เพราะเป็นจุดเปลี่ยนของพระองค์เองที่จะเน้น

นี่คือการตีแสกหน้าของพราหมณ์ เป็นการหักล้างไม่เพียง
ลัทธิความเชื่อของเขาเท่านั้น แต่สิ้นสะเทือนสถานะและทำลายผล
ประโยชน์ของพราหมณ์โดยตรง ดังที่พวกพราหมณ์ได้เก็บอัด
ความคั่งแค้นไว้

ในที่สุด พราหมณ์ปุชยมิตรก็โค่นราชวงศ์โมริยะลง ตั้ง
ราชวงศ์ศุงคะของพราหมณ์ขึ้นแทน

แล้วที่ซัดก็คือ พราหมณ์ปุชยมิตรที่ขึ้นเป็นกษัตริย์องค์แรก
ของราชวงศ์พราหมณ์นั้น นอกจากห้าห้าปีหาชาวพุทธแล้ว ก็ได้รื้อ
ฟื้นพิธีบูชาัญญอันยิ่งใหญ่คืออศวมธขึ้นมา เพื่อประกาศศักดานุ
ภาพ การบูชาัญญที่เจียบหายไปหลายร้อยปี ก็กลับเฟื่องฟูขึ้นมาอีก

ดังเป็นที่ทราบกันดีว่า ก่อนที่ฝรั่งอังกฤษผู้เข้ามายึดอินเดีย
เป็นอาณานิคมปกครองไว้ จะเปิดเผยเรื่องพระเจ้าอโศกขึ้นมานั้น
คนอินเดียไม่รู้จักพระเจ้าอโศกเลย แม้แต่พระนามก็ไม่เคยได้ยิน
พระเจ้าอโศกถูกอินเดียลืมนิท เรื่องพระเจ้าอโศกเหลืออยู่เพียงใน
คัมภีร์พุทธศาสนา

การที่เรื่องพระเจ้าอโศกหายไปนั้น คงไม่ใช่เพียงเพราะการ
รุกรานทำลายของกองทัพมุสลิมเท่านั้น แต่ได้ถูกพราหมณ์
พยายามทำให้สลายมาก่อน

ทั้งที่พระเจ้าอโศกไม่เพียงยกย่องพราหมณ์ให้รับราชการมี
ตำแหน่งสำคัญในการแผ่นดินเท่านั้น แต่ยังได้เน้นไว้เสมอในศิลา
จารึก ให้ปฏิบัติชอบและถวายทานแก่สมณพราหมณ์ เช่นเดียวกับ
ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระไตรปิฎก แต่พราหมณ์ก็อดเคียดแค้น
ไม่ได้ ในเมื่อพระเจ้าอโศกไม่ยอมรับรองอภิสิทธิ์ของพราหมณ์ตาม

ระบบวรรณะ และที่สำคัญที่สุดคือได้ทรงห้ามฆ่าสัตว์บุชชาญญ (เท่ากับเลิกล้มพีธีบุชชาญญ)

ดังนั้น เรื่องจึงเป็นมาอย่างที่คุณผู้ของอินเดียเองเขียนไว้ (R.K. Mookerjee, *Asoka*, 105, 108-9) ว่า แม้แต่พระนาม “เทวานามปริยะ” ก็ได้ถูกนักไวยากรณ์พราหมณ์ในสมัยต่อมา พยายามอธิบายให้มีความหมายเป็นคนโง่เขลา เนื่องจากอคติของพราหมณ์ต่อพระมหากษัตริย์ชาวพุทธที่โดดเด่นที่สุด

เสมือนว่า พราหมณ์ไม่เพียงขุดโค่นพระเจ้าอโศกเท่านั้น แต่อินเดียได้ขุดหลุมฝังพระเจ้าอโศก และกลบให้ลับหายสนิท จนกระทั่งอังกฤษขุดคุ้ยหลุมนั้นออกให้เห็นพระเจ้าอโศกในเวลาประมาณ ๑,๕๐๐ ปีต่อมา

จึงกลายเป็นว่า ปฏิบัติการที่เป็นความกล้าหาญในทางสันติของพระเจ้าอโศกดังว่ามานี้ เป็นสิ่งที่ยากจะรักษาไว้ให้คงอยู่ได้ยั่งยืน

เลิกบุชชาญญ หันไปแบ่งปัน

ย้อนกลับไปถามว่า การเลิกบุชชาญญหรือไม่บุชชาญญ เป็นหลักการปกครองบ้านเมืองได้อย่างไร

เมื่อการบุชชาญญเป็นหลักการยิ่งใหญ่อดสำคัญของสังคมพราหมณ์ ทางพระพุทธศาสนาก็จึงยกการเลิกบุชชาญญหรือไม่บุชชาญญขึ้นมาเป็นหลักการสำคัญของสังคมแทน โดยมีความหมายที่จะต้องทำความเข้าใจตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้

ในการบำเพ็ญพุทธกิจ มีหลายครั้งหลายคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปพบกับพราหมณ์ที่กำลังเตรียมการบูชาัญญบ้าง กำลังประกอบพิธีบูชาัญญบ้าง และมีทั้งพิธีบูชาัญญขนาดย่อมส่วนบุคคล และพิธีระดับผู้ปกครองบ้านเมือง

ถ้าเป็นพิธีใหญ่ จะมีการฆ่าสัตว์บูชาัญญจำนวนมาก และทาสกรรมกรทั้งหลายมักเดือดร้อนมาก เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปพบและสนทนากับเจ้าพิธี ในที่สุดเรื่องก็จะจบลงโดยที่พระองค์ให้ปล่อยสัตว์ล้มเลิกพิธี พร้อมทั้งรับหลักการและวิธีปฏิบัติอย่างใหม่ที่พระองค์สอนไปดำเนินการ

สาระสำคัญของหลักการที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน โดยทั่วไป จะให้ประกอบกิจกรรมในความหมายใหม่ (หรือเป็นการฟื้นความหมายดั้งเดิมก่อนที่จะพวกรพราหมณ์จะทำให้เพี้ยนไป) ซึ่งเน้นที่ทาน และต้องไม่มีการเบียดเบียนชีวิต

ถ้าเป็นัญญพิธีใหญ่มากของผู้ปกครองบ้านเมือง คำสอนในเรื่องัญญของพระพุทธเจ้า จะรวมถึงการจัดการบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อยและให้ราษฎรเป็นอยู่ผาสุกก่อน แล้วจึงทำัญญพิธี และบำเพ็ญทาน

ดังเช่น ในกฎทนต์สูตร (ที.ส.๗/๑๙๙-๒๓๘) ที่ตรัสกับกฎทนต์พราหมณ์ ผู้ปกครองพราหมณคาม ชื่อว่าชานุมัตต์ ซึ่งได้ให้เอาโคผู้ ๗๐๐ ลูกโคผู้ ๗๐๐ ลูกโคเมีย ๗๐๐ แพะ ๗๐๐ และแกะ ๗๐๐ ผูกไว้ที่หลัก เตรียมพร้อมที่จะบูชามหาัญญ พราหมณ์นั้นได้สนทนาสอบถามพระพุทธเจ้าถึงวิธีบูชาัญญใหญ่ให้ได้ผลมาก พระพุทธเจ้าทรงยกเรื่องตัวอย่างในอดีตมาให้เป็นแบบ

สาระสำคัญ คือ ให้จัดการบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อยและให้ราษฎรเป็นอยู่ผาสุก ถ้าบ้านเมืองยังมีโจรผู้ร้ายเป็นต้น ไม่ให้เอาแต่ใช้วิธีปราบปรามรุนแรง แต่ให้ราษฎรที่ประกอบเกษตรกรรม พาณิชยกรรม และข้าราชการ ผู้ที่ตั้งใจหมั่นขยัน พึ่งได้รับการส่งเสริมให้ตรงจุด จนบ้านเมืองมั่งคั่ง ราษฎรชื่นชมยินดี อยู่ปลอดภัย “บ้านเรือนไม่ต้องลงกลอน ให้ลูกฟ้อนนอก”^๑

เมื่อบ้านเมืองดีแล้ว ผู้ปกครองนั้นก็เรียกพบปรึกษาคนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน ทั้งอำมาตย์จนถึงชาวนิคมชนบท ขอความร่วมมือในการที่จะบูชาบุญ ซึ่งไม่มีการฆ่าสัตว์และไม่ทำให้คนใดๆ เดือดร้อน มีแต่การมอบให้ของง่ายๆ เล็กๆ น้อยๆ และราษฎรก็พากันร่วมทำตามด้วย แล้วต่อจากนั้นก็มีการบำเพ็ญทานแก่บรรพชิต ผู้มีศีล การสร้างสรรค์ประโยชน์ และพัฒนาชีวิตสูงขึ้นไปจนลุลุลุหมายแห่งชีวิตที่ดี

ผลของการฟังวิधिบูชาบุญแบบนี้ คือ ภูฏันทนตพราหมณ์ประกาศตนเป็นอุบาสก พร้อมทั้งได้กราบทูลว่า

^๑ หลักการนี้ คือธรรมเนียมชุดที่ในคัมภีร์บางแห่งเรียกว่า ราชสังคหัตถุ ๔^๑ ได้แก่

1. อัสนเมธะ (ฉลาดบำรุงธัญญาหาร)
 2. ปุริสเมธะ (ฉลาดบำรุงข้าราชการ)
 3. สัมมาปาสะ (สถานที่ใจประชาชนด้วยอาชีพ)
 4. วาขเปยะ (มีวาจาพูดดีมีใจ)
- (5) เกิดผล คือ นีรัคคพะ (เกษมสุข) บ้านเรือนไม่ต้องลงกลอน
- หลักนี้เป็นนัยพุทธ จาก มหายุญ 5 ของพราหมณ์ คือ
1. อัสนเมธะ (อัศวเมธ/ฉลาดบูชาบุญ)
 2. ปุริสเมธะ (ฉลาดบูชาบุญ)
 3. สัมมาปาสะ (ยังลูกลดบ่วง)
 4. วาขเปยะ (ยังยุติเพื่อชัย)
 5. นีรัคคพะ หรือ สรรพเมธะ (ยังฆ่าครบทุกอย่าง)

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอปลอญโคผู้ ๗๐๐ ลูก
โคผู้ ๗๐๐ ลูกโคเมีย ๗๐๐ แพะ ๗๐๐ แกะ ๗๐๐ ข้าพเจ้า
ให้ชีวิตแก่สัตว์เหล่านั้น ขอให้สัตว์เหล่านั้นได้กินหญ้าเขียว
สด จงดื่มน้ำเย็น จงรับลมสดชื่นที่พัดโชยมาให้สบายเถิด

เห็นได้ชัดว่า การห้ามหรือให้เลิกบุญช้ายญ และการเผื่อแผ่
แบ่งปันช่วยเหลือกันคือทานนี้ เป็นหลักการใหญ่ที่ยำเน่นของพระ
เจ้าอโศก จนเรียกได้ว่าเป็นบรรยากาศแห่งศิลาจารึกของพระองค์

แบ่งปันให้อยู่กันดี พร้อมทั้งจะพัฒนาในธรรม

ยิ่งกว่านั้น พระเจ้าอโศกยังทรงก้าวต่อขึ้นไปอีก สูงงานในขั้น
ที่เป็นเป้าหมายแท้ของพระองค์ คือการสอนธรรมเพื่อให้ประชาชน
ประพฤติธรรม

เหมือนกับว่าทานนั้นเป็นฐาน เพื่อเตรียมวัตถุและสังคมให้เอื้อ
ต่อการที่คนจะพัฒนาสูงขึ้นไป และถึงตรงนี้จึงทรงเน้น**ธรรมทาน**
เพราะธรรมทานนั้นจะเสริมย่ำเป็นหลักประกันให้ทานคือการให้ปัน
วัตถุดำเนินอยู่ต่อไป และให้คนก้าวไปสู่การอยู่ร่วมกันด้วยดี ไม่
เบียดเบียนกัน ปฏิบัติชอบต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และเจริญใน
ธรรมยิ่งขึ้นไป

ขอยกคำในศิลาจารึกตอนนี้มาย้ำอีกครั้ง ว่า

ไม่มีทานใดเสมอด้วยการให้ธรรม (ธรรมทาน) การ
แจกจ่ายธรรม (ธรรมสังวิภาค) และความสัมพันธ์กันโดย
ธรรม (ธรรมสัมพันธ์) อาศัยธรรม (ธรรมทาน เป็นต้น) นี้
ย่อมบังเกิดมีสิ่งต่อไปนี้ คือ

- การปฏิบัติชอบต่อคนรับใช้และคนงาน
- การเชื่อฟังมารดาบิดา
- การเผื่อแผ่แบ่งปันแก่มิตร คนคุ้นเคย ญาติ และแก่สมณ
พราหมณ์
- การไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบุชายัญ

นี่คือหลักการใหญ่ที่เป็นแกนกลางแห่งแนวคิดภาคปฏิบัติ
ของพระเจ้าอโศก

บนฐานแห่งการมีวัตถุประสงค์เครื่องยังชีพที่จัดอำนวยความสะดวกไม่ให้มี
ใครต้องยากไร้ขัดสน และให้คนอยู่ร่วมกันด้วยดี เอาใจใส่ดูแล
เกื้อกูลกัน ปฏิบัติหน้าที่ต่อกันถูกต้อง ให้สังคมอบอุ่นปลอดภัย
อย่างนี้ บุคคลก็ทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นอยู่พัฒนาชีวิตของตน และ
สังคมก็ดำเนินกิจการทั้งหลายก้าวต่อไปได้ด้วยดี

การทำศิลาจารึกสั่งสอนธรรมก็สนองหลักการนี้ คือ ให้ละ
เลิกการบุชายัญ หันมาหาทาน และให้ทุกคนทุกหมู่เหล่าเกื้อกูล
ปฏิบัติชอบต่อกัน มารวมศูนย์ตั้งฐานกันที่นี้

พอถึงตรงนี้ ก็คือจุดรวมที่อโศกธรรมมาบรรจบกับแหล่งเดิม
ของอโศกธรรมนั่นเอง ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ขอให้ดูพุทธพจน์ใน
พระสูตรต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นพราหมณ์ ผู้ควรแก่การขอ มีมือ
อันล้างแล้ว (=พร้อมที่จะประกอบยัญพิธี[แบบใหม่]แห่งการ
บริจาคธรรม) ทุกเวลา ...

ภิกษุทั้งหลาย ทานมี ๒ อย่างนี้ คือ ขามีสทาน ๑
ธรรมทาน ๑ บรรดาทาน ๒ อย่างนี้ ธรรมทานเป็นเลิศ

ภิกษุทั้งหลาย การแจกจ่ายมี ๒ อย่างนี้ คือ การแจกจ่ายขามิส ๑ การแจกจ่ายธรรม ๑ บรรดาการแจกจ่าย ๒ อย่างนี้ การแจกจ่ายธรรม (ธรรมสังฆวิภาค) เป็นเลิศ

ภิกษุทั้งหลาย การอนุเคราะห์มี ๒ อย่างนี้ คือ การอนุเคราะห์ด้วยขามิส ๑ การอนุเคราะห์ด้วยธรรม ๑ บรรดาการอนุเคราะห์ ๒ อย่างนี้ การอนุเคราะห์ด้วยธรรม (ธรรมานุเคราะห์) เป็นเลิศ

ภิกษุทั้งหลาย ยัญบูชา (ยาคะ) มี ๒ อย่างนี้ คือ ยัญบูชาด้วยขามิส ๑ ยัญบูชาด้วยธรรม ๑ บรรดา ยัญบูชา ๒ อย่างนี้ ยัญบูชาด้วยธรรม (ธรรมยาคะ) เป็นเลิศ ฯ

(ขุ.อิตติ.๒๕/๒๘๐)

เรื่องนี้ ว่าจะพูดพอเห็นแนว แต่กลายเป็นยาว ควรจบเสียที่ขอตั้งข้อสังเกตไว้อีกหน่อยเดียว

งานทางธรรมที่พระเจ้าอโศกทรงเอาพระทัยใส่จริงจัง และย้ำอยู่เสมอ คือการที่จะให้คนผู้ร่วมสังคม เอาใจใส่กัน และปฏิบัติต่อกันโดยชอบ แต่ไม่ใช่แค่คน ทรงเอาพระทัยใส่ต่อสัตว์ทั่วไปทั้งหมด

นอกจากห้ามฆ่าสัตว์บุชชาญญ และให้สำรวจมตต่อสัตว์ทั้งหลาย คือ ทั้งไม่เบียดเบียนและเอื้ออาทรต่อสัตว์ทุกชนิดแล้ว ยังถึงกับตั้งโรงพยาบาลสัตว์ และให้ปลูกสมุนไพรที่เป็นยาสำหรับสัตว์ เช่นเดียวกับที่ได้จัดไว้สำหรับคน แล้วยิ่งกว่านั้นยังมีประกาศเกี่ยวกับบอภัยทานและการสงวนพันธุ์สัตว์อีกด้วย

การที่พระเจ้าอโศกทรงปฏิบัติในเรื่องนี้ถึงขนาดนี้ นอกจากเพราะจุดเน้นในการหันมาสู่ธรรมของพระองค์ ได้แก่การมีอิหิงสา

เมตตาคารุณย์ต่อสัตว์อย่างทีกล่าวแล้ว บางทีจะเป็นด้วยทรงพยายามปฏิบัติให้ครบตามหลักจักรวรรดิวัตร ในจกัศวตติสูตร ซึ่งกำหนดให้พระเจ้าจักรพรรดิจัดการคุ้มครองอันชอบธรรม แก่มนุษย์สัตว์ทุกหมู่เหล่า โดยแยกไว้เป็น ๘ กลุ่ม อันมี**มิกปักษี** (เนื้อและนก คือทั้งสัตว์บกและสัตว์บินที่ไม่มีภัย) เป็นกลุ่มสุดท้าย ขอให้ดูบางตอนใน จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๒ ดังนี้

สมเด็จเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ดังนี้ :-

... ข้าฯ ได้กระทำการอนุเคราะห์แล้วด้วยประการต่างๆ แก่เหล่าสัตว์ที่วิบาท สัตว์จตุบาท ปักษีชนิดชาติ และสัตว์น้ำทั้งหลาย ตลอดถึงการให้ชีวิตทาน ...

ต่อด้วยอีกบางตอนใน จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๕ ดังนี้

ข้าฯ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๒๖ พรรษา ได้ออกประกาศให้สัตว์ทั้งหลายต่อไปนี้ ปลอดภัยจากการถูกฆ่า กล่าวคือ นกแก้ว นกสีลิกา นกจากพราว หงส์... เต่า และกบ กระจอก กวางเร็ว ... แรด นกฟิราบขาว นกฟิราบบ้าน และบรรดาสัตว์สี่เท้าทั้งปวงที่มีใช้สัตว์สำหรับปฏิโภค (ใช้หนัง ใช้กระดูก ฯลฯ) และมีใช้สัตว์สำหรับบริโภค

แม่แพะ แม่แกะ และแม่หมู ที่กำลังมีท้องก็ตี กำลังให้นมอยู่ก็ตี ย่อมเป็นสัตว์ที่ไม่พึงฆ่า และแม่ลูกอ่อนของสัตว์เหล่านั้นที่อายุยังไม่ถึง ๖ เดือน ก็ไม่พึงถูกฆ่าเช่นกัน ไม่พึงทำการตอนไก่ ไม่พึงเผาเกลือที่มีสัตว์มีชีวิตอาศัยอยู่ ไม่

พึงเผาป่าเพื่อการค้นหาประโยชน์ไม่ได้ หรือเพื่อการทำลาย
สัตว์ ไม่พึงเลี้ยงชีวิตด้วยชีวิต

ไม่พึงฆ่าและขายปลา ในวันเพ็ญที่ค้ำบจาศูรมาตทั้ง
๓ และในวันเพ็ญแห่งเดือนติษยะ คราวละ ๓ วัน คือ ใน
วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๑ ค่ำ และทุกวันอุโบสถ
เป็นการเสมอไป

อนึ่ง ในวันดังกล่าวมานี้ ไม่พึงฆ่าแม่เหล่าสัตว์ชนิด
อื่นๆ ในป่าข้างและในเขตสงวนปลาของชาวประมง

... ตราบถึงบัดนี้ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๒๖ พรรษา ข้า
ใต้สั่งให้มีการพระราชทานอภัยโทษแล้วรวม ๒๕ ครั้ง.

สรุปอีกครั้งหนึ่งว่า จารึกธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราช
เน้นให้ละเว้นการเบียดเบียน ตั้งแต่ไม่ให้ฆ่าสัตว์บุชายัญ แต่ให้หัน
มาใส่ใจในทาน ให้เผื่อแผ่แบ่งปัน เอาใจใส่ดูแลคนที่เกี่ยวข้อง ทำ
หน้าที่ต่อกัน ประพฤติชอบทำประโยชน์แก่กัน

ทาน คือวัตถุทานนั้น เมื่อช่วยให้คนอยู่กันดีแล้ว ก็จะเป็นฐาน
ให้ก้าวขึ้นไปสู่ธรรมทาน ซึ่งจะเจริญธรรมเจริญปัญญา ให้รู้จักทำ
ความดีก้าวหน้าไปได้อย่างกว้างขวางและสูงยิ่งขึ้นไป อำนวยผล
เป็นความสุขในโลกบัดนี้และความเจริญบุญในโลกเบื้องหน้า

วัตถุทานและธรรมทานของผู้ปกครองบ้านเมืองที่ทรงธรรมนี้
จะสัมฤทธิ์ผลให้เกิดความพร้อมที่เป็นทิวรรวมมิกัตถ์ อันพึงจัด
ให้เชื้อโอกาสที่ประชาราษฎร์จะก้าวไปกับธรรมทานที่มาจากพระ
สงฆ์ เพื่อพัฒนาในสัมปรายิกัตถ์จนสมบูรณ์สูงสุดต่อไป

ขอจบเรื่องนี้ ด้วยการมาดูกันว่า จากการบำเพ็ญกรรมทานที่ ทรงย้ำเน้นไว้ พระเจ้าอโคกได้ทรงประสบผลานิสงส์อย่างไร ซึ่งคง บอกได้ด้วยพระดำรัสของพระองค์เองใน จารึกศิลา ฉบับที่ ๔ ดังนี้

กาลยาวนานล่วงแล้ว ตลอดเวลาหลายร้อยปี การฆ่า สัตว์เพื่อบูชาญ การเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย การไม่ปฏิบัติ ชอบต่อหมู่ญาติ การไม่ปฏิบัติชอบต่อสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ได้พอกพูนขึ้นถ่ายเดียว

แต่มาบัดนี้ ด้วยการประพฤติปฏิบัติจัดทำเนียรการทาง ธรรม (ธรรมจรรยา) ของพระเจ้าอยู่หัวปรียทรวดี ผู้เป็นที่รัก แห่งทวยเทพ เลียงกลองรบ (เกรีโฆษ) ได้กลายเป็นเลียง ประกาศธรรม (ธรรมโฆษ) แลทั้งการแสดงแก่ประชาชน ซึ่งวิมานทรรคนั้น หัตติทรรคนั้น อัครนิชนันท์ และทิพยรูปอื่น ๆ ก็ได้มีขึ้นด้วย

- การไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบูชาญ
- การไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย
- การปฏิบัติชอบต่อหมู่ญาติ
- การปฏิบัติชอบต่อสมณพราหมณ์ทั้งหลาย
- การเชื่อฟังมารดาบิดา
- การเชื่อฟังท่านผู้เฒ่าผู้ใหญ่

ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนตลอดเวลาหลายร้อยปี ได้เจริญงอกงามขึ้น แล้วในบัดนี้ เพราะการสั่งสอนธรรมของพระเจ้าอยู่หัว ปรียทรวดี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ

ความตึงามนี้ และการปฏิบัติธรรมอย่างอื่น ๆ อีกหลายประการ ได้เจริญงอกงามขึ้นแล้ว พระเจ้าอยู่หัวปริยทรวรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ จักทำให้การปฏิบัติธรรมนี้เจริญยิ่งขึ้นไปอีก และพระราชโอรส พระราชนัดดา พระราชปนัดดาของพระเจ้าอยู่หัวปริยทรวรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ก็จักส่งเสริมการปฏิบัติธรรมนี้ให้เจริญยิ่งขึ้นต่อไปจนตลอดกาล

ทั้งจักตั้งสอนธรรม ด้วยการตั้งมั่นอยู่ในธรรมและในศีล ด้วยตนเอง เพราะว่าการตั้งสอนธรรมนี้แล เป็นการกระทำอันประเสริฐสุด และการประพฤติธรรมย่อมไม่มีแก่ผู้ไร้ศีล

ก็แลความเจริญงอกงาม และความไม่เสื่อมถอยในการปฏิบัติธรรมนี้ ย่อมเป็นสิ่งที่ดี

เพื่อประโยชน์นี้ จึงได้จารึกกรรมไองการนี้ขึ้นไว้ ขอชนทั้งหลายจงช่วยกันประกอบกิจ เพื่อความเจริญงอกงามแห่งประโยชน์นี้ และจงอย่าได้มีวันกล่าวถึงความเสื่อมถอย

กรรมไองการนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรวรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ โปรดให้จารึกไว้แล้ว เมื่ออภิเสกได้ ๑๒ พรรษา.

ภาค ๒

ตัวบท จารีกอโตก

จารึกอโศก

งานแปล พ.ศ. ๒๕๐๖

พิมพ์ครั้งแรก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๕ ธันวาคม ๒๕๑๖

พิมพ์ครั้งที่ ๒ สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง (พิมพ์ร่วมกับเรื่องอื่นๆ ใน

ลักษณะสังคัมพูท) พฤษภาคม ๒๕๒๗

พิมพ์ครั้งที่ ๓ ศูนย์ไทย-ธิเบต (พิมพ์เป็นภาคผนวกของหนังสือ “อโศกาวทาน”

ของ ส.ศิริรักษ์) ตุลาคม ๒๕๓๔

พิมพ์ครั้งที่ ๔ สำนักพิมพ์ธรรมสภา ต้นปี พ.ศ. ๒๕๔๐

พิมพ์ครั้งที่ ๕ ที่ระลึกคล้ายวันเกิดอายุ ๘๐ ปี คุณแม่จินตา มัลลิกะมาลย์, เนื่อง

ในวาระดิถีวันเกิดอายุครบ ๖๑ ปี ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก,

และผู้ศรัทธาหลายท่าน บำเพ็ญธรรมทาน มกราคม ๒๕๔๔

พิมพ์ครั้งที่ ๖ วัตถุประสงค์วัน (จัดปรับข้อมูลเข้าสู่ระบบ PC, พิมพ์ในโอกาสที่เสา

ศิลาจารึกอโศกจำลองพร้อมให้พุทธบริษัทมาชม) เข้าพรรษา ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๒

บัญชีศิลาจารึก

ความเฝ้า

๑๑๖

หมวด ก: ศิลาจารึกฉบับจำเพาะ และเบ็ดเตล็ด
(รวมทั้งจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ)

๑๒๑

ศิลาจารึกแห่งไพบรุต

๑๒๓

ศิลาจารึกฉบับน้อย จารึกฉบับเหนือ

๑๒๕

ศิลาจารึกฉบับน้อย จารึกฉบับใต้

๑๒๖

จารึกหลักศิลาเบ็ดเตล็ด

๑๒๙

จารึกหลักศิลาที่ลุมพินี

๑๓๐

จารึกหลักศิลานิคลิวะ (นิคลี สาคร)

๑๓๑

จารึกหลักศิลา แห่งพระราชเทวี (อัลลาหะบาด)

๑๓๑

จารึกถ้ำแห่งเขามารามาร

๑๓๒

ศิลาจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ แห่งที่ ๑

๑๓๓

ศิลาจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ แห่งที่ ๒

๑๓๗

หมวด ข: จารึกศิลา ๑๔ ฉบับ

๑๔๑

จารึกศิลา

ฉบับที่ ๑

๑๔๓

ฉบับที่ ๒

๑๔๔

ฉบับที่ ๓

๑๔๕

ฉบับที่ ๔

๑๔๖

ฉบับที่ ๕

๑๔๘

ฉบับที่ ๖

๑๕๐

ฉบับที่ ๗

๑๕๒

ฉบับที่ ๘

๑๕๓

ฉบับที่ ๙

๑๕๔

ฉบับที่ ๑๐

๑๕๖

ฉบับที่ ๑๑

๑๕๗

ฉบับที่ ๑๒

๑๕๘

ฉบับที่ ๑๓

๑๖๐

ฉบับที่ ๑๔

๑๖๕

หมวด ค: จารึกหลักศิลา ๗ ฉบับ

๑๖๗

จารึกหลักศิลา

ฉบับที่ ๑

๑๖๙

ฉบับที่ ๒

๑๗๑

ฉบับที่ ๓

๑๗๒

ฉบับที่ ๔

๑๗๓

ฉบับที่ ๕

๑๗๖

ฉบับที่ ๖

๑๗๘

ฉบับที่ ๗

๑๗๙

ความนำ

พระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์พระองค์ที่ ๓ แห่งราชวงศ์โมริยะ ครองราชสมบัติ ณ พระนครปาฏลิบุตร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๖๐ (หรือตามหลักฐานของนักประวัติศาสตร์สมัยปัจจุบันส่วนมากกว่า พ.ศ. ๒๗๐ ถึง พ.ศ. ๓๑๒) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของชมพูทวีป และเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์แห่งพระพุทธศาสนา

เมื่อขึ้นครองราชย์ได้ ๘ พรรษา ได้ทรงกรีธาทัพไปปราบแคว้นกสิงคะ ซึ่งเป็นชาติที่เข้มแข็ง แม้จะทรงมีชัยขยายดินแดนแห่งแคว้นของพระองค์ออกไป จนมีอาณาเขตกว้างใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติอินเดีย เทียบได้กับประเทศอินเดีย ปากีสถาน และบังคลาเทศปัจจุบันรวมกัน แต่ก็ทรงสลดพระทัยในความโหดร้ายทารุณของสงคราม เป็นเหตุให้ทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนา และทรงดำเนินนโยบายทะนุบำรุงพระราชอาณาจักร และเจริญพระราชไมตรีกับนานาประเทศโดยทางสันติ ตามนโยบาย **ธรรมวิชัย** ก่อนทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนา ทรงปรากฏพระนามว่า **จันทาโศก** คือ อโศกผู้ดูร้าย ครั้นหันมาทรงนับถือพระพุทธศาสนาและดำเนินนโยบายธรรมวิชัยแล้ว ได้รับขนานพระนามใหม่ว่า **ธรรมาโศก** คือ อโศกผู้ทรงธรรม

พระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราชในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา กล่าวเฉพาะที่สำคัญ ได้แก่ การทรงสร้างมหาวิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่ง เป็นแหล่งที่พระภิกษุสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย บำเพ็ญสมณธรรม และสั่งสอนประชาชน ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ และทรงส่งพระเถรานุเถระไปประกาศพระศาสนาในแว่นแคว้นต่างๆ เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายไปในนานาประเทศ และทำให้ประเทศทั้งหลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีอารยธรรมเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน

ในด้านรัฐประศาสน์นโยบาย ทรงถือหลักธรรมวิชัย มุ่งชนะจิตใจของประชาชน ด้วยการปกครองแผ่นดินโดยธรรม ยึดเอาประโยชน์สุขของประชาชนเป็นที่ตั้ง ส่งเสริมกิจการสาธารณูปการ ประชาสงเคราะห์ สวัสดิการสังคม และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง ทำให้ชมพูทวีปในรัชสมัยของพระองค์ เป็นป้อมเกิดสำคัญแห่งอารยธรรมที่แผ่ไพศาลมั่นคง พระนามของพระองค์ดำรงอยู่ยั่งยืนนาน และอนุชนเรียกขานด้วยความเคารพเทิดทูน เหนือกว่าปวงมหาราช ผู้ทรงเดชานุภาพพิชิตแว่นแคว้นทั้งหลายได้ด้วยชัยชนะในสงคราม

พระราชจริยาวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นกัลยาณจารีอันมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่สมัยต่อๆ มา ที่นิยมทางสันติ และได้รับสมัญญาว่าเป็นมหาราช ทรงนับถือเป็นแบบอย่างดำเนินตามโดยทั่วไป เช่น พระเจ้ากนิษกะมหาราช (พ.ศ. ๖๒๑-๖๔๔) พระเจ้าหรรษวรมหาราช (พ.ศ. ๑๑๔๙-๑๑๕๑) พระเจ้าธรรมบาล (พ.ศ. ๑๓๒๓-๑๓๗๓) แห่งชมพูทวีป พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔-๑๗๖๑) แห่งอาณาจักรขอมโบราณ และพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. ๑๘๒๐-๑๘๖๐) แห่งราชอาณาจักรไทยเป็นต้น

แม้นักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ก็ถวายพระเกียรติแก่พระองค์เป็น
อย่างสูง เช่น H.G. Wells นักประวัติศาสตร์คนสำคัญผู้หนึ่งในฝ่าย
ตะวันตก ยกย่องพระเจ้าอโศกมหาราชในหนังสือ *Outline of History* ว่า
ทรงเป็นอัครมหาบุรุษท่านหนึ่งในบรรดาอัครมหาบุรุษทั้ง ๖ แห่งประวัติ
ศาสตร์โลก คือ พระพุทธเจ้า โสเครตีส อริสโตเติล พระเจ้าอโศกมหาราช
โรเจอร์ เบคอน และอับราฮัม ลินคอล์น (*The Six Greatest Men of
History: Buddha, Socrates, Aristotle, Asoka, Roger Bacon,
and Abraham Lincoln*)

พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นกษัตริย์พระองค์เดียวในประวัติศาสตร์
โลก ที่นาย C.E.M. Joad นักเขียนทางปรัชญาผู้มีชื่อเสียง ยอมยกพระ
นามมากกว่าอ้างในหนังสือของเขาชื่อ *The Story of Civilization*

พระราชจริยาวัตร และพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราช
ปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในศิลาจารึก ซึ่งพระองค์ได้โปรดให้เขียนสลักไว้ ณ
สถานที่ต่างๆ ทั่วจักรวรรดิอันไพศาลของพระองค์ ความที่จารึกไว้เรียกว่า
ธรรมลิลิ แปลว่า ลายสีอิธรรม หรือข้อความที่เขียนไว้เพื่อสอนธรรม ถือเป็น
เอาความหมายเข้ากับเรื่องราว “ธรรมโองการ”

ธรรมลิลิที่โปรดให้จารึกไว้ เท่าที่พบมีจำนวน ๒๘ ฉบับ แต่ละฉบับ
มักจารึกไว้ในที่หลายแห่ง บางฉบับขุดค้นพบแล้วถึง ๑๒ แห่งก็มี^๑

ความในธรรมลิลินั้น แสดงพระราชประสงค์ของพระองค์ที่มีต่อ
ประชาชนบ้าง หลักธรรมที่ทรงแนะนำสั่งสอนประชาชนและข้าราชการบ้าง
พระราชกรณียกิจที่ได้ทรงบำเพ็ญแล้วบ้าง กล่าวโดยสรุป อาจวางเป็นหัว
ข้อได้ ดังนี้

^๑ ฉบับที่ค้นพบมากที่สุดถึง ๑๒ แห่ง คือ ฉบับที่ว่าด้วยการทรงเป็นอุบาสกและเข้าสู่สงฆ์

ก. การปกครอง

๑. การปกครองแบบบิดากับบุตร โดยมีข้าราชการเป็นพี่เลี้ยงของประชาชน
๒. การถือประโยชน์สุขของประชาชนเป็นหน้าที่สำคัญที่สุด เน้นความยุติธรรมและความซื่อสัตย์ในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ
๓. การจัดให้มีเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับการสั่งสอนธรรม คอยดูแลแนะนำประชาชนในทางความประพฤติและการดำรงชีวิตอย่างทั่วถึง และวางระบบข้าราชการควบคุมกันเป็นชั้นๆ
๔. การจัดบริการสาธารณประโยชน์ และสังคมสงเคราะห์ เช่น บ่อน้ำ ที่พักคนเดินทาง ปลูกสวน สงวนป่า ตั้งโอสถศาลา สถานพยาบาล สำหรับคนและสัตว์

ข. การปฏิบัติธรรม

๑. เน้นทาน คือ การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันด้วยทรัพย์ และสิ่งของ แต่ย้าธรรมเนียม คือ การช่วยเหลือด้วยการแนะนำในทางความประพฤติ และการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ว่าเป็นกิจสำคัญที่สุด
๒. การคุ้มครองสัตว์ งดเว้นการเบียดเบียนสัตว์ โดยเฉพาะให้เลิกการฆ่าสัตว์บูชายัญอย่างเด็ดขาด
๓. ให้ระงับการสนุกสนานบันเทิงแบบมัวเมา มั่วสุ่มรื่นเริง หันมาใฝ่ในกิจกรรมทางการปฏิบัติธรรมและเจริญปัญญา เริ่มแต่องค์พระมหากษัตริย์เอง เลิกเสด็จเที่ยวหาความสำราญโดยการล่าสัตว์ เป็นต้น เปลี่ยนมาเป็นธรรมยาตรา เสด็จไปนมัสการปูชนียสถาน เยี่ยมเยียนชาวชนบท และแนะนำประชาชนให้ปฏิบัติธรรม แทนการประกอบพิธีมงคลต่างๆ

๔. ย้ำการปฏิบัติธรรม ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม เช่น การเชื่อฟังบิดามารดา การเคารพนับถือครูอาจารย์ การปฏิบัติชอบต่อ ทาส กรรมกร เป็นต้น

๕. เสรีภาพในการนับถือศาสนา และความสามัคคีปรองดอง เอื้อเฟื้อนับ ถือกัน ระหว่างชนต่างลัทธิศาสนา

คำแปลจารึกทั้ง ๒๘ ในหนังสือนี้ ผู้แปลได้แปลไว้ใน พ.ศ. ๒๕๐๖ คือเมื่อ ๑๐ ปีล่วงแล้ว แต่ไม่เคยจัดพิมพ์ เพราะหวังไว้ว่าจะตรวจชำระให้ เรียบร้อยอีกครั้งหนึ่งก่อน แต่ครั้นเวลาล่วงไปนาน ก็หาโอกาสทำตามที่หวัง ไม่ได้ บัดนี้ ถึงคราวจะพิมพ์จึงต้องปล่อยผ่านไปก่อน แต่ได้แก้ไขบาง ส่วนเท่าที่จะทำได้เฉพาะหน้า คำแปลเดิมยึดเอาฉบับของนาย R. Basak เป็นหลัก แต่ได้สอบกับฉบับอื่นๆ อีกสองฉบับ พร้อมทั้งต้นฉบับเดิมที่เป็น ภาษาปรากฤต จึงมีที่แปลกกันหลายแห่ง หากมีโอกาสเมื่อใดจะได้ตรวจ ชำระโดยตลอดอีกครั้งหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคำแปลทั้งนี้ จะมีต้องการให้ถือเป็นยุติทั้งหมด แต่ก็คงช่วยให้เกิดความเข้าใจในสาระสำคัญของอโศกธรรมได้ จึงหวังว่า จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจในประวัติศาสตร์ และพุทธศาสนาพอสมควร

พร้อมนี้ขออนุโมทนาขอบคุณ อาจารย์จันทน์ ทองประเสริฐ ผู้มอบ ต้นฉบับของนาย R. Basak ที่ใช้เป็นหลักในการแปลไว้ด้วย

พระศรีวิสุทธิโมลี^๑

(ประยุทธ์ ปยุตโต)

๒๐ พ.ย. ๒๕๑๖

^๑ ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๒) ดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพรหมคุณาภรณ์

หมวด ก

ศัลยากรรณฉบับจำเพาะ และเบ็ดเตล็ด

(รวมทั้งจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ)

ศิลาจารึกฉบับจำเพาะ และเบ็ดเตล็ด

ศิลาจารึกแห่งไพร่ต

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรศีแห่งมคธ ได้ทรงอภิวัตพระ
ภิกษุสงฆ์แล้ว ตรัสปราศรัยกับพระภิกษุสงฆ์ จำนงควมไร้อาพา
และความอยู่สำราญ

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของข้าทั้งหลาย พระผู้เป็นเจ้าของข้าทั้งหลายยอม
ทราบว่ โยมมีความเคารพและเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้า
พระธรรม และพระสงฆ์ มากเพียงใด

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของข้าผู้เจริญ สิ่งใดก็ตามที่พระผู้มีพระภาค
พุทธเจ้าตรัสไว้แล้ว สิ่งนั้นๆ ทั้งปวงล้วนเป็นสุภาสิต

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของข้าผู้เจริญ ก็ข้อที่โยมควรจะชี้แจงนั้น คือข้อ
ที่ว่า “พระสัทธรรมจักดำรงอยู่ได้ตลอดกาลนาน ด้วยอาการอย่าง
นี้ๆ” โยมสมควรจะกล่าวความข้อนั้น

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของข้าผู้เจริญ มีธรรมบรรยายอยู่ดังต่อไปนี้ คือ:

๑. วินยสมุกกัสม - หลักธรรมดีเด่นในพระวินัย^๑

^๑ หมายถึง ปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งเป็นพระธรรมเทศนาครั้งแรก และแหล่ง
ที่ปรากฏแห่งแรกอยู่ในพระวินัยปิฎก (วินย.๔/๑๓/๑๗; ส.ม.๑๙/๑๖๖๔/๕๒๘)

๒. อริยवास - ความเป็นอยู่อย่างพระอริยะ^๑
๓. อนาคตภย - ภัยอันจะมีในอนาคต^๒
๔. มุนิคาถา - คาถาของพระจอมมุนี^๓
๕. โมเนยยสุตต - พระสูตรว่าด้วยโมไนยปฏิบัติ^๔
๖. อุปติสสปัญหา - ปัญหาของอุปติสสะ^๕ และ
๗. ข้อความที่พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าตรัสไว้ในราหุโลวาท^๖ อันว่าด้วยเรื่องมุสาวาท

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าผู้เจริญ โยมมีความปรารถนาในส่วนที่เกี่ยวกับธรรมบรรยายเหล่านี้ว่า ขอพระภิกษุผู้เป็นที่เคารพ และพระภิกษุณีทั้งหลายเป็นอันมาก ฟังสดับ และพิจารณาใคร่ครวญในธรรมบรรยายเหล่านี้โดยสม่ำเสมอเป็นประจำ แม้อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลายก็ (ฟังสดับและนำมาพิจารณาใคร่ครวญอยู่เสมอๆ) เช่นกัน

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้แล โยมจึงให้เขียนจารึกนี้ขึ้นไว้ เพื่อประชาชนทั้งหลายจักได้รู้เข้าใจถึงความมุ่งหมายในใจของโยม.

^๑ หมายถึง อริยवास ๑๐ ท่มีในสังคีตีสสูตร และทสุตตรสูตร (ที่.ป.๑๑/๓๖๑/๒๘๔; ๔๗๒/๓๓๗)

^๒ ได้แก่ อนาคตภย ๕ (อ.ง.ป.ญจก.๒๒/๗๗-๘๐/๑๑๕-๑๒๖)

^๓ ได้แก่ มุนิสสูตร ในสุตตนิบาต (ขุ.สุ.๒๕/๓๑๓/๓๖๓)

^๔ ได้แก่ โมไนยสูตร (อ.ง.ติ.๒๐/๕๖๒/๓๕๒)

^๕ หมายถึง สาริปุตตสูตร ในสุตตนิบาต (ขุ.สุ.๒๕/๔๒๓/๕๒๐)

^๖ ได้แก่ จุฬาราลูวาทสูตร (ม.ม.๑๓/๑๒๕/๑๒๓)

ศิลาจารึกฉบับน้อย

จารึกฉบับเหนือ

พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้:-

นับเป็นเวลาานานกว่าสองปีครึ่งแล้วที่ข้าฯ ได้เป็นอุบาสก แต่
กระนั้น ข้าฯ ก็ได้กระทำความ پاکเพียรจริงจังเลย และนับเป็น
เวลาได้อีก ๑ ปีเศษแล้ว ที่ข้าฯ ได้เข้าสู่สงฆ์ และได้กระทำความ
 پاکเพียรอย่างจริงจัง

แต่ก่อนมาจนถึงบัดนี้ ทวยเทพทั้งหลายในชมพูทวีป ยังไม่มีความ
สนิทสนมกลมกลืนกับมนุษย์ทั้งหลาย แต่บัดนี้ ทวยเทพเหล่านี้
(อันข้าฯ) ได้กระทำให้มาสนิทสนมกลมกลืนกับมนุษย์ทั้งหลาย
แล้ว ก็ชื่อนี้ย่อมเป็นผลแห่งความ پاکเพียร และผลนี้อันบุคคลผู้
เป็นใหญ่เท่านั้นจะพึงบรรลุถึง ก็หามิได้ แม้แต่บุคคลเล็กน้อยต่ำ
ต้อย เมื่อ پاکเพียรอยู่ ก็สามารถประสบสวรรค์อันไพบลฺยได้

เพื่อประโยชน์อันนี้ ข้าฯ จึงได้ทำประกาศนี้ขึ้นไว้ ขอชนทั้ง
หลาย ทั้งคนต่ำต้อยเล็กน้อย และคนผู้เป็นใหญ่ จงพากันกระทำ
ความ پاکเพียรเถิด แม้ชนชาวเขตแดนข้างเคียงทั้งหลายก็จงพา
กันทราบความชื่อนี้ และขอความ پاکเพียรนี้จงดำรงอยู่ชั่วนกาล
นาน เพราะว่าประโยชน์ที่มุ่งหมาย จักเพิ่มพูนขึ้นอีกมากมาย และ
จักเจริญไพบลฺยขึ้นอย่างน้อยที่สุดถึงหนึ่งเท่าครึ่ง

อนึ่ง ท่านทั้งหลายจงจารึกความซื่อสัตย์ไว้ตามภูผา ไซดหิน
 ทั้งหลายในเมื่อมีโอกาส และ ณ ที่นี้ (ภายในแวนแคว้นของข้าฯ) มี
 หลักศิลาอยู่ ณ สถานที่ใดก็ตาม พึงให้เขียนจารึกไว้ที่หลักศิลานั้น
 พึงกระจายข้อความนี้ ให้แพร่หลายออกไปทั่วทุกหนทุกแห่งที่
 อำนาจปกครองของท่านทั้งหลายแผ่ไปถึง โดยให้เป็นไปตามข้อ
 แนะนำอันนี้

ประกาศนี้ ข้าฯ ได้กระทำแล้ว เมื่อเดินทางอยู่นอกพระนคร
 หลวง การเดินทางนี้ ข้าฯ ได้ดำเนินมาแล้ว ๒๕๖ ราตรี.

จารึกฉบับใต้^๑

ตอนที่ ๑

พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้ :-

นับเป็นเวลานานเกินกว่าสองปีครึ่งแล้ว ที่ข้าฯได้เป็นอุบาสก
 แต่ตลอดเวลา ๑ ปี ข้าฯ มิได้กระทำความ پاکเพียรใดๆ อย่างจริง
 จังเลย และนับเป็นเวลา ๑ ปีเศษแล้วที่ข้าฯ ได้เข้าหาสงฆ์ ข้าฯ จึง
 ได้ลงมือทำความ پاکเพียรอย่างจริงจัง (นับแต่นั้นมา)

ตลอดระยะเวลา (ที่ผ่านมา) นี้ มนุษย์ทั้งหลายยังมิได้คลุก
 คลี่สนิทสนมกันกับเทวดาทั้งหลายเลย แต่มาบัดนี้ มนุษย์ทั้งหลาย

^๑ ฉบับเดียวกับจารึกฉบับเหนือ แต่จารึกไว้ต่างสถานที่ มีข้อความตอนท้ายต่างออกไป จึง
 นำมาลงไว้ด้วย

ได้คลุกคลีสนิทสนม (กับทวยเทพทั้งหลาย) แล้ว ก็ข้อนี้ออมเป็นผล
แห่งความพากเพียร (ในการทำความดี) (สรวรค์นั้น) มิใช่ว่ามหา
บุรุษเท่านั้นจึงจะบรรลุถึงได้ แม้คนเล็กน้อยต่ำต้อย เมื่อพากเพียร
อยู่ ก็สามารถประสบสรวรค์อันไพบูลย์ได้เช่นกัน

เพื่อประโยชน์นั้นนั่นแล ข้าฯ จึงได้ให้ทำคำประกาศนี้ขึ้นไว้ ขอ
ชนทั้งหลาย ทั้งที่ยากจนและมั่งมี จงกระทำความพากเพียรใน
เรื่องนี้ และชนชาวเขตแดนข้างเคียงทั้งหลายจงทราบความข้อนี้
ด้วย ขอให้ความพากเพียรนี้ดำรงอยู่ชั่วนาน ประโยชน์อัน
ไพบูลย์ก็จักเจริญเพิ่มพูน และจักอภิมหาขึ้นอีกอย่างน้อยที่สุดถึง
หนึ่งเท่าครึ่ง

คำประกาศนี้ ข้าฯ ได้กระทำแล้วในระหว่างการเสด็จ
ประพาสนอกพระนครหลวง ครั้งที่ ๒๕๖

ตอนที่ ๒

พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้:-

ท่านทั้งหลายพึงประพฤติปฏิบัติตามที่พระผู้เป็นที่รักแห่ง
ทวยเทพตรัสสอนไว้ เจ้าหน้าที่รัฐชุกะทั้งหลายจักต้องได้รับคำสั่ง
แล้วเขจักสั่งต่อไปแก่ชนชาวชนบทและเจ้าหน้าที่ราษฎริกะทั้ง
หลายว่า

- ฟิงตั้งใจฟิงมารดาบิดา
- ฟิงตั้งใจฟิงครูทั้งหลายเช่นเดียวกัน
- ฟิงมีความเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลาย
- ฟิงกล่าวคำสัตย์

ฟิงเผยแผ่คุณธรรมเหล่านี้ให้แพร่หลายโดยทั่ว

ขอท่านทั้งหลายจงสั่งการตามพระดำรัสของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง ท่านทั้งหลายฟิงสั่งความอย่างเดียวกันนี้แก่ครูทั้งหลาย ผู้เดินทางด้วยช้าง และแก่พราหมณ์ทั้งหลาย ผู้เดินทางด้วยรถ ในทำนองเดียวกันนี้ ท่านทั้งหลายจงประกาศแก่ศิษย์ในปกครองทั้งหลาย ให้ทราบว่าเป็นไรอันประเพณีมีอยู่อย่างไร ฟิงตั้งใจฟิงตามคำสอนว่าดังนี้

ให้มีความเคารพยำเกรงอย่างจริงจัง ต่อท่านอาจารย์ของข้าฯ ที่เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตนเหมาะสม ฟิงแนะนำญาติทั้งหลาย ให้ปฏิบัติต่อญาติตามที่เหมาะสมควร ประชาชนทั้งหลายเหล่านี้ฟิงได้รับคำแนะนำให้ปฏิบัติต่อศิษย์ในปกครองทั้งหลายตามที่เหมาะสมควร ตามเยี่ยงอย่างโบราณประเพณีที่มีมา

ขอให้คำประกาศนี้จะเป็นสิ่งที่ทรงไว้ซึ่งความสำคัญ ขอท่านทั้งหลายจงสั่งความและประกาศแก่ศิษย์ในปกครองทั้งหลายตามนี้

พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้มีพระราชโองการดำรัสสั่งไว้ด้วยประการฉะนี้.

จารึกหลักศิลาเบ็ดเตล็ด

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้มีพระบรมราชโองการให้ประกาศแก่มหาอำมาตย์ทั้งหลาย ณ พระนครปาฏลีบุตร และ ณ นครอื่นๆ ว่า

สงฆ์ (อันข้าฯ) ได้ทำให้สามัคคีเป็นอันเดียวกันแล้ว บุคคลใดๆ จะเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม ไม่อาจทำลายสงฆ์ได้

ก็แล หากบุคคลผู้ใด จะเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม จักทำสงฆ์ให้แตกกัน บุคคลผู้นั้นจักต้องถูกบังคับให้นุ่งห่มผ้าขาว และไปอยู่ ณ สถานที่อันมิใช่วัด

พึงแจ้งสาส์นพระบรมราชโองการนี้ให้ทราบทั่วกัน ทั้งในภิกษุสงฆ์และในภิกษุณีสงฆ์ ด้วยประการฉะนี้

พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้ตรัสไว้ ดังนี้:-

ก็ประกาศพระบรมราชโองการเช่นนี้ ท่านทั้งหลายพึงนำไปติดไว้ ณ ทางสัญจรภายในเขตใกล้เคียงของท่านทั้งหลายฉบับหนึ่ง และจงเก็บรักษาประกาศพระบรมราชโองการอันเดียวกันนี้ แล ไว้ในเขตใกล้เคียงของอุบาสกทั้งหลายอีกฉบับหนึ่ง

ทุกๆ วันอุโบสถ บรรดาอุบาสกเหล่านั้น พึงทำตนให้มีความรู้ความเข้าใจแนบแน่นในประกาศพระบรมราชโองการนี้ และทุกๆ วันอุโบสถ มหาอำมาตย์ทุกๆ คนพึงไปร่วมในการรักษาอุโบสถด้วยเป็นประจำ เพื่อจักได้เกิดความคุ้นเคยแนบสนิท และรู้เข้าใจ

ทั่วถึง ซึ่งประกาศพระบรมราชโองการนั้นแล

ทั่วทุกหนทุกแห่งที่อำนาจบริหารราชการของท่านทั้งหลาย
 แผ่ไปถึง ท่านทั้งหลายพึงขับไล่ (บุคคลผู้ทำลายสงฆ์) ออกไปเสีย
 และในทำนองเดียวกันนั้น ท่านทั้งหลายพึงขับไล่ (บุคคลที่ทำลาย
 สงฆ์) ในเมืองด่าน และในท้องถิ่นทั้งหลายออกไปเสีย โดยให้เป็น
 ไปตามข้อความในประกาศนี้.

จารีกหลักศิลาที่ลุมพินี

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เมื่อ
 ทรงอภิเษกแล้วได้ ๒๐ พรรษา ได้เสด็จมาด้วยพระองค์เองแล้ว
 ทรงกระทำการบูชา (ณ สถานที่นี้) เพราะว่า “พระพุทธศากยมุนีได้
 ประสูติแล้ว ณ ที่นี้” และ (พระองค์) ได้โปรดให้สร้างรั้วศิลา และ
 โปรดให้ประดิษฐานหลักศิลาขึ้นไว้

โดยเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ประสูติแล้ว ณ สถานที่นี้
 จึงโปรดให้หมู่บ้านตำบลลุมพินีเป็นเขตปลอดภาษี และให้เสียสละ
 (ผลิตผลจากแผ่นดินเป็นทรัพย์สินแผ่นดิน เพียงหนึ่งในแปดส่วน).

จารึกหลักศิลาณิลิวะ (นิคลี สาคร)

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๑๔ พรรษา ได้โปรดให้ขยายพระสถูปแห่งพระพุทธเจ้ากนกมุนี^๑ ใหญ่โตขึ้นอีกเป็นสองเท่า และเมื่ออภิเษกแล้วได้ ๒๐ พรรษา ก็ได้เสด็จมาด้วยพระองค์เอง ทรงกระทำการบูชาแล้วโปรดให้ประดิษฐานหลักศิลาจารึกไว้.

จารึกหลักศิลา แห่งพระราชเทวี (อัลลาหะบาด)

มหาอำมาตย์ทั้งหลายทั่วทุกสถาน พึงได้รับแจ้งตามกระแสพระราชดำรัส แห่งพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพว่า

“สิ่งใดๆ ก็ตาม ที่เป็นของอันพระทุติยราชเทวี พระราชทานแล้ว ณ ที่นี้ จะเป็นปามะม่วงก็ดี เป็นสวนก็ดี เป็นโรงทานก็ดี หรือแม้สิ่งอื่นๆ สิ่งใดสิ่งหนึ่งอันพอจะนับได้ (ว่าเป็นของที่พระนางพระราชทาน) สิ่งนั้นๆ ย่อมเป็นสมบัติของพระนางนั่นเอง”

โดยอาการอย่างนี้ ให้พึงถือว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นของอันพระทุติยราชเทวี พระนามว่ากาธุวากี ผู้เป็นชนนีของตีวระ พระราชทานแล้ว.

^๑ สันนิษฐานว่า หมายถึงพระโกณฑกนพุทธเจ้า

จารึกถ้ำแห่งเขาบาราบาร

ก. ถ้ำไทรนี้ อันสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสีพระราชทานแล้ว
แก่เหล่าอาชีวิกะทั้งหลาย เมื่อทรงอภิเษกแล้วได้ ๑๒ พรรษา

ข. ถ้ำแห่งนี้ (ซึ่งอยู่) ในเขาขลติกะ อันสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ปรียทรรสี พระราชทานแล้วแก่เหล่าอาชีวิกะทั้งหลาย เมื่ออภิเษก
แล้วได้ ๑๒ พรรษา

ค. (บัดนี้) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ทรงอภิเษกแล้วได้ ๑๙
พรรษา “ถ้ำในเขตขลติกะแห่งนี้ ซึ่งเป็นที่โปรดปรานยิ่ง อันข้าฯ
พระราชทานแล้ว เพื่อเป็นที่พักพิงแห่งเหล่าบรรพชิตทั้งหลาย ให้
พ้นจากอุทกภัยในฤดูฝน”

ศิลาจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ

แห่งที่ ๑

มหาอำมาตย์ทั้งหลายผู้มีหน้าที่ดำเนินงานตุลาการในเมือง
โตสลิ ฟิงได้รับแจ้งตามพระดำรัสของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพว่า:-

ข้าฯ พิจารณาเห็นสิ่งใดก็ตาม ข้าฯ ย่อมมีความปรารถนาใน
สิ่งนั้นว่า ขอข้าฯ ฟิงดำเนินการในสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วย
การลงมือกระทำ และขอข้าฯ ฟิงริเริ่มทำสิ่งนั้นด้วยวิธีการ (อัน
เหมาะสม)

ในเรื่องนี้ ข้าฯ ถือว่า คำสั่งสอนของข้าฯ แก่ท่านทั้งหลายนั้น
แล เป็นวิธีการอันสำคัญยิ่ง เพราะท่านทั้งหลายได้รับการแต่งตั้งให้
มีหน้าที่ดูแลชีวิตจำนวนมากมายหลายพัน ด้วยความหวังว่า พวก
ท่านคงจะถนอมความรักของมนุษย์ทั่วทุกคนไว้โดยแน่แท้

ประชาชนทุกคนเป็นลูกของข้าฯ ข้าฯ มีความปรารถนาต่อ
ลูกของข้าฯ ว่า ขอลูกทั้งหลายของข้าฯ จงประสบแต่สิ่งที่เป็น
ประโยชน์เกื้อกูลและความสุข ทุกสิ่งทุกประการ ทั้งที่เป็นไปในโลก
นี้และโลกหน้า ฉันใด ข้าฯ ก็มีความปรารถนาแม่ต่อมนุษย์ทั้ง
หลายทั่วทุกคน ฉันนั้น

แต่ท่านทั้งหลายอาจไม่รู้ซึ่งว่า ความประสงค์ของข้าฯ ข้าอันนี้ มีความหมายกว้างขวางเพียงใด อาจมีบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งในบรรดา พวกท่านนี้ ที่เข้าใจถึงความหมายอันนี้ แต่กระนั้นบุคคลผู้นั้น ก็คง รู้คงเข้าใจเพียงส่วนหนึ่งส่วนเดียว หาได้เข้าใจโดยสิ้นเชิงไม่ ถึงแม้ ท่านทั้งหลายจะได้รับการแต่งตั้งให้มีตำแหน่งสูงเพียงใดก็ตาม ท่านทั้งหลายก็จะต้องใส่ใจทำความเข้าใจในเรื่องนี้ หลักการข้อนี้เป็นสิ่งที่จัดวางไว้เป็นอย่างดีแล้ว

อาจมีบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งต้องได้รับการจงจำ หรือการลงโทษ ด้วยการทรมาน และในกรณีนี้ ผลอาจปรากฏว่าเป็นการจับกุมลงโทษโดยปราศจากมูลเหตุอันสมควร เนื่องจากเหตุนี้ ประชาชน อื่นๆ อีกจำนวนมาก ก็จะพลอยได้รับความทุกข์ด้วยเป็นอย่างดี เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายควรตั้งใจแน่วแน่ว่า “เราจะวางตนเป็น กลาง (ให้เกิดความเที่ยงธรรม)” แต่กระนั้น ก็ยังอาจไม่ประสบความสำเร็จก็ได้ โดยเนื่องมาจากข้อบกพร่องบางประการ อันได้ แก่ ความริษยา ความพลั้งจิต ความเกรี้ยวกราด ความหุนหันพลัน แล่น การขาดความใส่ใจอย่างจริงจัง (หรือขาดความรอบคอบ) ความเกียจคร้าน และความเหน็ดเหนื่อย ฉะนั้น ท่านทั้งหลายพึง ตั้งใจว่า “ขอข้อบกพร่องเหล่านี้ อย่าพึงเกิดมีแก่เราเลย”

รากฐานแห่ง(ความสำเร็จ) ทั้งหมดนี้ อยู่ที่การไม่มีความพลั้ง จิต และการไม่มีความหุนหันเร่งร้อนในการนำหลักการแห่งความ

ยุติธรรมมาใช้ บุคคลที่เหนื่อยหน่ายยอมไม่สามารถลุกขึ้นทำงานได้โดยกระฉับกระเฉง แต่ท่านทั้งหลายจะต้องเคลื่อนไหวก้าวหน้าและดำเนินไป (เพื่อให้ถึงจุดหมาย) ท่านทั้งหลายจะต้องพิจารณาใส่ใจในเรื่องนี้ดังกล่าวมาขณะนี้

ด้วยเหตุนี้ จึงขอให้ท่านทั้งหลายพึงได้รับถือเป็นคำสั่งว่า “ท่านทั้งหลายจะต้องคอยเอาใจใส่ดูแล (ตักเตือน) ซึ่งกันและกันว่า คำสั่งสอนของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพมีอยู่อย่างนี้”

การประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนนี้โดยเพียบพร้อม ย่อมอำนวยผลมาก แต่การไม่ประพฤติปฏิบัติตามโดยชอบ ย่อมนำมาซึ่งความเสื่อมเสียเป็นอันมาก ผู้ไม่ประพฤติปฏิบัติตาม ย่อมไม่ได้ประสบสวรรค์ และไม่ทำให้พระเจ้าอยู่หัวพอพระทัยได้ เพราะข้าพเจ้าถือว่า การฝึกฝนใจอย่างจริงจังต่อกิจเช่นนั้น ย่อมมีผลสองประการ คือ ในการประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของข้าพเจ้า โดยเพียบพร้อมนี้ ท่านทั้งหลายจักได้ประสบสวรรค์สมบัติด้วย และจักได้ปลดเปลื้องหนี้ต่อข้าพเจ้า ด้วย

จารึกนี้ พึงให้มีการสดับในวันติษษณัฏฐ์ และในบางโอกาสในระหว่างแห่งวันติษษะ ถึงจะมีบุคคลอยู่คนเดียวก็พึงสดับฟัง เมื่อกระทำได้เช่นนั้นแล้ว ท่านทั้งหลาย จึงจักชื่อว่าสามารถกระทำตามคำสั่งสอนของข้าพเจ้า ได้เพียบพร้อมสมบูรณ์

เพื่อประโยชน์นี้ จึงได้ให้เขียนจารึกนี้ขึ้นไว้ เพื่อให้เจ้าหน้าที่

ตุลาการนครได้พยายาม โดยสม่ำเสมอทุกเวลา (ที่จะปฏิบัติการด้วยความมุ่งมั่นในใจ) ว่าจะมีให้เกิดมีการบีบบังคับ หรือการลงโทษทัณฑ์แก่ชาวเมือง โดยไร้เหตุอันควร

เพื่อประโยชน์นี้ ข้าฯ จักส่งมหาอำมาตย์ทั้งหลาย ซึ่งจะไม่เป็นผู้หยาบคาย ไม่ดื้อรั้น และซื่อสัตย์ในการปฏิบัติงาน ออกเดินทางตรวจตราราชการทุกๆ ๕ ปี มหาอำมาตย์เหล่านั้น เมื่อทราบความประสงค์อันนี้ (ของข้าฯ) แล้ว ก็จักปฏิบัติตามคำสั่งสอนของข้าฯ

แม้จากนครอุชเชนีก็เช่นกัน องค์อุปราชราชโอรส จักส่งกลุ่มเจ้าหน้าที่อย่างเดียวกัน ให้ออกเดินทางตรวจตราราชการ เพื่อความมุ่งหมายอันเดียวกันนี้แล (ในการส่งออกแต่ละคราวนี้) จักไม่ปล่อยให้เวลาล่วงไปเกิน ๓ ปี

แม้จากนครตักสิลา ก็เช่นเดียวกัน (องค์อุปราชราชโอรส จักส่งกลุ่มเจ้าหน้าที่ออกเดินทางตรวจราชการอย่างนี้)

เมื่อมหาอำมาตย์เหล่านี้ ยังคงออกเดินทางตรวจตราราชการอยู่ ไม่ทอดทิ้งหน้าที่ของตน เขาก็จักเข้าใจในคำสั่งสอนของข้าฯ และด้วยเหตุนั้น ก็จักปฏิบัติงานได้ตามคำสั่งสอนของพระเจ้าอยู่หัว.

ศิลาจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ

แห่งที่ ๒^๑

พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้ :-

มหาอำมาตย์ทั้งหลาย ณ สมาปา^๒ พึงได้รับแจ้งตามกระแสพระราชดำรัสว่า เมื่อข้าฯ พิจารณาเห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตาม ข้าฯ ย่อมมีความปรารถนาว่า ขอข้าฯ จงจัดทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยการลงมือกระทำ (จริงๆ) และขอข้าฯ จงริเริ่มทำสิ่งนั้นด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ข้าฯ ถือว่าคำสั่งสอนของข้าฯ แก่ท่านทั้งหลายนั้นแล เป็นวิธีการอันสำคัญยิ่ง เพื่อให้บรรลุถึงจุดประสงค์อันนี้

ประชาชนทุกคนเป็นลูกของข้าฯ ข้าฯ ย่อมปรารถนาเพื่อลูกชายหญิงของข้าฯ ว่า ขอเขาทั้งหลายพึงประสบสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุข ทั้งที่เป็นไปในโลกนี้และโลกหน้าทุกประการฉันใด ความปรารถนาของข้าฯ ต่อประชาชนทั้งปวงย่อมเป็นฉันนั้นเหมือนกัน

ประชาชนชาวเขตแดนข้างเคียงทั้งหลาย ซึ่งข้าฯ มิได้พิชิต อาจเกิดมีความคิดขึ้นอย่างนี้ว่า “พวกเราใคร่ทราบว่ พระราชาทรงมีความมุ่งประสงค์ต่อพวกเราเป็นประการใด” ข้าฯ มีความ

^๑ ศิลาจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ แห่งที่ ๒ นี้ กับแห่งที่ ๑ ก่อนนั้น ถือได้ว่าเป็นฉบับเดียวกัน เพราะมีสาระสำคัญอย่างเดียวกัน แต่มีเนื้อความบางส่วนต่างกันบ้าง คงจะตามสภาพดิน โดยเฉพาะแห่งที่ ๒ นี้ มีข้อความเพิ่มเติมเกี่ยวกับประชาชนชาวเขตแดนข้างเคียง

^๒ สมาปา เป็นที่ปฏิบัติราชการของมหาอำมาตย์ในกลิงคะภาคใต้

ปรารภนาต่อประชาชนชาวเขตแดนข้างเคียงอยู่เพียงว่า ขอให้ประชาชนเหล่านั้นพึงเข้าใจเถิดว่า “พระราชาทรงมีความปรารภนาว่า ประชาชนเหล่านั้น ไม่เพียงมีความครั่นคร้ามหวาดระแวงต่อข้าฯ และพึงมีความเชื่อมั่นวางใจในตัวข้าฯ พึงหวังได้รับความสุขเพียงอย่างเดียวจากข้าฯ หาได้รับความทุกข์มิได้เลย และพึงมีความเข้าใจ (ต่อไป) อีกว่า พระองค์จักทรงพระราชทานอภัยโทษแก่เราทั้งหลายเท่าที่จะทรงอภัยให้ได้ และเพื่อเห็นแก่ข้าฯ ขอประชาชนเหล่านั้นพึงประพฤติปฏิบัติธรรม และพึงได้ประสบ (ประโยชน์สุข) ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า”

เพื่อประโยชน์นี้ ข้าฯ จึงพำรสอนท่านทั้งหลาย ด้วยการกระทำเพียงนี้ ข้าฯ ย่อมเป็นอันพ้นจากหนี้ (ที่บ่งแจ้งต่อประชาชน) ปณิธานและปฏิญญาใดๆ ของข้าฯ ที่บ่งแจ้งในการสั่งสอนท่านทั้งหลาย และในการประกาศเจตจำนง ปณิธานและปฏิญญานั้นๆ เป็นสิ่งที่มั่นคงแน่นอนไม่แปรผัน

ท่านทั้งหลายพึงปฏิบัติหน้าที่การงานด้วยการกระทำตามเช่นนั้นเถิด และประชาชนเหล่านั้น พึงได้รับการปลุกปลอบใจให้มีความเชื่อมั่นวางใจในตัวข้าฯ จนทำให้เขาเข้าใจว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นเหมือนบิดาของพวกเรา พระองค์ทรงมีความรักใคร่ปรารภนาดีในเราทั้งหลาย เหมือนดังที่ทรงรักใคร่ปรารภนาดีต่อตัวพระองค์เอง พวกเราเป็นเหมือนลูกของพระเจ้าอยู่หัว

โดยเหตุที่ปณิธานและปฏิญญาของข้าฯ อันบ่งแจ้งในการ
แนะนำพร่ำสอนพวกท่าน และในการประกาศให้พวกท่านทราบ
เจตจำนงของข้าฯ เป็นสิ่งมั่นคงแน่นอนไม่แปรผัน ฉะนั้น ในกรณี
เช่นนี้ ข้าฯ จึงจัดให้มีท่านทั้งหลายผู้เป็นเจ้าของงานประจำทอง
ถิ่น เพราะว่า ท่านทั้งหลายย่อมเป็นผู้มีความสามารถ(แท้ที่เดียว)
ในการปลุกปลอบใจประชาชนเหล่านั้น ช่วยทำให้เกิดประโยชน์
เกื้อกูลและความสุข ทั้งที่เป็นไปในโลกนี้และโลกหน้าแก่ประชาชน
ทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ ท่านทั้งหลายจักได้ประสบ
สวัสดิมงคลด้วย และจักเป็นผู้ได้ปลดเปลื้องหนี้ที่มีต่อข้าฯ ด้วย

เพื่อประโยชน์นี้ จึงได้ให้เขียนจารึกนี้ขึ้นไว้ ณ สถานที่นี้ เพื่อ
ให้บรรดามหาอำมาตย์ทั้งหลายเอาใจใส่อยู่โดยสม่ำเสมอตลอด
กาลต่อไปเบื้องหน้า ในอันที่จะทำการแนะนำชักจูงพลเมืองชาย
แดนทั้งหลาย ให้เกิดมีความเชื่อมั่นวางใจ (ในตัวข้าฯ) และทำให้
การประพฤติปฏิบัติธรรมเกิดมีขึ้น

พึงให้มีการสดับตรับฟังจารึกนี้ในวันดิษยะ^๑ ในระหว่างทุกๆ
จาตุรมาส^๒ พึงให้มีการสดับฟัง แม้ในระยะเวลาระหว่างนั้น และ
เมื่อมีโอกาสพิเศษ แม้จะมีบุคคลผู้เดียวก็พึงให้สดับฟัง เมื่อปฏิบัติ
ได้เช่นนี้นั้นแล ท่านทั้งหลาย จึงจักชื่อว่าสามารถปฏิบัติได้เพียบ
พร้อมตามคำสั่งสอนของข้าฯ.

^๑ และ ^๒ ดู เจริญธรรม หน้า ๖๕

หมวด ข

จารึกศิลา ๑๔ ฉบับ

จารึกศิลา ๑๔ ฉบับ

จารึกศิลา ฉบับที่ ๑

ธรรมโองการนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้โปรดให้จารึกไว้

ณ ถิ่นนี้ บุคคลไม่พึงฆ่าสัตว์มีชีวิตใดๆ เพื่อการบูชาัญญา ไม่พึงจัดงานชุมนุมเพื่อการมั่วสุมรื่นเริงใดๆ เพราะว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงมองเห็นโทษเป็นอันมากในการชุมนุมเช่นนั้น

ก็แลการชุมนุมบางอย่างที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงเห็นชอบว่าเป็นสิ่งที่ดี ย่อมมีอยู่อีกส่วนหนึ่ง

แต่ก่อนนี้ ในโรงครัวหลวงของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ สัตว์ได้ถูกฆ่าเพื่อทำเป็นอาหารวันละหลายแสนตัว ครั้นมาในบัดนี้ เมื่อธรรมโองการนี้อันพระองค์โปรดให้จารึกแล้ว สัตว์เพียง ๓ ตัวเท่านั้นที่ถูกฆ่า คือ นกยูง ๒ ตัว และเนื้อ ๑ ตัว ถึงแม้เนื้อนั้นก็ได้ถูกฆ่าเป็นประจำ ก็แลสัตว์ทั้งสามนี้ (ในกาลภายหลัง) ก็จักไม่ถูกฆ่าอีกเลย.

จาริกศิลา ฉบับที่ ๒

ณ ที่ทุกสถาน ในแคว้นแคว้นของพระเจ้าอยู่หัวบริยทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ และในดินแดนข้างเคียงทั้งหลาย กล่าวคือ อาณาจักรชาวโจละ ชาวปาณฑยะ กษัตริย์สัตยบุตระ เจ้าครองนครเกรลบุตระ ผู้ครองดินแดนจดแม่น้ำตามรปรรรณี กษัตริย์โยนก (กรีก) พระนามว่าอันติโยคะ (Antiochus) พร้อมทั้งกษัตริย์ทั้งหลายอื่น ในแคว้นใกล้เคียงแห่งพระเจ้าอันติโยคะพระองค์นั้น ในสถานที่ทั้งปวงนั้น พระเจ้าอยู่หัวบริยทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้โปรดให้จัดบริการในด้านเวชกรรมไว้ ๒ ประการ คือ การรักษาโรคของมนุษย์ประการหนึ่ง การรักษาโรคของปศุสัตว์ประการหนึ่ง

เครื่องสมุนไพรที่เป็นยาสำหรับมนุษย์ และที่เป็นยาสำหรับสัตว์ ไม่มี ณ สถานที่ใด ก็โปรดให้นำเข้ามา และให้ปลูกขึ้นไว้ ณ สถานที่นั้น

ในทำนองเดียวกัน ไม้ราก และไม้ผล ไม่มี ณ สถานที่ใดๆ ก็โปรดให้นำเข้ามา และให้ปลูกขึ้นไว้ ณ สถานที่นั้นๆ

ตามถนนหนทางทั้งหลาย ก็โปรดให้ปลูกต้นไม้ และขุดบ่อน้ำขึ้นไว้ เพื่อให้สัตว์และมนุษย์ทั้งหลายได้อาศัยใช้บริโภค.

จาริกศิลา ฉบับที่ ๓

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้:-

ข้าฯ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๑๒ ปี ได้สั่งประกาศความขอนี้ไว้ว่า ทุกหนทุกแห่งในแคว้นแคว้นของข้าฯ เจ้าหน้าที่ยุคตะ เจ้าหน้าที่รัชชุกะ และเจ้าหน้าที่ปราเทศิกะ จงออกเดินทาง (ตรวจจตรา) ทุกๆ ๕ ปี เพื่อประโยชน์อันนี้ คือเพื่อการสั่งสอนธรรมนี้ พร้อมไปกับการปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างอื่น (เจ้าหน้าที่เหล่านั้นพึงสั่งสอน) ว่า

- การเชื่อฟังมารดาบิดา เป็นความดี
- การเผื่อแผ่แบ่งปันแก่มิตรสหาย ญาติ และแก่สมณ-พราหมณ์ เป็นความดี
- การไม่ทรมานผลาญชีวิต เป็นความดี
- การประหยัด ใช้จ่ายแต่น้อย การไม่สะสมสิ่งของเครื่องใช้ให้มาก เป็นความดี

อนึ่ง แม้สภาพคณะมนตรี ก็จะต้องกำกับแก่เจ้าหน้าที่ยุคตะ ให้คิดคำนวณ (ค่าใช้จ่ายทั้งปวงของเจ้าหน้าที่ผู้เดินทาง) ให้เป็นไปตามความมุ่งหมายและตามลายลักษณ์อักษร (แห่งพระราชกำหนดกฎหมาย).

จารึกศิลา ฉบับที่ ๔

กาลยาวนานล่วงแล้ว ตลอดเวลาหลายร้อยปี การฆ่าสัตว์ เพื่อบูชาัญญ การเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย การไม่ปฏิบัติชอบต่อหมู่ญาติ การไม่ปฏิบัติชอบต่อสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ได้พอกพูนขึ้น ง่ายเดียว

แต่มาบัดนี้ ด้วยการประพฤติปฏิบัติจัดดำเนินการทางธรรม (ธรรมจรณะ) ของพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เสียงกลองรบ (เกรีโฆษ) ได้กลายเป็นเสียงประกาศธรรม (ธรรมโฆษ) แลทั้งการแสดงแก่ประชาชน ซึ่งวิมานทรรศน์ หัสติทรรศน์ อคนีขันธ และทิพยรูปอื่นๆ ก็ได้มีขึ้นด้วย

- การไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบูชาัญญ
- การไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย
- การปฏิบัติชอบต่อหมู่ญาติ
- การปฏิบัติชอบต่อสมณพราหมณ์ทั้งหลาย
- การเชื่อฟังมารดาบิดา
- การเชื่อฟังท่านผู้เฒ่าผู้ใหญ่

ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนตลอดเวลาหลายร้อยปี ได้เจริญงอกงาม ขึ้นแล้วในบัดนี้ เพราะการสั่งสอนธรรมของพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ

ความดีงามนี้ และการปฏิบัติธรรมอย่างอื่น ๆ อีกหลายประการ ได้เจริญงอกงามขึ้นแล้ว พระเจ้าอยู่หัวบริยทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ จักทำให้การปฏิบัติธรรมนี้เจริญยิ่งขึ้นไปอีก และพระราชโอรส พระราชนัดดา พระราชปนัดดาของพระเจ้าอยู่หัวบริยทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ก็จักส่งเสริมการปฏิบัติธรรมนี้ ให้เจริญยิ่งขึ้นต่อไปจนตลอดกาลปี

ทั้งจักสั่งสอนธรรม ด้วยการตั้งมั่นอยู่ในธรรมและในศีลด้วยตนเอง เพราะว่าการสั่งสอนธรรมนี้แล เป็นการกระทำอันประเสริฐสุด และการประพฤติธรรมย่อมไม่มีแก่ผู้ไร้ศีล

ก็แลความเจริญงอกงาม และความไม่เสื่อมถอยในการปฏิบัติธรรมนี้ ย่อมเป็นสิ่งที่ดี

เพื่อประโยชน์นี้ จึงได้จารึกกรรมโองการนี้ขึ้นไว้ ขอชนทั้งหลายจงช่วยกันประกอบกิจ เพื่อความเจริญงอกงามแห่งประโยชน์นี้ และจงอย่าได้มีวันกล่าวถึงความเสื่อมเลย

กรรมโองการนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบริยทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ โปรดให้จารึกไว้แล้ว เมื่ออภิเษกได้ ๑๒ พรรษา.

จาริกศิลา ฉบับที่ ๕

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ว่า

กรรมดีเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก บุคคลใดเป็นผู้กระทำความดีเป็นคนแรก บุคคลนั้นชื่อว่า กระทำความอันบุคคลกระทำได้ยาก

ก็กรรมดีเป็นอันมากอันซ้ำๆ ได้กระทำแล้ว ถ้าว่าลูกหลานและทายาทต่อจากนั้นของซ้ำๆ จักประพฤติตามอย่างเดียวกับซ้ำๆ จนตลอดกาลป์แล้วไซ้ร้ เขาเหล่านั้นจักได้ชื่อว่า กระทำความอันดีแท้ ส่วนผู้ใดจักปล่อยให้ย่อหย่อนบกพร่องไปแม้เพียงส่วนหนึ่ง (ของหน้าที่ของตนหรือของบัญญัตินี้) ผู้นั้นจักชื่อว่ากระทำความชั่ว เพราะขึ้นชื่อว่าบาป ย่อมเป็นสิ่งที่ควรกำจัดให้สิ้นเชิง

ก็กาลอันยาวนานได้ล่วงไปแล้ว ยังไม่เคยมีธรรมมหาอำมาตย์เลย แต่ธรรมมหาอำมาตย์เช่นนั้น ซ้ำๆ ได้แต่งตั้งแล้วเมื่ออภิเชกได้ ๑๓ ปี ธรรมมหาอำมาตย์เหล่านั้น เป็นผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องในหมู่ศาสนิกชนแห่งลัทธิศาสนาทั้งปวง ทำหน้าที่เพื่อความตั้งมั่นแห่งธรรม เพื่อความเจริญงอกงามแห่งธรรม กับทั้งเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของเหล่าชนผู้ประกอบด้วยธรรม

ธรรมมหาอำมาตย์เหล่านั้น ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข ของชาวโยนก (กรีก) ชาวกัมโพชะ และชาวคันธาระ

พร้อมทั้งประชาชนเหล่าอื่นผู้อาศัยอยู่ ณ ชายแดนตะวันตก กับทั้งเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข แห่งลูกจ้างและนายจ้าง พรหมณ์ คนมั่งมี คนอนาถา และคนแต่่าชรา และเพื่อช่วยปลดปล่อยเหล่าชนผู้ประกอบด้วยกรรม มิให้ต้องได้รับความเดือดร้อน

ธรรมมหาอำมาตย์เหล่านั้น มีหน้าที่ชวนชวาย เพื่อช่วยหาทางให้มีการแก้ไขผ่อนปรนคำพิพากษาของศาล ช่วยให้มีชีวิตไม่เดือดร้อน และการปลดปล่อยพันธโทษแก่บุคคลที่ถูกจองจำ ในกรณีที่ได้คำนึงเห็นเหตุผลว่า บุคคลเหล่านั้นเป็นผู้มีบุตรผูกพันอยู่ เป็นผู้ได้ทำคุณงามความดีมามาก^๑ หรือเป็นผู้มีอายุมาก

ณ ที่นี้ และในเมืองอื่นๆ ภายนอก ธรรมมหาอำมาตย์ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ทั่วทุกหนทุกแห่ง ทั้งในสำนักฝ่ายในแห่งภาคและภาคนี้ของข้าฯ และมณฑลญาติอื่นๆ ทุกหนทุกแห่งในแคว้นของข้าฯ ธรรมมหาอำมาตย์เหล่านั้น ได้รับมอบหมายหน้าที่ให้สอดส่องดูในหมู่ชนผู้ประกอบด้วยกรรมว่า บุคคลผู้นี้เป็นผู้ฝึกฝนในธรรม หรือว่าบุคคลนี้เป็นผู้ใส่ใจในการบริจจาคทาน

เพื่อประโยชน์อันนี้ จึงโปรดให้จารึกกรรมโองการนี้ขึ้นไว้ ขอจารึกกรรมนี้จงดำรงอยู่ตลอดกาลนาน และขอประชาชนของข้าฯ จงประพฤติปฏิบัติตามดั่งนั้น.

^๑ คำเดิมว่า “กตาทิการ” ยังไม่อาจวินิจฉัยคำแปลได้เด็ดขาด อาจแปลว่า ถูกกระทำความผิดหนักจนต้องโทษหนัก หรือหมายถึงความเสียดใจ เพราะความกตตันทางจิตใจ หรืออาจแปลว่า ผู้เคยทำคุณงามความดีมามาก ในที่นี้ เลือกเอาอย่างหลัง

จารึกศิลา ฉบับที่ ๖

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ ดังนี้:-

กาลอันยาวนานล่วงไปแล้ว ตลอดกาลทั้งปวงนั้น ยังไม่เคยมีการดำเนินงานติดต่อราชการ หรือการรายงานข้อราชการ (อย่างน่าพอใจ) เลย ฉะนั้น ข้าฯ จึงได้จัดดำเนินการขึ้นไว้ ดังนี้

ตลอดเวลา ไม่ว่าข้าฯ จะเสวยอยู่ที่ใด อยู่ในสำนักฝ่ายในก็ดี อยู่ในห้องใน (ห้องส่วนพระองค์) ก็ดี อยู่ในคอกสัตว์ก็ดี อยู่บนหลังม้าก็ดี อยู่ในอุทยานก็ดี ทุกหนทุกแห่ง เจ้าหน้าที่ผู้รายงานข่าว พึงรายงานให้ข้าฯ ทราบกิจการงานของประชาชนในที่ทุกแห่ง

ก็แม้ถ้าข้าฯ จักออกคำสั่งใดๆ ด้วยวจา แก่เจ้าหน้าที่ผู้ส่งจ่ายเงิน หรือเจ้าหน้าที่ผู้ออกประกาศคำสั่ง หรืออีกประการหนึ่ง เมื่อข้าฯ ออกคำสั่งไปยังมหาอำมาตย์ทั้งหลายในกรณีที่มีเรื่องรีบด่วน และในกรณีนั้น เกิดมีข้อโต้แย้งกันหรือการถกเถียงกันเพื่อยุติข้อขัดแย้ง ดำเนินไปในสภาคณะมนตรี เรื่องราวความเป็นไปนั้น จะต้องถูกรายงานไปให้ข้าฯ ทราบทันที ในที่ทุกสถาน และในกาลทุกเมื่อ

ข้าฯ ได้ออกคำสั่งไว้ดังนี้ เพราะว่าข้าฯ ยังไม่มีความอึดใจเลย ในความแข็งขันปฏิบัติหน้าที่ หรือในการพิจารณาดำเนินกิจการ

ประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลกทั้งมวลนี้ คือสิ่งที่ข้าฯ ถือเป็นหน้าที่อันจะต้องทำ อนึ่งแล้ว ความขยันขันแข็ง และความฉับไวในการปฏิบัติราชการ ย่อมเป็นมูลรากแห่งการปฏิบัติหน้าที่เช่นนั้น

แท้จริง กิจการอื่นใดที่ยิ่งไปกว่าประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลก ย่อมไม่มี และกิจการใดก็ตามที่ข้าฯ ลงมือทำ นั่นก็ย่อมเป็นเพราะเหตุผลที่ว่า ข้าฯ จักได้ปลดเปลื้องหนี้ของข้าฯ ที่มีต่อสัตว์ทั้งหลาย เพื่อว่า ข้าฯ จักได้ช่วยทำให้สัตว์บางเหล่า ได้รับความสุขในโลกบัดนี้ และสัตว์เหล่านั้นจักได้สวรรค์ในโลกเบื้องหน้า

เพื่อประโยชน์นี้ จึงโปรดให้จารึกกรรมโองการนี้ขึ้นไว้ ขอจารึกกรรมนี้จงดำรงอยู่ตลอดกาลนาน และขอบุตรและภรรยาของข้าฯ จงลงมือทำงานเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลก

กิจการนี้ หากปราศจากความพยายามอย่างยิ่งยวดเสียแล้ว ย่อมเป็นสิ่งยากแท้ที่จะกระทำให้สำเร็จได้.

จาริกศิลา ฉบับที่ ๗

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริยวรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงมีพระทัยปรารภนาทั่วไปในที่ทุกหนทุกแห่งว่า ขอศาสนิกชนแห่งลัทธิศาสนาทั้งหลายทั้งปวงจงอยู่ร่วมกันเถิด เพราะว่า ศาสนิกชนทั้งปวงนั้น ล้วนปรารถนาความสำรวมตน และความบริสุทธิ์แห่งชีวิต ด้วยกันทั้งสิ้น

กระนั้นก็ตาม ธรรมดามนุษย์ย่อมมีความพอใจและความปรารถนาสูงต่ำแตกต่างกันไป ศาสนิกชนเหล่านั้น จึงจักปฏิบัติตามลัทธิความเชื่อถือของตนๆ ได้ครบถ้วนบ้าง ได้เพียงส่วนเดียวบ้าง

แต่กระนั้น ถึงแม้ว่าบุคคลผู้ใด (ในลัทธิศาสนาเหล่านั้น) จะมิได้กระทำการบริจาคทานอย่างมากมาย (บุคคลผู้นั้น) ก็ยังมี ความสำรวมตน ความทำใจให้บริสุทธิ์ ความกตัญญู และศรัทธา อันมั่นคงอยู่อย่างแน่แท้ หย่อนบ้าง ยิ่งบ้าง (หมายความว่า ถึงแม้ว่าคนบางคนจะไม่สามารถบริจาคทานได้มาก ถึงกระนั้น ทุกคนก็มีคุณธรรม เช่น การสำรวมตนเอง เป็นต้น อยู่โดยแน่นอน ทั่วทุกนิกาย แม้จะยิ่งหย่อนกว่ากันบ้าง).

จาริกศิลา ฉบับที่ ๘

ตลอดกาลยาวนานที่ล่วงไปแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งหลายได้เสด็จไปในกาารวิหารยาตรา (การท่องเที่ยวหาความสำราญ) ในกาารวิหารยาตรานั้นๆ ได้มีการล่าสัตว์ และการแสวงหาความสนุกสนานอื่นๆ ในทำนองเดียวกันนั้น

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๑๐ พรรษา ได้เสด็จไปสู่สัมโพธิ (พุทธคยา-สถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า) จากเหตุการณ์ครั้งนั้น จึงเกิดมีธรรมเนียมยาตรา (การท่องเที่ยวโดยทางธรรม) นี้ขึ้น

ในกาารธรรมเนียมยาตรานั้น ย่อมมีกิจดังต่อไปนี้ คือ การเยี่ยมเยียนสมณพราหมณ์ และการถวายทานแก่ท่านเหล่านั้น การเยี่ยมเยียนท่านผู้เฒ่าผู้สูงอายุ และการพระราชทานเงินทองเพื่อ (ช่วยเหลือ) ท่านเหล่านั้น การเยี่ยมเยียนราษฎรในชนบท การสั่งสอนธรรมและซักถามปัญหาธรรมแก่กัน

ความพึงพอใจอันเกิดจากการกระทำเช่นนั้น ย่อมมีเป็นอันมาก นับเป็นโชคลาภของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรศี อีกอย่างหนึ่งที่เดียว.

จารึกศิลา ฉบับที่ ๕

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรวรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ว่า

ประชาชนทั้งหลาย ย่อมประกอบพิธีมงคลต่างๆ เป็นอันมาก ในคราวเจ็บป่วย ในคราวแต่งงานบุตร (อาวาทะ) ในคราวแต่งงานธิดา (วิวาหะ) ในคราวคลอดบุตร และในคราวออกเดินทางไกล ในโอกาสเหล่านั้น และโอกาสอื่นๆ ที่คล้ายกันนี้ ประชาชนทั้งหลายพากันประกอบพิธีมงคลต่างๆ มากมาย ก็ในโอกาสเช่นนั้น แม่บ้านและมารดาทั้งหลาย ย่อมประกอบพิธีกรรมมากมายหลายอย่าง อันเป็นเรื่องหยุมหยิมไร้สาระ และไม่ประกอบด้วยประโยชน์

อย่างไรก็ตาม อันพิธีกรรมย่อมเป็นสิ่งที่ควรประกอบโดยแท้ แต่ว่าพิธีมงคลอย่างนี้มีผลน้อย

โดยนัยตรงข้าม ยังมีพิธีกรรมที่เรียกว่า “ธรรมมงคล” ซึ่งเป็นพิธีกรรมมีผลมาก ในพิธีธรรมมงคลนั้น ย่อมมีกิจต่อไปนี้ คือ

- การปฏิบัติชอบต่อคนรับใช้และคนงาน
- การแสดงความเคารพนับถือต่อครูอาจารย์
- การสำรวมตนต่อสัตว์ทั้งหลาย
- การถวายทานแก่สมณพราหมณ์

การกระทำเหล่านี้ และการกระทำอื่นๆ ที่คล้ายกันเช่นนั้นนั้น แล ได้ชื่อว่าธรรมมงคล

ฉะนั้น บิดาก็ดี บุตรก็ดี พี่น้องชายก็ดี นายหรือสามีก็ดี มิตร และผู้คุ้นเคยก็ดี ตลอดถึงเพื่อนบ้าน ฟังกล่าวถ้อยคำ (แก่กัน) ดังนี้ “ธรรมมงคลนี้ ประเสริฐแท้ พิธีมงคลอย่างนี้ เป็นสิ่งที่ควรประกอบ จนกว่าจะสำเร็จผลที่ประสงค์”

ข้อนี้เป็นอย่างไร (คือว่า) พิธีกรรมชนิดอื่นๆ นั้นยังเป็นสิ่งที่น่าเคลือบแคลงสงสัย (ในผลของมัน) มันอาจให้สำเร็จผลที่ประสงค์ หรืออาจไม่สำเร็จอย่างนั้นก็ได้ เพราะว่ามันเป็นเพียงสิ่งที่เป็นไปได้ในโลกนี้เท่านั้น ส่วนธรรมมงคลนี้เป็น “อกาลิกะ” (อำนาจผลไม่จำกัดกาลเวลา) แม้ถ้าว่ามันไม่อาจให้สำเร็จผลที่ประสงค์นั้นได้ในโลกบัดนี้ มันก็ย่อมก่อให้เกิดบุญอันหาที่สุดมิได้ในโลกเบื้องหน้า ถ้าแม้ว่ามันให้สำเร็จผลที่ประสงค์นั้นได้ในโลกนี้ไซ้ ในคราวนั้น ย่อมเป็นอันได้ผลกำไรทั้งสองประการ กล่าวคือ ผลที่ประสงค์ในโลกบัดนี้ (ย่อมสำเร็จ) ด้วย และในโลกเบื้องหน้า บุญอันหาที่สุดมิได้ ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยธรรมมงคลนั้นด้วย

อนึ่ง มีคำที่กล่าวไว้ว่า การให้ทานเป็นความดี ก็แต่ว่าทานหรือ การอนุเคราะห์ที่เสมอด้วยธรรมทาน หรือธรรมานุเคราะห์ ย่อมไม่มี

ฉะนั้น จึงควรที่มิตร เพื่อนรัก ญาติ หรือสหาย จะฟังกล่าว แนะนำกันในโอกาสต่างๆ ว่า “(ธรรมทานหรือธรรมานุเคราะห์) นี้ เป็นกิจควรทำ นี่เป็นสิ่งดีงามแท้” ด้วยธรรมทานหรือธรรมานุเคราะห์นี้ ย่อมสามารถทำสวรรค์ให้สำเร็จได้ และจะมีอะไรอื่นอีกเล่าที่ควรกระทำให้สำเร็จ ยิ่งไปกว่าการลูถึงซึ่งสวรรค์.

จารีกศีลา ฉบับที่ ๑๐

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ไม่ทรง
ถือว่า ยศ หรือเกียรติ จะเป็นสิ่งที่น่าสนใจยิ่งใหญ่มาก
เว้นแต่จะทรงปรารถนายศหรือเกียรติเพื่อความมุ่งหมายดังนี้ว่า

“ทั้งในบัดนี้ และในเบื้องหน้า ขอประชาชนทั้งหลายจงตั้งใจ
สดับฟังคำสอนธรรมของข้าฯ และจงปฏิบัติตามหลักความ
ประพฤติในทางธรรม”

เพื่อประโยชน์อันนี้เท่านั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผู้
เป็นที่รักแห่งทวยเทพ จึงจะทรงปรารถนายศหรือเกียรติ

การกระทำใดๆ ก็ตาม ที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผู้
เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงพากเพียรกระทำ การกระทำนั้นๆ ทั้ง
ปวง ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขในชีวิตเบื้องหน้าโดยแท้ คืออย่าง
ไร? คือ เพื่อว่าทุกๆ คนจะได้เป็นผู้มีทุกข์ภัยแต่น้อย อันทุกข์ภัย (ที่
กล่าว) นั้น ก็คือความชั่วอันมิใช่บุญ

ก็ภาวะเช่นนั้น ย่อมเป็นสิ่งที่กระทำได้ยากโดยแท้ ไม่ว่าจะ
โดยคนชั้นต่ำก็ตาม หรือคนชั้นสูงก็ตาม เว้นแต่จะกระทำด้วย
ความพยายามอย่างสูงสุด โดยยอมเสียสละสิ่งทั้งปวง แต่การเสีย
สละเช่นนี้ เป็นสิ่งยากยิ่งนักที่คนชั้นสูงจะกระทำได้.

จาริกศิลา ฉบับที่ ๑๑

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ ดังนี้:-

ไม่มีทานใดเสมอด้วยการให้ธรรม (ธรรมทาน) การแจกจ่ายธรรม (ธรรมสังวิภาค) และความสัมพันธ์กันโดยธรรม (ธรรมสัมพันธ์) อาศัยธรรม (ธรรมทาน เป็นต้น) นี้ ย่อมบังเกิดมีสิ่งต่อไปนี้ คือ

- การปฏิบัติชอบต่อคนรับใช้และคนงาน
- การเชื่อฟังมารดาบิดา
- การเผื่อแผ่แบ่งปันแก่มิตร คนคุ้นเคย ญาติ และแก่สมณพราหมณ์
- การไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบุชายัญ

บิดาก็ดี บุตรก็ดี พี่น้องชายก็ดี นาย (หรือสามี) ก็ดี มิตรและคนคุ้นเคยก็ดี ตลอดถึงเพื่อนบ้าน ฟังกล่าวคำนี้ (แก่กัน) ว่า “นี่เป็นสิ่งดีงามแท้ นี่เป็นกิจควรทำ”

บุคคลผู้ปฏิบัติเช่นนี้ ย่อมทำความสุขในโลกนี้ให้สำเร็จด้วย และในโลกเบื้องหน้า ย่อมประสบบุญหน้าที่สุดมิได้เพราะอาศัยธรรมทานนั้นด้วย.

จารีกศิลา ฉบับที่ ๑๒

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริยธรรมศรี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ย่อมทรงยกย่องนับถือศาสนิกชนแห่งลัทธิศาสนาทั้งปวง ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ ด้วยการพระราชทานสิ่งของ และการแสดงความยกย่องนับถืออย่างอื่น ๆ แต่พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ย่อมไม่ทรงพิจารณาเห็นทานหรือการบูชาอันใด ที่จะเทียบได้กับสิ่งนี้เลย สิ่งนี้คืออะไร? สิ่งนั้นก็คือ การที่จะพึงมีความเจริญงอกงามแห่งสัจธรรมในลัทธิศาสนาทั้งปวง

ก็ความเจริญงอกงามแห่งสัจธรรมนี้ มีอยู่มากมายหลายประการ แต่ส่วนที่เป็นรากฐานแห่งความเจริญงอกงามอันนั้นได้แก่ สิ่งนี้คือ การสำรวจมระวังวจา ระวังอย่างไร? คือ ไม่พึงมีการยกย่องลัทธิศาสนาของตน และการตำหนิลัทธิศาสนาของผู้อื่น ในเมื่อมิใช่โอกาสอันควร หรือแม้เมื่อถึงโอกาสอันสมควรอย่างใดอย่างหนึ่ง (การยกย่องลัทธิศาสนาของตน และการตำหนิลัทธิศาสนาของผู้อื่น) นั้น ก็พึงมีแต่เพียงเล็กน้อย เพราะว่า ลัทธิศาสนาทั้งหลายอื่น ก็ย่อมเป็นสิ่งควรแก่การเคารพบูชาในแง่ใดแง่หนึ่ง

บุคคลผู้กระทำ (การเคารพบูชาลัทธิศาสนาทั้งหลายอื่นด้วย) เช่นนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ส่งเสริมลัทธิศาสนาของตนเองให้เจริญขึ้นด้วย และทั้ง (ในเวลาเดียวกัน) ก็เป็นการเอื้อเพื่อแก้ลัทธิศาสนาอื่นด้วย แต่เมื่อกระทำโดยวิธีตรงข้าม ย่อมชื่อว่าเป็นการทำลายลัทธิศาสนาของตนเองด้วย และทั้งเป็นการทำร้ายแก้ลัทธิศาสนา

ของคนอื่นด้วย

อันบุคคลผู้ยกย่องลัทธิศาสนาของตน และกล่าวติเตียนลัทธิศาสนาของผู้อื่นนั้น ย่อมทำการทั้งปวงนั้นลงไปด้วยความภักดีต่อลัทธิศาสนาของตนนั่นเอง ข้อนั้นอย่างไร? คือด้วยความตั้งใจว่า “เราจะแสดงความดีเด่นแห่งลัทธิศาสนาของเรา” แต่เมื่อเขากระทำลงไปดังนั้น ก็กลับเป็นการทำอันตรายแก่ลัทธิศาสนาของตนหนักลงไปอีก

ด้วยเหตุฉะนั้น การสังสรรค์ปรองดองกันนั้นแลเป็นสิ่งดีงามแท้ จะทำอย่างไร? คือ จะต้องรับฟังและยินดีรับฟังธรรมของกันและกัน

จริงดังนั้น พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพทรงมีความปรารถนาว่า เหล่าศาสนิกชนในลัทธิศาสนาทั้งปวง พึงเป็นผู้มีความรอบรู้ และเป็นผู้ยึดมั่นในกรรมดี

ชนเหล่าใดก็ตาม ซึ่งมีศรัทธาเลื่อมใสในลัทธิศาสนาต่างๆ กัน ชนเหล่านั้นพึงกล่าว (ให้รู้กันทั่วไป) ว่า พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพไม่ทรงถือว่าทานหรือการบูชาอันใดจะทัดเทียมกับสิ่งนี้เลย สิ่งนี้คืออะไร? สิ่งนี้ได้แก่การที่จะพึงมีความเจริญอกงามแห่งสัจธรรมในลัทธิศาสนาทั้งปวง และ (ความเจริญอกงามนี้) พึงมีเป็นอันมากด้วย

เพื่อประโยชน์อันนี้ จึงได้ทรงแต่งตั้งไว้ซึ่งธรรมมหาอำมาตย์ สตรีอัยกษมมหาอำมาตย์ (มหาอำมาตย์ผู้ดูแลสตรี) เจ้าหน้าที่วารชฎุมิก (ผู้ดูแลท้องถิ่นเกษตรกรรม) พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่หมวดอื่นๆ และการกระทำเช่นนี้ ก็จะมีบังเกิดผลให้มีทั้งความเจริญอกงามแห่งลัทธิศาสนาของตนๆ และความรุ่งเรืองแห่งธรรมด้วย.

จารีกิติลา ฉบับที่ ๑๓

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๘ พรรษา ทรงมีชัยปราบแคว้นกลิงคะลงได้ จากแคว้นกลิงคะนั้น ประชาชนจำนวนหนึ่งแสนห้าหมื่นคนได้ถูกจับไปเป็นเชลย จำนวนประมาณหนึ่งแสนคนถูกฆ่า และอีกหลายเท่าของจำนวนนั้นได้ล้มตายไป

นับแต่กาลนั้นมาจนบัดนี้ อันเป็นเวลาทีแคว้นกลิงคะได้ถูกยึดครองแล้ว การทรงประพฤติปฏิบัติธรรม ความมีพระทัยใฝ่ธรรม และการทรงอบรมสั่งสอนธรรม ก็ได้เกิดขึ้นแล้วแก่พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ

การที่ได้ทรงปราบปรามแคว้นกลิงคะลงนั้น ทำให้พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงมีความสำนึกสลดพระทัย เพราะว่า ในขณะที่การปราบปรามแคว้นอันเป็นเอกราช กำลังเป็นไปอยู่ ก็ย่อมมีการฆ่าฟันกัน การล้มตาย และการจับประชาชนไปเป็นเชลยเกิดขึ้น ณ ที่นั้น สิ่งเหล่านี้ พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงสำนึกว่าเป็นสิ่งที่พึงเวทนาเป็นอย่างยิ่ง และเป็นกรรมอันหนัก

ก็แต่ข้อที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถือว่าเป็นกรรมอันร้ายแรงยิ่งกว่านั้นอีก ก็คือ ทุกหนทุกแห่ง (ในแคว้นกลิงคะนั้น) ย่อมเป็นที่อยู่อาศัยของพราหมณ์ สมณะ ศาสนิกชนผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น ๆ

หรือเหล่าคฤหัสถ์ชนทั้งหลาย ซึ่งมีการประพฤติปฏิบัติคุณธรรม เหล่านี้ คือ การเชื่อฟังท่านผู้ใหญ่ การเชื่อฟังมารดาบิดา การเชื่อฟังครูอาจารย์ การปฏิบัติตนด้วยดีต่อมิตร คนคุ้นเคย สหาย และญาติ ต่อทาส และคนรับใช้ และความซื่อสัตย์มั่นคงต่อหน้าที่ ณ ที่นั้น ประชาชนเหล่านี้ต้องได้รับบาดเจ็บบ้าง ถูกประหารตัดประหารบ้าง บุคคลผู้เป็นที่รักต้องพลัดพรากไปเสียบ้าง

อนึ่ง บรรดาประชาชนผู้สร้างชีวิตเป็นหลักฐานได้มั่นคงแล้วยังมีความรักใคร่กันมีเจตจำนงเชื่อมคล้าย มิตร คนรู้จักมักคุ้น สหาย และญาติของเขา ก็ต้องพากันมาถึงความพินาศลง แม้อันนี้ก็ต้อองนับว่าเป็นการกระทำร้ายต่อประชาชนเหล่านั้นอย่างหนึ่งเหมือนกัน

การประสพเคราะห์กรรมของมวลมนุษย์ทั้งนี้ พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพทรงสำนึกว่าเป็นกรรมอันหนัก

เว้นแวนแคว้นของชาวโยนกเสีย ย่อมไม่มีถิ่นฐานแห่งใดที่ไม่มีกลุ่มชนประเภทพราหมณ์และสมณะเหล่านี้อาศัยอยู่ และย่อมไม่มีถิ่นฐานแห่งใดที่ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ไม่มีความเลื่อมใสนับถือในลัทธิศาสนาอันใดอันหนึ่ง

ด้วยเหตุฉะนั้น ในคราวยึดครองแคว้นกลิงคะนี้ จะมีประชาชนที่ถูกฆ่าล้มตายลง และถูกจับเป็นเชลยเป็นจำนวนเท่าใดก็ตาม แม้เพียงหนึ่งในร้อยส่วน หรือหนึ่งในพันส่วน (ของจำนวนที่กล่าวนั้น) พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพย่อมทรงสำนึกว่า เป็นกรรมอันร้าย

แรงยิ่ง และแม้หากจะพึงมีบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งกระทำผิด (ต่อพระองค์) บุคคลผู้นั้นก็พึงได้รับความอดทน หรืออภัยโทษ จากพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เท่าที่พระองค์จะทรงสามารถอดทน (หรืออภัยให้) ได้

สำหรับประชาชนชาวป่าดง ที่มีอยู่ในแคว้นแคว้นของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ พระราชาอำนาจของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ พึงเป็นเครื่องนำมาซึ่งความอบอุ่นใจ พึงเป็นเครื่องนำให้เขาทั้งหลายมีความดำริ (ในทางที่เหมาะสม) และชักนำให้เขาทั้งหลายมีความรู้สึกสำนึกสลดใจ (ในการกระทำความชั่ว) พึงแจ้งให้พวกเขาทราบดังนี้ “ท่านทั้งหลายพึงมีความละเอียด (ต่อการทำความชั่ว) ถ้าท่านไม่ต้องการที่จะประสบความพินาศ” เพราะว่า พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงปรารถนาให้สรรพสัตว์มีความปลอดภัย มีการบังคับใจตนเองได้ (สยมะ) มีความประพฤติสมควร (สมจริยา) และมีความสุขภาพอ่อนโยน (มัททวะ บางฉบับเป็น รกสิเย มีความสุขความร่าเริง)

สำหรับพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ชัยชนะที่ทรงถือว่ายิ่งใหญ่ที่สุด ได้แก่ “ธรรมวิชัย” (ชัยชนะโดยธรรม) และธรรมวิชัยนั้น พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้ทรงกระทำสำเร็จแล้วทั้ง ณ ที่นี้ (ในพระราชอาณาเขตของพระองค์เอง) และในดินแดนข้างเคียงทั้งปวง ไกลออกไป ๖๐๐ โยชน์ ในดินแดนอันเป็นที่ประทับแห่งกษัตริย์

โยนิก (Ionian หรือ Greek)^๑ พระนามว่าอันติโยคะ (Antiochus) และดินแดนต่อจากพระเจ้าอันติโยคะนั้นไป (คือในทางตะวันตกเฉียงเหนือ) อันเป็นที่ประทับแห่งกษัตริย์ ๔ พระองค์ พระนามว่า พระเจ้าตุรมายะ (หรือตุลุมย-Ptolemy) พระเจ้าอันเตกินะ (Antigonos) พระเจ้ามคะ (Magas) และพระเจ้าอเล็กซันดระ (Alexander) และถดถอยไป (ในทางทิศใต้) ถึงแคว้นแคว้นของชาวโจละ (Cholas) แคว้นแคว้นของชาวปาณฑยะ (Pandyas) ตลอดถึงประชาชนชาว (แม่น้ำ) ตามรปรรณี (Tamraparni) และในแคว้นแคว้นภายในพระราชอำนาจของพระองค์ ก็เช่นเดียวกัน คือ แคว้นแคว้นของชาวโยนิก (Ionians หรือ Greeks) และชนชาวกัมโบชะ (Kambojas) ชนชาวนากัปันติแห่งนากคะ ชนชาวโกชะ และชนชาวปีตินิก ชนชาวอันธระ (Andhra) และชนชาวปูลินทะ

ทุกหนทุกแห่ง (ประชาชนเหล่านี้) พากันประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนธรรมของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ

แม้ในถิ่นฐานที่ราชทูตของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพมิได้ไปถึง ประชาชนทั้งหลาย เมื่อได้ทราบถึงธรรมวัตร ธรรมวิธาน และธรรมานุศาสน์ของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพแล้ว ก็พากันประพฤติปฏิบัติตามธรรมและจักประพฤติปฏิบัติตามธรรมนั้นต่อไป

^๑ พระเจ้าอันติโยคะ (Antiochus) และกษัตริย์อีก ๔ พระองค์ ที่ระบุในจารึกนี้ คือ กษัตริย์กรีก ซึ่งครองดินแดนที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช (Alexander the Great) ได้พิชิตไว้ระหว่าง 336-330 BC (ราว พ.ศ.๑๔๘-๑๕๔) ครอบคลุมจากกรีซ ลงสู่อียิปต์ มาถึงอิหร่าน จุดแดนของเจ้าอโศกมหาราชเอง (ดู หน้า ๑๗)

ด้วยเหตุเพียงนี้ ชัยชนะนี้เป็นอันได้กระทำสำเร็จแล้วในที่ทุกสถาน เป็นชัยชนะอันมีปิตีเป็นรส พรั่งพร้อมด้วยความเอิบอิมใจ เป็นปิตีที่ได้มาด้วยธรรมวิชัย

แต่กระนั้นก็ตาม ปิตินี้ยังจัดว่าเป็นเพียงสิ่งเล็กน้อย พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ย่อมทรงพิจารณาเห็นว่า ประโยชน์อันเป็นไปในโลกเบื้องหน้าเท่านั้น เป็นสิ่งมีผลมาก

เพื่อประโยชน์อันนี้ จึงโปรดให้จารึกกรรมโครงการนี้ขึ้นไว้ ด้วยมุ่งหมายว่า ขอให้ลูกหลานของข้าฯ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใดก็ตาม จงอย่าได้คิดถึง (การแสวงหา) ชัยชนะเพิ่มขึ้นใหม่อีกเลย ถ้าหากว่าเขาแสวงหาชัยชนะมาเป็นของตนเพิ่มขึ้นใหม่แล้ว ก็ขอให้เขาพอใจในการให้อภัย และการใช้อาชญาแต่เพียงเล็กน้อย และขอให้เขายึดถือว่า ชัยชนะอันแท้จริงนั้น จะต้องเป็น “ธรรมวิชัย” เท่านั้น ด้วยว่าธรรมวิชัยนั้นเป็นไปได้ ทั้งในโลกบัดนี้ และโลกเบื้องหน้า

ขอปวงความยินดีแห่งสัตว์ทั้งหลาย จงเป็นความยินดีในความพากเพียรปฏิบัติธรรม เพราะว่าความยินดีนั้น ย่อมอำนวยผลทั้งในโลกบัดนี้ และในโลกเบื้องหน้า.

จาริกศิลา ฉบับที่ ๑๔

ธรรมโองการนี้ พระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้โปรดให้จาริกขึ้นไว้ ให้มีขนาดย่นย่อพอได้ความบ้าง มีขนาดปานกลางบ้าง มีข้อความละเอียดพิสดารบ้าง เพราะเหตุว่าทุกสิ่งจะเหมาะสมเหมือนกันไปในที่ทุกหนทุกแห่งก็หาไม่ แว่นแคว้นของข้าฯ นี้กว้างใหญ่ไพศาล สิ่งที่จาริกไปแล้วก็มีเป็นอันมาก และข้าฯ ก็จักให้จาริกเพิ่มขึ้นเรื่อยไป

อนึ่ง ในจาริกนี้ มีข้อความบางอย่างที่กล่าวซ้ำซาก ทั้งนี้เนื่องจากมีอรรถะอันไพเราะ อันจะเป็นเหตุช่วยให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตาม

ในจาริกทั้งนี้ อาจมีความบางอย่างที่เขียนขึ้นไว้ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ (แต่ทั้งนี้ก็ได้กระทำไป) โดยพิจารณาถึงถิ่นที่จาริกบ้าง พิจารณาถึงเหตุต่างๆ ที่จะทำให้ลบลึกลงไปบ้าง หรืออาจเกิดจากความผิดพลาดของผู้เขียนจาริกบ้าง.

หมวด ค

จารึกหลักศิลา ๗ ฉบับ

จารึกหลักศิลา ๗ ฉบับ

จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๑

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้:-

ธรรมโองการนี้ ข้าฯ ได้ให้จารึกขึ้นไว้ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๒๖ พรรษา ประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า ย่อมเป็นสิ่งที่พึงปฏิบัติให้สำเร็จได้โดยยาก หากปราศจาก

- ความเป็นผู้ใคร่ธรรมอย่างยิ่งยวด (อัคค-ฉัมมกามตา)
- การใช้ปัญญาไตร่ตรองอย่างยิ่งยวด^๑ (อัคค-ปริกขา)
- การตั้งใจฟังคำสั่งสอนอย่างยิ่งยวด (อัคค-สุสสุสา)
- ความเกรงกลัว (ต่อบาป) อย่างยิ่งยวด (อัคค-ภยะ)
- ความอุตสาหะอย่างยิ่งยวด (อัคค-อุตสาหะ)^๒

บัดนี้ ด้วยอาศัยคำสั่งสอนของข้าฯ ความมุ่งหวังทางธรรม

^๑ บางฉบับว่า การพิจารณาตรวจสอบตนเองอย่างยิ่งยวด

^๒ คำศัพท์ในวงเล็บทั้งหมดนี้ ฟังทราบว่ามีใช้รูปเดิมในศิลาจารึก แต่เป็นการถอดรูปออกมา และเขียนเทียบเป็นคำบาลี เพื่อให้ได้ประโยชน์ในการศึกษามากขึ้น (เช่น ข้อ ๒ ที่ถอดเป็น “อัคค-ปริกขา” นั้น คำในจารึกเป็น “อศาย ปลิขายา”) แต่ที่นี้มีใช้โอกาสที่จะอธิบายมากกว่านี้

และความฝึกฝนใ้ใคร่ธรรม ได้เจริญงอกงามขึ้นแล้วทุกๆ วัน และจักเจริญงอกงามยิ่งขึ้นเรื่อยไป

แม้บรรดาข้าราชการทั้งหลายของข้าฯ ไม่ว่าจะเป็นผู้มีตำแหน่งสูง มีตำแหน่งปานกลาง ต่างพากันประพฤติตาม และปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จโดยเหมาะสม เพื่อเป็นการชักจูงบุคคลที่ยังไม่มั่นคง (ให้มาประพฤติปฏิบัติกุศลกรรม) ตามที่ตนสามารถ^๑

อนึ่ง มหาอำมาตย์แห่งเขตชายแดนทั้งหลาย (ได้แก่เทศาภิบาล หัวเมืองชายแดน) ก็ได้ปฏิบัติเช่นเดียวกันนี้

ต่อไปนี้ คือระบบวิธีในการปฏิบัติราชการ กล่าวคือ

- การปกครองโดยธรรม
- การวางระเบียบข้อบังคับ (หรือบัญญัติกฎหมาย) ให้เป็นไปโดยธรรม
- การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนโดยธรรม
- การช่วยปกป้องคุ้มครองโดยธรรม

^๑ พรรคนี้อาจแปลอีกนัยหนึ่งว่า และข้าราชการเหล่านี้ก็เป็นผู้สามารถที่จะแนะนำชักจูงให้บุคคลอื่นๆ มายอมรับนับถือคำสั่งสอนของข้าฯ ไปปฏิบัติตามด้วย

จาริกหลักศิลา ฉบับที่ ๒

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้ :-

“ธรรม” เป็นสิ่งดีงาม ก็สิ่งใดเล่าชื่อว่าธรรม ธรรมนั้นได้แก่สิ่งต่อไปนี้ คือ

- การมีความเสียหายน้อย (ชัปปาทินวะ?)^๑
- การมีความดีมาก (พหุกัลยาณะ)
- ความเมตตากรุณา (ทยา)
- การเผื่อแผ่แบ่งปัน (ทาน)
- ความสัตย์ (ถัจจะ)
- ความสะอาด (โสไจย)

ข้าฯ ได้มอบให้แล้ว ซึ่งดวงตาปัญญา (จักขุทาน) ด้วยวิธีการต่างๆ มากมายหลายวิธี ข้าฯ ได้กระทำการอนุเคราะห์แล้วด้วยประการต่างๆ แก่เหล่าสัตว์ทวิบาท สัตว์จตุบาท ปักษีชนิดชาติ และสัตว์น้ำทั้งหลาย ตลอดถึงการให้ชีวิตทาน แม้กรรมอันดีงามอื่นๆ อีกหลายประการ ข้าฯ ก็ได้ประกอบแล้ว

เพื่อประโยชน์นี้ ข้าฯ จึงได้ให้จาริกธรรมเืองการนี้ขึ้นไว้ ขอชนทั้งหลายจงได้ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนนี้ และขอจาริกธรรมนี้จงดำรงอยู่ตลอดกาลนาน

อนึ่ง บุคคลใดตั้งใจประพฤติปฏิบัติตามคำสอนนี้ บุคคลนั้นจักได้ชื่อว่า กระทำกรรมอันดีงามแล.

^๑ คำที่ถอดออกมาจากศิลาจารึกว่า “ชปาสินวะ” และได้แปลกันไปต่างๆ สุดแต่จะโยงไปสู่คำศัพท์ใด เช่น บางท่านคิดว่าคงเป็น ชัปปาสวะ ก็แปลว่ามีอาสวะ/กิเลสน้อย ในที่นี้ เมื่อเทียบกับ “พหุกัลยาณะ” เห็นว่าน่าจะเป็น “ชัปปาทินวะ” จึงแปลอย่างนี้

จาริกหลักศิลา ฉบับที่ ๓

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้

บุคคลย่อมมองเห็นเฉพาะแต่กรรมดีของตนอย่างเดียวว่า “กรรมดีอันนี้เราได้กระทำแล้ว” แต่เขาไม่แลเห็นกรรมชั่วของตนเองว่า “กรรมชั่วนี้เราได้กระทำแล้ว” หรือเห็นว่า “กรรมอันนี้ได้ชื่อว่าเป็นกรรมชั่ว” ก็การที่จะพิจารณาเห็นดังนี้ ย่อมเป็นสิ่งยากแท้ที่จะกระทำได้

กระนั้นก็ตาม บุคคลพึงพิจารณาเห็นในเรื่องนี้ว่า “สิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้ ย่อมชักนำไปสู่การกระทำบาป กล่าวคือ ความดุสัน ๑ ความโหดร้าย ๑ ความโกรธ ๑ ความถือตัว ๑ ความริษยา ๑ ขอช้าพเจ้าจงอย่าได้ถูกติเตียน (หรือถึงความพินาศ) เพราะความชั่วเหล่านี้เป็นเหตุเลย”

บุคคลจะต้องพิจารณาโดยรอบคอบว่า “สิ่งนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่เราในโลกบัดนี้ สิ่งนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่เราในโลกเบื้องหน้า”.

จาริกหลักศิลา ฉบับที่ ๔

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้
ตรัสไว้ ดังนี้

ธรรมโองการนี้ ข้าฯ ได้ให้จารึกขึ้นไว้ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๒๖
พรรษา

ข้าฯ ได้แต่งตั้ง (เจ้าหน้าที่ชั้นสูงในตำแหน่ง) ราชชุกะ ขึ้นไว้
ให้มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบในหมู่ประชาชนจำนวนหลายแสนคน
ข้าฯ ได้มอบอำนาจสิทธิ์ขาดในการพิจารณา ตั้งข้อกล่าวหา หรือ
ในการลงโทษ (ผู้กระทำความผิด) ให้แก่เจ้าหน้าที่ราชชุกะเหล่านั้น
ข้อนี้เพราะเหตุว่า เจ้าหน้าที่ราชชุกะทั้งหลาย เมื่อมีความมั่นใจ
และปราศจากความหวาดกลัว ก็จะพึงบริหารหน้าที่การงานให้เป็น
ไป พึงปฏิบัติกิจเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของประชาชน
ในชนบท และกระทำการอนุเคราะห์แก่ประชาชนเหล่านั้น

ข้าราชการเหล่านี้ จักหยังทราบถึงสิ่งที่จะทำให้เกิดความสุข
และความทุกข์แก่ประชาชนด้วย เมื่อตนเองเป็นผู้ประกอบด้วย
ธรรมแล้ว ก็จักช่วยชี้แจงสั่งสอนแก่ประชาชนชาวชนบทด้วย ทั้งนี้
เพื่อให้ประชาชนเหล่านั้น สามารถประสบประโยชน์สุข ทั้งในโลกนี้
และโลกหน้า

เจ้าหน้าที่รัฐชุกะทั้งหลาย ย่อมชวนขวายที่จะปฏิบัติหน้าที่สนองตามคำสั่งของข้าฯ ถึงแม้ข้าราชการทั้งหลาย (โดยทั่วไป) ของข้าฯ ก็จักปฏิบัติหน้าที่สนองตามความประสงค์ของข้าฯ เช่นกัน และข้าราชการเหล่านั้นจะช่วยชี้แจงแก่ประชาชนได้บ้างบางส่วน อันจะเป็นเหตุช่วยให้เจ้าหน้าที่รัฐชุกะสามารถปฏิบัติการให้สำเร็จตามความประสงค์ของข้าฯ ได้

เปรียบเหมือนว่า บุคคล เมื่อได้มอบหมายบุตรของตนให้แก่พี่เลี้ยงผู้สามารถช่วยดูแลแล้ว ย่อมมีความรู้สึกมั่นใจว่า “พี่เลี้ยงผู้ชำนาญจักสามารถคุ้มครองดูแลบุตรของเราได้ด้วยดี” ฉนใด เจ้าหน้าที่รัฐชุกะของข้าฯ ก็ฉนนั้นเหมือนกัน ย่อมได้รับการแต่งตั้งไว้เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแห่งประชาชนชาวชนบท ด้วยมุ่งหมายว่า เจ้าหน้าที่เหล่านั้น เมื่อเป็นผู้ไม่มีความหวาดกลัว มีความมั่นใจ และไม่อดัดใจ ก็จักพึงบริหารหน้าที่การงานให้เป็นที่ไปได้ ด้วยเหตุผลเช่นนี้ ข้าฯ จึงมอบอำนาจสิทธิขาดในการจับกุมหรือในการลงโทษ ให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐชุกะทั้งหลาย

อนึ่ง สิ่งต่อไปนี้เป็นข้อที่พึงปรารถนา คือ ควรจะมีความสม่ำเสมอเป็นแบบแผนเดียวกัน ในการพิจารณาไต่สวนอรรถคดีในศาล และความสม่ำเสมอเป็นแบบเดียวกันในการตัดสินลงโทษ

อีกประการหนึ่ง ในเรื่องนี้ ข้าฯ ยังได้มีโองการไว้ต่อไปอีกว่า

สำหรับคนที่ถูกจองจำคุมขังอยู่ และเมื่อได้รับการพิจารณาโทษ แล้วถูกตัดสิ้นประหารชีวิต ข้าฯ อนุญาตสิทธิพิเศษให้เป็นเวลา ๓ วัน ระหว่างระยะเวลา^{นี้} บรรดาญาติของผู้ต้องโทษ จักได้ขอร้องให้ (เจ้าหน้าที่รัฐชุกะ) บางท่านพิจารณาได้ส่วน (เป็นการทวน ย้อนหลัง) เพื่อช่วยชีวิตนักโทษเหล่านั้น (คือ ทำการยื่นฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษประหาร) ถ้าแม้ไม่มีผู้มายื่นคำขอให้พิจารณา สอบสวนคดีใหม่อีก นักโทษเหล่านั้นก็จะ (ได้รับโอกาสให้) ทำการ บริจาคทาน หรือรักษาอุโบสถ อันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขใน โลกหน้า

ทั้งนี้ เพราะข้าฯ มีความปรารถนาอยู่อย่างนี้ว่า แม้ในยามที่ ถูกจองจำคุมขังอยู่ นักโทษเหล่านั้นก็จะได้สามารถบำเพ็ญตนเพื่อ ประสบประโยชน์สุขในโลกเบื้องหน้าด้วย และในหมู่ประชาชนก็จะ มีการประพฤติปฏิบัติคุณธรรมต่างๆ ความสำรวมใจ และการ จำแนกแจกทาน เจริญเพิ่มพูนขึ้นด้วย.

จาริกหลักศิลา ฉบับที่ ๕

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรคีย์ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้:-

ข้าฯ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๒๖ พรรษา ได้ออกประกาศ ให้สัตว์ทั้งหลายต่อไปนี้เป็นสัตว์ปลอดภัยจากการถูกล่า กล่าวคือ นกแก้ว นกสาธิกา นกจากพราว หงส์ นกน้ำนนทิมข^๑ นกน้ำคราฐะ ค้างคาว มดแดงมะม่วง เต่าเล็ก ปลาไม่มีกระดูก ตัวเวทาเวยกะ ตัวคังคาปุกกะ^๒ ปลากระเบน เต่า และกบ^๓ กระจอก^๔ กวางเร็ว วัว ตอณ สัตว์ที่อาศัยหากินในเรือน แรต นกพิราบขาว^๕ นกพิราบบ้าน และบรรดาสัตว์สี่เท้าทั้งปวงที่มีใช้สัตว์สำหรับปฏิโมก (ใช้หนัง ใช้กระดูก ฯลฯ) และมีใช้สัตว์สำหรับบริโมก

แม่แพะ แม่แกะ และแม่หมู ที่กำลังมีท้องก็ดี กำลังให้นมอยู่ก็ดี ย่อมเป็นสัตว์ที่ไม่พึงฆ่า และแม่ลูกอ่อนของสัตว์เหล่านั้นที่อายุน้อยไม่ถึง ๖ เดือน ก็ไม่พึงถูกล่าเช่นกัน ไม่พึงกระทำการตอณไก่อ ไม่พึงเผาแลบที่มีสัตว์มีชีวิตอาศัยอยู่ ไม่พึงเผาป่าเพื่อการอันหาประโยชน์มิได้ หรือเพื่อการทำลายสัตว์ ไม่พึงเลี้ยงชีวิตด้วยชีวิต

^๑ ปรากฏบางท่านว่า นกเบ็ดหงษ์

^๒ บางท่านว่า นกกระเรียน

^๓ บางท่านว่า เม่น

^๔ บางท่านว่า กระจงที่อยู่ตามคาคบไม้

^๕ บางท่านว่า นกเขาขาว

ไม่พึงฆ่าและขายปลา ในวันเพ็ญที่ครบจาศูรมาส^๑ ทั้ง ๓ และในวันเพ็ญแห่งเดือนติษยะ^๒ คราวละ ๓ วัน คือ ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๑ ค่ำ และทุกวันอุโบสถ เป็นการเสมอไป

อนึ่ง ในวันดังกล่าวมานี้ ไม่พึงฆ่าแม่เหล่าสัตว์ชนิดอื่นๆ ในป่าข้างและในเขตสงวนปลาของชาวประมง

ในดิลิที่ ๘ แห่งปักข์ (ขึ้นหรือแรม ๘ ค่ำ) กิติ ในดิลิที่ ๑๔ และ ๑๕ กิติ ในวันติษยะ และวันปุณ்பศุ^๓ กิติ ในวันเพ็ญครบจาศูรมาสทั้ง ๓ กิติ และในวันมงคลทั้งปวง ไม่พึงทำการตอนัว แม่ถึงแกะ แพะ หมู และเหล่าสัตว์อื่นๆ ที่เคยตอนกันอยู่ ก็ไม่พึงทำการตอน (ในวันเช่นนั้น)

ไม่พึงทำการประทับตราม้าและโค ในวันติษยะ และวันปุณ்பศุ ในวันเพ็ญครบจาศูรมาส และตลอดทุกวันในปักข์แห่งวันเพ็ญครบจาศูรมาสนั้น

ตราบถึงบัดนี้ เมื่ออภิเชกแล้วได้ ๒๖ พรรษา ข้าฯ ได้สั่งให้มีการพระราชทานอภัยโทษแล้วรวม ๒๕ ครั้ง.

^๑ วันเพ็ญที่ครบจาศูรมาส เรียกว่า “จาศูรมาส” คือ วันเพ็ญที่ครบรอบ ๔ เดือน ได้แก่ เพ็ญเดือน ๘ เพ็ญเดือน ๑๒ และเพ็ญเดือน ๔ ซึ่งเป็นวาระเปลี่ยนฤดู; ในพระไตรปิฎกตามปกติใช้ในรูป “จาศูรมาสินี” (คัมภีร์ชั้นหลังบางที่ใช้ “จาศูรมาส”) และมาด้วยกับกับ “โกมุที” ไนวลี “โกมุทียา จาศูรมาสินียา” คือ ในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ที่ครบ ๔ เดือนแห่งฤดูฝน ยามที่ดอกโกมุท คือบัวแดง บานไสว อันรู้กันว่าเป็นวาระที่ ท้องฟ้าแจ่มใส จันทรเพ็ญกระจ่าง ราตรีสดชื่นน่านรื่นรมย์

^๒ เดือนติษยะ คือ เดือนยี่ หรือเดือนสอง

^๓ ปุณ்பศุ เป็นชื่อดาวฤกษ์ที่ ๗ (ดาวล่ำภาทอง หรือดาวตาเรือชัย) จันทรเพ็ญเสวยฤกษ์นี้ ในระหว่างเดือนมาคสิร (เดือนอ้าย) ต้นเดือนพุสส หรือ ปุษย (เดือนยี่)

จาริกหลักศิลา ฉบับที่ ๖

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตย์ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้ :-

ข้าฯ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๑๒ พรรษา จึงได้เริ่มจาริกธรรมโองการขึ้นไว้ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ประชาชนทั้งหลาย ประชาชนเหล่านั้น เมื่อไม่ฝ่าฝืนธรรมโองการนั้น ก็จะมีประสบความเจริญอกงามแห่งคุณธรรม

ข้าฯ ย่อมพิจารณาสอดส่องอยู่ว่า ประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของประชาชนทั้งหลาย จะมีได้ด้วยวิธีการอย่างนี้ๆ ข้าฯ ปฏิบัติเช่นนี้ต่อหมู่ญาติทั้งหลาย ฉันทิด ข้าฯ ก็ปฏิบัติต่อหมู่ชนผู้ใกล้ชิด และหมู่ชนที่อยู่ห่างไกล ฉันทันนั้น เมื่อเห็นว่า ข้าฯ จะนำความสุขมาให้แก่ชนเหล่าไหนได้อย่างไร ข้าฯ ก็จะจัดดำเนินให้ไปอย่างนั้น

ข้าฯ สอดส่องดูแลกลุ่มชนทุกพวกทุกหมู่สม่าเสมอเช่นเดียวกันหมดดังนี้

แม้ถึงลัทธิศาสนาทั้งหลายทั้งปวง ข้าฯ ก็ได้กระทำการเคารพนับถือทั่วกันหมด ด้วยวิธีการเคารพบูชาต่างๆ แบบ ต่างๆ ชนิด แต่ข้อที่ข้าฯ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ก็คือ การได้เข้าไปพบปะถึงกัน

ธรรมโองการนี้ ข้าฯ ได้ให้จาริกขึ้นไว้ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๒๖ พรรษา.

จาริกหลักศิลา ฉบับที่ ๗ (พบที่หลัก Delhi-Topla แห่งเดียว)

๑. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้:-

ตลอดกาลยาวนานล่วงมาแล้ว ได้มีพระราชชาหลายองค์ทรงปรารภกันว่า “ทำไฉนประชาชนทั้งหลายจะพึงเจริญก้าวหน้าด้วยความเจริญทางธรรม” แต่ประชาชนก็หาได้เจริญก้าวหน้าขึ้นด้วยความเจริญทางธรรมตามสมควรไม่

๒. ในเรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้:-

ข้าฯ ได้เกิดมีความคิดขึ้นว่า ตลอดกาลยาวนานล่วงมาแล้ว ได้มีพระราชชาหลายพระองค์ทรงปรารภกันว่า “ทำไฉนประชาชนทั้งหลายจะพึงเจริญก้าวหน้าด้วยความเจริญทางธรรม” แต่ประชาชนก็หาได้เจริญก้าวหน้าขึ้นด้วยความเจริญทางธรรมตามสมควรไม่

ก็แลด้วยอุบายวิธีอันใดหนอ ประชาชนทั้งหลายจะพึงประพฤติปฏิบัติตาม ด้วยอุบายวิธีอันใดหนอ ประชาชนทั้งหลายจะพึงเจริญก้าวหน้าด้วยความเจริญทางธรรมตามสมควร ด้วยอุบายวิธีอันใดหนอ ข้าฯ จะพึงยกระดับประชาชนขึ้นด้วยความเจริญทางธรรมได้บ้าง

๓. ในเรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้-

ข้าฯ ได้เกิดมีความคิดขึ้นว่า “ข้าฯ จักจัดให้มีการประกาศธรรม ข้าฯ จักจัดให้มีการอบรมสั่งสอนธรรม ประชาชนทั้งหลาย ครั้นได้สดับธรรมนี้แล้ว ก็จักพากันประพฤติปฏิบัติตาม จักยก ระดับตนเองสูงขึ้น และจักมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นด้วยความเจริญทางธรรมอย่างมั่นคง”

เพื่อประโยชน์นี้ ข้าฯ จึงจัดให้มีการประกาศธรรม และสั่งให้มีการอบรมสั่งสอนธรรมขึ้นเป็นหลายแบบหลายอย่าง เพื่อให้ข้าราชการทั้งหลาย ที่ข้าฯ ได้แต่งตั้งไว้ดูแลประชาชนจำนวนมาก จักได้ช่วยกันแนะนำสั่งสอนบ้าง ช่วยอธิบายขยายความให้แจ่มแจ้งออกไปบ้าง

แม้เจ้าหน้าที่รัฐชุกะ ข้าฯ ก็ได้แต่งตั้งไว้ดูแลชีวิตหลายแสนชีวิต เจ้าหน้าที่รัฐชุกะเหล่านั้น ก็ได้รับคำสั่งจากข้าฯ ว่า “ท่านทั้งหลายจงอบรมสั่งสอนประชาชน ให้เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมอย่างนี้”

๔. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ว่า

เมื่อได้พิจารณาใคร่ครวญในเรื่องนี้ โดยถ่องแท้แล้วนั้นแล ข้าฯ จึงให้ประดิษฐานหลักศิลาจารึกธรรมขึ้นไว้ แต่งตั้งธรรมมหาอำมาตย์ขึ้นไว้ และจัดให้มีการประกาศธรรม

๕. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้:-

แม้ตามถนนหนทาง ซ้ำๆ ก็ได้ให้ปลูกต้นไม้ขึ้นไว้ เพื่อจักได้เป็นร่มเงาให้แก่สัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย ให้ปลูกสวนมะม่วง ให้ขุดบ่อน้ำไว้ทุกระยะกึ่งโกลสะ^๑ ให้สร้างที่พักคนเดินทางขึ้นไว้^๒ และให้สร้างอ่างเก็บน้ำจำนวนมากมายขึ้นไว้ในที่ต่างๆ เพื่อการใช้น้ำสอยแห่งสัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย

แต่การใช้น้ำประโชชน์เช่นนี้ ยังจัดว่าเป็นสิ่งเล็กน้อย พระราชาทั้งหลายในกาลก่อนก็ดี ตัวข้าฯ ก็ดี ต่างก็ได้บำรุงประชาชนทั้งหลายให้มีความสุขด้วยวิธีการบำรุงสุขประการต่างๆ แต่ที่ข้าฯ ได้กระทำการเช่นนี้ ก็ด้วยความมุ่งหมายข้อนี้ คือ เพื่อให้ประชาชนทั้งหลายประพฤติปฏิบัติตามธรรม

๖. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้:-

แม้ธรรมมหาอำมาตย์ทั้งหลาย ข้าฯ ก็ได้มอบหมาย ให้ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจการต่างๆ มากหลายประการ อันจะเป็นไปเพื่อ

^๑ ผู้รู้จากศิลาจารึกว่า "อฒ-โกลิยกานี" และถอดรูปว่า คำแรกคือ อพฒ แปลว่ากิ่ง, ครึ่ง ส่วนคำหลังว่าเป็น โกลส จึงแปลว่า ครึ่งโกลสะ; เทียบตามมาตราฝ่ายบาลี โกลสะ=๑ กม. ครึ่งโกลสะ=ครึ่งกม. นับว่าใกล้เคียง; ทางฝ่ายสันสกฤต โกลส->โกลศ บ้างว่า=๔,๐๐๐ หลุต (คืบ)=๑ กม. บ้างว่า=๘,๐๐๐ หลุต =๒ กม. ครึ่งโกลสะ จึง=ครึ่งกม. หรือ ๑ กม. ตามลำดับ
บางท่านให้ลองเทียบว่า "อฒ" อาจจะเป็น อฏฐ คือ ๘ จึงเป็น ๘ โกลส/โกลศ ถ้าอย่างนั้น ก็จะเป็น ๘ หรือ ๑๖ กม. ตามลำดับ ผู้ศึกษาพึงพิจารณา ในที่นี้ ยังไม่พุดมากกว่านี้
^๒ บางฉบับแปลว่า แฉงลอย หรือ ฐานตลาด

การอนุเคราะห์ ทั้งแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ทั้งหลาย และธรรมมหาอำมาตย์เหล่านั้น ได้รับมอบหมาย ให้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับหมู่ชนผู้นับถือลัทธิศาสนาทั้งปวง

แฉะเพื่อประโยชน์แก่คณะสงฆ์ ข้าฯ ก็ได้มีคำสั่งว่า ให้มีเจ้าหน้าที่ธรรมมหาอำมาตย์ ที่มีหน้าที่ (เกี่ยวกับผลประโยชน์ของคณะสงฆ์) แม้สำหรับพวกพราหมณ์และอาชีวกะทั้งหลาย ก็เช่นกัน ข้าฯ ก็ได้มีคำสั่งว่า ให้มีเจ้าหน้าที่ธรรมมหาอำมาตย์ ซึ่งจักมีหน้าที่รับผิดชอบ (เกี่ยวกับผลประโยชน์ของพราหมณ์และอาชีวกะเหล่านั้น) สำหรับในหมู่ชนิกชนทั้งหลาย ก็เช่นกัน ข้าฯ ก็ได้มีคำสั่งไว้ว่า ให้มีเจ้าหน้าที่ธรรมมหาอำมาตย์ ซึ่งจักมีหน้าที่รับผิดชอบ (เพื่อผลประโยชน์ของนิครนถ์เหล่านั้น)

แม้สำหรับในหมู่ชนผู้นับถือลัทธิศาสนาต่างๆ ข้าฯ ก็ได้มีคำสั่งไว้ว่า ให้มีเจ้าหน้าที่ธรรมมหาอำมาตย์เหล่านั้น ซึ่งจักมีหน้าที่รับผิดชอบ (เพื่อผลประโยชน์ของลัทธิศาสนาเหล่านั้นด้วย)

เจ้าหน้าที่มหาอำมาตย์ตำแหน่งต่างๆ ย่อมมีหน้าที่รับผิดชอบรักษาหน้าที่อันเฉพาะของตนๆ เท่านั้น ส่วนพวกธรรมมหาอำมาตย์นี้ ข้าฯ มอบหมายให้มีหน้าที่รับผิดชอบทั้งกิจการเหล่านี้ด้วย และมีหน้าที่เกี่ยวกับลัทธิศาสนาทั้งหลายอื่นทั้งหมดด้วย

๗. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้:-

เจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่เหล่านี้ และพวกอื่นๆ อีกจำนวนมาก ได้รับมอบหมายให้มีหน้าที่ทำการจำแนกแจกทาน ทั้งในนามของ ข้าฯ เอง และในนามแห่งพระราชเทวีทั้งหลาย ทั่วทุกสำนักฝ่ายใน ของข้าฯ เจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่เหล่านี้ สามารถจัดดำเนินการในกิจ ต่างๆ ที่มุ่งหมาย จนเป็นที่น่าพอใจได้ ด้วยวิธีการมากมายหลาย ประการ ทั้งใน (พระนครหลวง) นี้ และในส่วนต่างๆ (ของประเทศ)

อนึ่ง ในส่วนแห่งโอรสของข้าฯ และเจ้าชายอื่นๆ ซึ่งประสูติ แต่พระราชเทวีทั้งหลาย ข้าฯ ก็ได้สั่งให้กระทำการ (จำแนกแจก ทาน) เช่นนี้ โอรสของข้าฯ เหล่านี้ จักเป็นผู้ฝึกฝนในการจำแนก แจกทาน อันจะเป็นการช่วยส่งเสริมหลักการในทางธรรม และการ ประพฤติปฏิบัติตามธรรม

หลักการในทางธรรม และการประพฤติปฏิบัติตามธรรม เหล่านี้ กล่าวคือ

- ความเมตตากรุณา (ทยา)
- การเผื่อแผ่แบ่งปัน (ทาน)
- ความสัตย์ (สัจจะ)
- ความสะอาด (โลภัย)
- ความสุภาพอ่อนโยน (มัทวะ)
- ความเป็นสาธุชน (สาธวะ)

จะพึงเจริญเพิ่มพูนขึ้นในหมู่ประชาชน

๘. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรคีย์ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้-

กรรมดีใดๆ ก็ตามที่ข้าฯ ได้กระทำแล้ว ประชาชนทั้งหลายก็ ได้พากันประพฤติปฏิบัติกรรมดีนั้นๆ ตามอย่างแล้ว และยังคง ดำเนินตามกรรมดีนั้นๆ อยู่ต่อไป ด้วยการกระทำเช่นนั้น ประชาชนทั้งหลายก็ได้มีความเจริญงอกงามขึ้นแล้ว และยังคงเจริญงอก งามยิ่งๆ ขึ้นไปอีก ด้วยการเชื่อฟังมารดาบิดา การเชื่อฟังครูทั้งหลาย การปฏิบัติชอบต่อท่านผู้เฒ่าชรา การปฏิบัติชอบต่อพรหมณ์และ สมณะ ต่อคนยากจนและคนตกทุกข์ ตลอดจนถึงคนรับใช้และคนงาน ทั้งหลาย

๙. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรคีย์ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ ตรัสไว้ ดังนี้-

ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ความเจริญงอกงามแห่งธรรม ย่อม เกิดมีขึ้นได้ด้วยวิธีการสองประการ คือ ด้วยการบัญญัติกฎข้อ บังคับในทางธรรมประการหนึ่ง และด้วยการนำธรรมไปเฟ่งพินิจ ประการหนึ่ง

บรรดาวิธีการทั้งสองนั้น การบัญญัติกฎข้อบังคับในทาง ธรรม เป็นสิ่งไม่สำคัญ การนำไปเฟ่งพินิจนั้นแล เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง

กระนั้นก็ตาม ข้าฯ ก็ได้กระทำการบัญญัติกฎข้อบังคับใน ทางธรรมขึ้นไว้แล้ว เช่นว่าดังนี้ “สัตว์จำพวกนี้ๆ เป็นสัตว์ที่ห้าม มิให้ฆ่า”

ก็แลกฎข้อบังคับในทางธรรมอื่นๆ ที่ข้าฯ ได้บัญญัติไว้แล้ว ยังมีเป็นอันมาก แต่หากด้วยอาศัยการนำไปเฟื่องพินิจนั้นแล ความเจริญงอกงามแห่งธรรมจึงได้เพิ่มพูนขึ้นแล้วอย่างมากมายในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ยังผลให้บังเกิดการไม่เบียดเบียนเหล่าสัตว์ และการไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบุชายัญ

เพื่อประโยชน์นี้ ข้าฯ จึงได้กระทำการจารึกอย่างนี้ขึ้น เพื่อว่าลูกหลานทั้งหลายของข้าฯ จักพึงเชื่อฟังความที่จารึกนั้น และจารึกนั้นจักได้ดำรงอยู่ตลอดไป ตราบเท่าที่เดือนและตะวันยังส่องแสง อีกทั้งประชาชนทั้งหลายก็จะพึงประพฤติปฏิบัติเช่นนั้นด้วย

ก็แลบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติตามอยู่เช่นนั้น ย่อมเป็นผู้ประสบประโยชน์สุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ธรรมโองการนี้ข้าฯ ได้ให้จารึกไว้ เมื่ออภิเชกแล้วได้ ๒๗ พรรษา

๑๐. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบริยทรรคี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้:-

หลักศิลา หรือแผ่นศิลา มีอยู่ ณ สถานที่ใด ธรรมโองการนี้ จะต้องถูกนำไปจารึกไว้ ณ สถานที่นั้น เพื่อให้ดำรงอยู่ชั่วนานาน.

บทเฉพาะที่

เสาศิลาจารึกอโศกที่สารนาถ

(จำลอง)

ณ วัดญาณเวศกวัน

ลำดับคำจารึก

๑. คำ “จารึกหลักศิลาที่สารนาถ” บน *เสาศิลาจารึกอโศก* (จำลอง)

เป็นคำแปลภาษาไทย จากฉบับแปลภาษาอังกฤษ ซึ่งแปลโดยเทียบเคียงกับภาษาสันสกฤต ที่ถอดจากจารึกเดิมภาษาปรากฤต เขียนด้วยอักษรพราหมี

๒. คำจารึกบน *๘ แท่นหิน* ทางด้านตะวันออกของเสา

แผ่นที่ ๑ คำ “จารึกหลักศิลาที่สารนาถ” บนเสาศิลาจารึกฯ (เข้ากับบนเสานำมาเขียนไว้เพื่อให้อ่านได้ชัดและสะดวก)

คู่ซ้าย

แผ่นที่ ๒-๓ คำอธิบายที่มา ความหมาย และความสำคัญของ “สี่สิงห์ ทูนธรรมจักร” เริ่มแต่พระประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช

คู่กลาง

แผ่นที่ ๔-๕ ตัวอย่างข้อความในศิลาจารึก ของพระเจ้าอโศกมหาราช (จาก จารึกศิลา ฉบับที่ ๑๓ ที่ ๙ และที่ ๑๑) สำหรับค้นเทียบหลักธรรมในพุทธพจน์บนแท่นหินคู่ขวา

คู่ขวา

แผ่นที่ ๖-๗ พุทธพจน์ จากพระไตรปิฎก เช่น จักกวัตติสูตร สำหรับเทียบ เพื่อสืบที่มาของธรรมในจารึกของพระเจ้าอโศก

แผ่นที่ ๘ บอกว่า ที่ประดิษฐานเสาศิลาจารึกฯ (จำลอง) ตรงกับที่ปักหลักเขต อันเป็นจุดต่อดินที่ตั้งวัดญาณเวศกวัน ๓ แปลง คือ

๑. แปลงที่ขออนุญาตสร้างวัด
๒. แปลงที่ตั้งอุโบสถ
๓. แปลงลานเสาศิลาจารึกอโศก

๑. คำ “จารึกหลักศิลาที่สารนาถ”
บน เสาศิลาจารึกอโศก (จำลอง)

จารึกหลักศิลา ที่สารนาถ

(คำแปล)

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรวรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้มี
พระบรมราชโองการให้ประกาศแก่มหาอำมาตย์ทั้งหลาย ณ พระ
นครปาฏลีบุตร และ ณ นครอื่นๆ ว่า

ข้าฯ ได้กระทำให้สงฆ์มีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
แล้ว บุคคลใดๆ จะเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม ไม่อาจทำลายสงฆ์
ได้ ก็แล หากบุคคลผู้ใด จะเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม จักทำสงฆ์
ให้แตกกัน บุคคลผู้นั้นจักต้องถูกบังคับให้นุ่งห่มผ้าขาว และไปอยู่
ณ สถานที่อันมิใช่วัด

พึงแจ้งสาส์นพระบรมราชโองการนี้ให้ทราบทั่วกัน ทั้งในภิกษุ
สงฆ์และในภิกษุณีสงฆ์ ด้วยประการฉะนี้

พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้:-

ประกาศพระบรมราชโองการเช่นนี้แล ท่านทั้งหลายพึงจัด
รักษาไว้ ณ ทางสัญจรภายในเขตใกล้เคียงของท่านทั้งหลาย ฉบับ

หนึ่ง และจงจัดรักษาประกาศพระบรมราชโองการเดียวกันนี้แล ไว้
ในเขตใกล้เคียงของอุบาสกทั้งหลาย อีกฉบับหนึ่ง

ทุกวันอุโบสถ บรรดาอุบาสกเหล่านั้น พึงทำตนให้มีความรู้
เข้าใจแนบแน่นในประกาศพระบรมราชโองการนี้ และทุกวัน
อุโบสถ มหาอำมาตย์ทุกคนพึงไปร่วมในการรักษาอุโบสถด้วยเป็น
ประจำ เพื่อจักได้เกิดความคุ้นเคยแนบสนิท และรู้เข้าใจทั่วถึงซึ่ง
ประกาศพระบรมราชโองการนั้นแล

ทั่วทุกหนทุกแห่งที่อำนาจบริหารราชการของท่านทั้งหลาย
แผ่ไปถึง ท่านทั้งหลายพึงขับไล่ (บุคคลผู้ทำลายสงฆ์) ออกไปเสีย
และฉันทเดียวกันนั้น ท่านทั้งหลายพึงให้ขับไล่ (บุคคลที่ทำลาย
สงฆ์) ในเมืองด่าน และในท้องถื่นทั้งหลายออกไปเสีย โดยให้เป็น
ไปตามข้อความในประกาศนี้.

(จารึกพระบรมราชโองการ ของพระเจ้าอโศกมหาราช บนหลักศิลาที่สารนาถ
ที่แปลมานี้ ตัวอักษร ๓ บรรทัดแรก ชำรุดเลือนหายไปมาก นักอ่านจารึกได้
ฟื้นข้อความโดยเทียบกับจารึกหลักศิลาที่ โกสัมพี และที่สาญจี ซึ่งมีข้อ
ความใกล้เคียงกัน อันจัดไว้ด้วยกันในชุดที่เรียกว่า “**จารึกหลักศิลา
ฉบับน้อย**” ซึ่งได้พบ ๔ แห่ง)

๒. คำจารึกบน ๘ แท่นหิน

คู่ซ้าย แผ่นที่ ๒-๓* (คำอธิบาย "สี่สิงห์ ทุนธรรมจักร")

สี่สิงห์ ทุนธรรมจักร

พระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์พระองค์ที่ ๓ แห่งราชวงศ์โมริยะ ครองราชสมบัติ ณ พระนครปาฏลิบุตร ในชมพูทวีป เมื่อ พ.ศ.๒๑๘-๒๖๐ (ตำราฝ่ายตะวันตกมักว่า พ.ศ.๒๗๐-๓๑๒) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของชมพูทวีป ครองอาณาจักรกว้างใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติอินเดีย เป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกสำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์แห่งพระพุทธศาสนา และเป็นอัครมหาบุรุษผู้หนึ่งในประวัติศาสตร์โลก

เมื่อครองราชย์ได้ ๘ พรรษา ทรงกรีธาทัพไปปราบแคว้นกสิงคะ แม้จะมีชัยชนะ แต่ทรงสลดพระทัยในความโหดร้ายของสงคราม เป็นเหตุให้ทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนา และทรงดำเนินนโยบายธรรมวิชัย มุ่งทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ปกครองแผ่นดินโดยธรรม สร้างสรรค์ประโยชน์สุขของประชาชน ส่งเสริมความเจริญรุ่งเรืองของประเทศในทางสันติ พระนามที่เคยเล่าลือกันว่าเป็น จัณฑาโศก (อโศกผู้โหดร้าย) ก็เปลี่ยนใหม่มาเป็น

* คำจารึกบน ๘ แท่นหิน แผ่นที่ ๓ ไม่นำมาพิมพ์ไว้ เพราะซ้ำกับคำจารึกบนเสา ในข้อ ๑.

ธรรมมาโศก (อโศกผู้ทรงธรรม) ชาวพุทธไทยแต่เดิมมามักเรียกพระองค์ว่า พระเจ้าศรีธรรมมาโศกราช

พระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงสร้างวิหาร (วัด) ๘๔,๐๐๐ แห่ง เป็นศูนย์กลางการศึกษา ที่สั่งสอนประชาชน ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ และการส่งศาสนทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในนานาประเทศ เช่น พระมหินทเถระไปยังลังกาทวีป และพระโสณะ-พระอุตตระมายังสุวรรณภูมิ เป็นต้น

พระเจ้าอโศกมหาราช โปรดให้เขียนสลักศิลาจารึก (เรียกว่า “ธรรมลিপि” คือ ลายสีอธรรม หรือธรรมโองการ) ไว้ในที่ต่างๆ ทั่วมหาอาณาจักร เพื่อสื่อพระราชกรณียกิจตามหลักธรรมวิชัย เช่น การจัดบริการสาธารณะ ไม่ว่าจะเป็น บ่อน้ำ ที่พักคนเดินทาง สวนป่า โอศตศาลา สถานพยาบาลเพื่อคนและเพื่อสัตว์ ยกเลิกประเพณีเสด็จเที่ยวล่าสัตว์หาความสำราญ เปลี่ยนมาเป็นธรรมยาตราเสด็จไปนมัสการปูชนียสถาน เยี่ยมเยียนชาวชนบท ย้ำการปฏิบัติธรรมในสังคม เช่น การเซ่งฟังบิดามารดา การเคารพนับถือครูอาจารย์ การปฏิบัติชอบต่อทาสกรรมกร เป็นต้น ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา โดยมีความสามัคคีเอื้อเฟื้อกันระหว่างชนต่างลัทธิศาสนา และเจริญพระราชธรรมไมตรีกับนานาประเทศ (ที่ระบุในจารึก โดยมากเป็นอาณาจักรกรีก ถึงอียิปต์ และทางใต้ลงมาถึงศรีลังกา ส่วนทางสุวรรณภูมิ มีศาสนทูตมา แต่ไม่ปรากฏการติดต่อกันเป็นทางการ)

ธรรมลิขิตที่โปรดให้จารึกไว้ ทั้งบนแผ่นศิลา และบนเสาศิลา
เท่าที่พบมี ๒๔ ฉบับ แต่ละฉบับมักจารึกไว้หลายแห่ง บางฉบับขาด
ค้นพบแล้วถึง ๑๒ แห่ง

โดยเฉพาะเสาศิลาจารึกที่สารนาถ คือที่ป่าอิสิปตน
มฤคทายวัน อันเป็นที่แสดงปฐมเทศนาของพระพุทธเจ้า ซึ่งจำลอง
ไว้ ณ ที่นี้ ถือกันว่าสง่างาม สำคัญ และเป็นที่ยู่อัจฉริยะมากที่สุด

เมื่ออินเดียเป็นเอกราชพ้นจากการปกครองของอังกฤษใน
พ.ศ.๒๔๙๐ ได้นำเอารูปพระธรรมจักร ซึ่งทูนอยู่บนหัวสิงห์ยอด
เสาศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่สารนาถ มาเป็นตรา
สัญลักษณ์ที่กลางแผ่นดินธงชาติ และใช้รูปสิ่งทั้งสี่ที่ทูนพระธรรมจักร
นั้น เป็นตราแผ่นดินสืบมา

สิ่งทั้งสี่ หมายถึง พระราชอำนาจที่แผ่ไปทั่วทั้งสี่ทิศ

สิ่งเทินธรรมจักร สื่อความว่า อำนาจรัฐนั้น ถือธรรมเป็น
ใหญ่ เชิดชูบูชาธรรม และหนุนการแผ่ขยายธรรมไปทั่วทิศทั้งสี่

- . -

ข้อพิงศึกษา:

ธรรมวิชัย [จกัถวัตตีสสูตร/จกัถวัตตีสีหนาทสูตร, พระไตรปิฎก ๑๑/๓๓/๖๒]

ธรรมจักร, จักรัตนะ [ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, ๔/๑๓/๑๗ และจกัถวัตตีสสูตร]

สิ่ง [ราชสีห์, สีหะ, สีหนาท]

สารนาถ < สารงคนาถ [อิสิปตน-มฤคทายวัน]

๒. คำจารึกบน ๘ แท่นหิน

อยู่กลาง แผ่นที่ ๔-๕ (ตัวอย่างข้อความจาก “จารึกอโศก”)

ศิลาจารึก

ของ

พระเจ้าอโศกมหาราช

จารึกศิลา ฉบับที่ ๑๓

ชัยชนะนี้แล อันพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงถือว่ายิ่ง
ใหญ่ที่สุด ได้แก่ ธรรมวิชัย (ชัยชนะโดยธรรม) และธรรมวิชัยนั้น
พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้ทรงกระทำสำเร็จแล้ว ทั้ง ณ ที่นี้
และในดินแดนข้างเคียงทั้งปวง ไกลออกไป ๖๐๐ โยชน์ ... เป็นชัย
ชนะอันมีปิติเป็นรส พรั่งพร้อมด้วยความเอิบอ้อมใจ เป็นปิติที่ได้มา
ด้วยธรรมวิชัย

แต่กระนั้น ปิตินี้ยังนับว่าเป็นเพียงสิ่งเล็กน้อย พระผู้เป็นที่รัก
แห่งทวยเทพ ย่อมทรงพิจารณาเห็นว่า ประโยชน์อันเป็นไปเบื้อง
หน้าเท่านั้น เป็นสิ่งมีผลมาก เพื่อประโยชน์นี้ จึงโปรดให้จารึกธรรม
โองการนี้ขึ้นไว้ ด้วยมุ่งหมายว่า ขอให้ลูกหลานของข้าฯ ไม่ว่าจะ

เป็นผู้ใดก็ตาม จงอย่าได้คิดถึง (การแสวงหา) ชัยชนะเพิ่มขึ้นใหม่
อีกเลย ถ้าหากว่าเขาแสวงหาชัยชนะมาเป็นของตนเพิ่มขึ้นใหม่
แล้ว ก็ขอให้เขาพอใจในการให้ภัย และการใช้อาชญาแต่เพียง
เล็กน้อย และขอให้เขายึดถือว่า ชัยชนะอันแท้จริงนั้น จะต้องเป็น
ธรรมวิชัย เท่านั้น ด้วยว่าธรรมวิชัยนั้นเป็นไปได้ ทั้งในโลกบัดนี้
และในโลกเบื้องหน้า

ขอปวงความยินดีแห่งสัตว์ทั้งหลาย จงเป็นความยินดีในการ
พากเพียรปฏิบัติธรรม เพราะว่าความยินดีนั้น ย่อมอำนวยผลทั้งใน
โลกบัดนี้ และในโลกเบื้องหน้า.

จาริกศิลา ฉบับที่ ๕ และ ๑๑

อนึ่ง มีคำที่กล่าวไว้ว่า การให้ทานเป็นความดี ก็แต่ว่าทาน
หรือการอนุเคราะห์ที่เสมอด้วยธรรมทาน หรือธรรมานุเคราะห์
ย่อมไม่มี ฉะนั้น จึงควรที่มิตร เพื่อนรัก ญาติ หรือสหาย จะพึง
กล่าวแนะนำกันในโอกาสต่างๆ ว่า นี่เป็นกิจควรทำ นี่เป็นสิ่งที่งาม
แท้ ด้วยธรรมทานหรือธรรมานุเคราะห์นี้ ย่อมสามารถทำสวรรค์
ให้สำเร็จได้ และจะมีอะไรอื่นอีกเล่าที่ควรกระทำให้สำเร็จ ยิ่งไป
กว่าการลู่อิ่งซึ่งสวรรค์.

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัววชิรยทรรศ์ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ ดังนี้:-

ไม่มีทานใดเสมอด้วยการให้ธรรม (ธรรมทาน) ความสนิทสนมกันโดยธรรม (ธรรมสันถวะ, ตัวอักษรเลื่อนไป อาจเป็นธรรมสันถาร? คือการต้อนรับด้วยธรรม) การแจกจ่ายธรรม (ธรรมสังวิภาค) และความสัมพันธ์กันโดยธรรม (ธรรมสัมพันธ์) อาศัย (ธรรมทาน เป็นต้น)นั้น ย่อมบังเกิดมีสิ่งต่อไปนี้ คือ

- การปฏิบัติชอบต่อคนรับใช้และคนงาน
- การเชื่อฟังมารดาบิดา
- การเผื่อแผ่แบ่งปันแก่มิตร คนคุ้นเคย และญาติทั้งหลาย
- การถวายทานแก่สมณพราหมณ์
- การไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญญู

บิดาก็ดี บุตรก็ดี พี่น้องชายก็ดี นายก็ดี มิตรและคนคุ้นเคยก็ดี ตลอดถึงเพื่อนบ้าน ฟังกล่าวคำนี้ (แก่กัน) ว่า “นี่เป็นสิ่งดีงามแท้ นี่เป็นกิจควรทำ” สำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติเช่นนี้ ความสุขอันเป็นไปในโลกนี้ย่อมสำเร็จด้วย และในโลกเบื้องหน้า บุญหาที่สุดุมิได้ย่อมบังเกิดมี เพราะอาศัยธรรมทานนั้นด้วย.

๒. คำจารึกบน ๘ แท่นหิน

อุ้งขวา แผ่นที่ ๖-๗ (พุทธพจน์/พระไตรปิฎก เพื่อสืบที่มาของธรรมในจารึกอโศก)

พุทธพจน์ในพระไตรปิฎก

จกกวัตติสูตร

ภิกษุทั้งหลาย ... ราชา ผู้จักรพรรดิ ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ... ทรงมีชัยชนะโดยธรรม (ธมเมเน อภิวิชย) มิต้องใช้อาชญา มิต้องใช้ศัสตรา จักปกครองแผ่นดินนี้ มีสาครเป็นขอบเขต ...

(ที.ปา. ๑๑/๔๘/๘๒)

หลายสูตรในทานวรรคและสันถารวรรค

[๓๙๖] ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๒ อย่างนี้ คือ อามิสทาน ๑ ธรรมทาน ๑ บรรดาทาน ๒ อย่างนี้ ธรรมทาน เป็นเลิศสูงสุด ...

[๓๙๒] ภิกษุทั้งหลาย สังฆวิภาค (การแจกจ่าย) ๒ อย่างนี้ คือ อามิสสังฆวิภาค ๑ ธรรมสังฆวิภาค ๑ บรรดาสังฆวิภาค ๒ อย่างนี้ ธรรมสังฆวิภาค เป็นเลิศสูงสุด ...

[๓๙๔] ภิกษุทั้งหลาย การอนุเคราะห์ ๒ อย่างนี้ คือ อามิสอนุเคราะห์ ๑ ธรรมอนุเคราะห์ ๑ บรรดาการอนุเคราะห์ ๒ อย่างนี้ ธรรมอนุเคราะห์ เป็นเลิศสูงสุด ...

[๓๙๖] ภิกษุทั้งหลาย สันถาร (การต้อนรับ) ๒ อย่างนี้ คือ
 อามิสสันถาร ๑ ธรรมสันถาร ๑ บรรดาสันถาร ๒ อย่างนี้ ธรรม-
 สันถาร เป็นเลิศสูงสุด

(อง. จตุกก. ๒๑/๒๖๖-๒๖๗/๑๑๔-๖, และดู พ.ธ. ๒๕/๒๕๐/๓๐๘)

สิงคาลกสูตร

[๑๙๘] ดูกรคฤหบดีบุตร อริยสาวกเป็นผู้ปกแผ่ทิศทั้ง ๖
 อย่างไร ท่านพึงทราบทิศ ๖ เหล่านี้ คือ

- มารดาบิดา เป็นทิศเบื้องหน้า
- อาจารย์ เป็นทิศเบื้องขวา
- บุตรภรรยา เป็นทิศเบื้องหลัง
- มิตรสหายและคนใกล้ชิดผู้ช่วยกิจการ เป็นทิศเบื้องซ้าย
- คนรับใช้และคนงาน เป็นทิศเบื้องล่าง
- สมณพราหมณ์ เป็นทิศเบื้องบน ...

(ที.ป. ๑๑/๑๓๘/๒๐๒)

สัปปริสสูตร

[๔๒] สัปปริสชน (คนดีที่แท้) เกิดในวงศ์เผ่าเหล่าใด ย่อม
 ช่วยให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลและความสุข แก่ชนเป็นอันมาก ทั้ง

- แก่มารดาบิดา
- แก่บุตรภรรยา

- แก่คนรับใช้และคนงาน
- แก่มิตรสหายและคนใกล้ชิดผู้ช่วยกิจการ
- แก่เหล่าสมณพราหมณ์

ใน “สัปปุริสสูตร” อีกแห่งหนึ่ง (อน.อุฎฺฐก. ๒๗/๑๒๘/๒๘๘) เพิ่มคนอีก ๓ กลุ่ม คือ
แก่บรรพชน แต่องค์ราชาหรือราชการ และแต่ทวยเทพเทวา]

อุชชยสูตร

[๓๙] การบูชาัญญอันยิ่งใหญ่ มีการสังหารเปียดเบียนมาก
คือ อัสวเมธ (ฆ่าม้าบูชาัญญ) ปุริสเมธ (ฆ่าคนบูชาัญญ) สัมมาบาธ
(มหาญญอันลุลอบบ่วงบาศ) วาขเปยส (มหาญญเฉลิมชัย) และ
นिरคคฬ (คือ สรรพเมธ อันฆ่าครบทุกอย่างบูชาัญญ) มหาญญ
เหล่านั้น จะมีผลมากก็หาไม่ ในัญญอันมีการฆ่าแพะ แกะ โค และ
สัตว์ต่างๆ นั้น ท่านผู้ดำเนินในทางชอบธรรม ผู้ใฝ่แสวงคุณความดี
ที่ยิ่งใหญ่ หาเข้าไปข้องแวะไม่

๒. คำจารึกบน ๘ แท่นหิน

แผ่นที่ ๘ (นอกหลักเขตที่วัด เป็นที่ตั้งเสาอโศก)

เสาศิลาจารึกอโศก แห่งสารนาถ

(จำลอง)

ประดิษฐาน ณ ที่ตั้งหลักเขต
จุดต่อที่ดินที่ตั้งวัดญาณเวศกวัน ๓ แปลง:

-.-

๑. แปลงที่ขออนุญาตสร้างวัด (เสาชู่มุม ต.ตก อ.ใต้; ที่วัดแปลงแรก ๑๑ ไร่ ๒๔ ตร.วา ซึ่งนายยงยุทธ ธินะปุระ และนางชุตติมา ธินะปุระ (สุวรรณกุล) ถวาย เพื่อดำเนินการสร้างวัด ตามใบอนุญาตสร้างวัด ลว. ๓๐ ธ.ค. ๒๕๓๑ และถวายเป็นของวัด ตามหนังสือสัญญาให้ที่ดิน ซึ่งได้ทำเมื่อ ๒๖ ธ.ค. ๒๕๔๐)
๒. แปลงที่ตั้งอุโบสถ (เสาชู่มุม ต.ออก อ.ใต้; ที่วัดแปลงที่สอง ๘ ไร่ ๙๓ ตร.วา ซึ่งญาติโยมรวมใจซื้อถวาย เห็นสัญญา ๒ มี.ค. ๒๕๔๐ มูลค่า ๑๙,๗๕๘,๐๐๐.๐๐ บาท)
๓. แปลงลานเสาศิลาจารึกอโศก (เสาชู่มุม ต.ออก อ.เหนือ; ที่วัดแปลงที่ห้า ๔ ไร่ ๓ งาน ๑๕ ตร.วา ซึ่งพี่น้องตระกูล "สุจริต" รวมใจอุทิศบรรพบุรุษบุรพการี ถวายเมื่อ ๒๒ ส.ค. ๒๕๔๗)

ท้ายเล่ม: ต้นเรื่อง

เรื่องบังเอิญใหญ่ รอไว้ก่อน

เสาศิลาจารึกอโศกแห่งสวนราชนาถ (จำลอง) ที่วัดญาณเวศกวันนี้ มีการเกิดขึ้นที่เป็นความบังเอิญสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. เสาศิลาจารึกนี้เอง เกิดขึ้นโดยบังเอิญเป็นเรื่องบานปลายมา

๒. เสาศิลาจารึกนี้เสร็จ บังเอิญครบ ๒๐ ปี วัดญาณเวศกวัน

ที่จริง แม้กระทั่งเสาศิลาจารึกจะเสร็จอยู่แล้ว ก็ยังไม่ได้นึกถึงเรื่องกาลเวลา แล้วบังเอิญอีกนั่นแหละว่า ได้มีการพูดกันถึงวันทำบุญประจำปีอุทิศแก่คุณสายใจ หลิมสุนทร ผู้สร้างสถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม (ที่เขาแดง) ว่าปีนี้ สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรมครบ ๒๐ ปี จึงทำให้นึกได้ว่า วัดญาณเวศกวันก็เริ่มในปีเดียวกับสายใจธรรม เพราะฉะนั้น วัดญาณเวศกวันก็ครบ ๒๐ ปีด้วย

แล้วจึงนึกต่อมาถึงเสาศิลาจารึกที่กำลังจะเสร็จ ก็เลยกลายเป็นว่ามาบรรจบเวลาที่เสาศิลาจารึกประจวบกับวัดญาณเวศกวันมีอายุครบ ๒๐ ปี

เมื่อเรื่องมาบรรจบกันในเวลาที่ถือได้ว่าสำคัญอย่างนี้ ก็จึงนึกว่า ถึงเวลาต้องทำประวัติวัดญาณเวศกวันให้เสร็จเสียที

เรื่องความเป็นมาของวัดญาณเวศกวันนี้ นึกไว้นานนักแล้วว่าจะทำหนังสือเล่าประวัติไว้ แต่ยังมีทางเป็นไปได้ เพราะช่อง

ว่างไม่มี และเหตุจำเป็นที่บังคับก็ยังไม่เกิดขึ้น ถ้าทำจริง จะต้องค้นเอกสาร เฉพาะอย่างยิ่งย้อนดูบันทึกกองใหญ่ทีเดียว

ครั้นมาบัดนี้ เกิดเหตุบังคับว่าเสาจารึกเสร็จ จะต้องเล่าเรื่อง ที่ไปที่มาไว้ และเสาก็มาเสร็จในวาระที่วัดมีอายุครบ ๒๐ ปี เสาเกิดขึ้น ก็เป็นเรื่องที่อยู่ในประวัติของวัด ถ้าเล่าประวัติวัด ก็เท่ากับเล่าประวัติของเสานั้นด้วย

กะว่าจะนำเรื่องประวัติวัดลงไว้เป็นส่วนท้ายของหนังสือเสาจารึกอโศก ดังนั้น พอทำเนื้อเรื่องเสาจารึกอโศกเสร็จ ก็จึงหันไปเริ่มเขียนประวัติวัด

ตอนแรก ทางด้านญาติโยมบอกว่างานสร้างเสาจะเสร็จทันวันวิสาขบูชา ๘ พฤษภาคม ๒๕๕๒ ถ้าอย่างนี้ ก็ยังไม่ครบ ๒๐ ปี แท้ได้แค่เป็นปีที่ ๒๐ ของวัด

แต่ต่อมา ญาติโยมแจ้งว่างานสร้างไม่ทันวันวิสาขบูชา ต้องเลื่อนไปเสร็จทันวันเข้าพรรษา คือ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๒ พอเลื่อนอย่างนี้ กลับกลายเป็นพอดีว่าครบเต็ม ๒๐ พรรษา เพราะพระ ๓ รูปแรกมาเข้าอยู่ที่วัดนี้ในวันเข้าพรรษา ที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๓๒

อย่างไรก็ตาม เรื่องไม่เป็นไปดังคาด เหตุติดขัดหลายอย่าง ทำให้การเขียนไม่ราบรื่น และเรื่องราวที่จะเขียนก็มากมาย ต้องใช้เวลายาวนาน

ในที่สุด เนื้อเรื่องที่ยืดยาว ก็บังคับให้ต้องยกแยกออกไปเป็นหนังสือประวัติวัดเล่มหนึ่งต่างหาก และตีกลับให้ต้องหันมาเขียนไว้ในเล่มนี้ เฉพาะเรื่องความเป็นมาของเสาจารึกอโศกอย่างเดียว

เรื่องบังเอิญย่อย ปล่อยให้เสร็จ

ความบังเอิญที่เสาคโศกจะเกิดขึ้นนั้น โยงกันกับเรื่องการ
สร้างโบสถ์ ตามเรื่องที่เป็นมาว่า วัดญาณเวศกวันมีพระมาอยู่จำ
พรรษา ดังที่ว่าตั้งแต่ ๑๘ ก.ค. ๒๕๓๒^๑ เวลาผ่านไป งานการต่างๆ
ก็เดินหน้าเสร็จไปๆ จนกระทั่งมีประกาศตั้งเป็นวัดตามกฎหมายใน
วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๓๗ นับว่าวัดมีหลักฐานมั่นคงแล้ว

เมื่อเรื่องที่ต้องจัดต้องทำลุล่วงไปตามลำดับ พอใกล้ถึง พ.ศ.
๒๕๔๐ พุทธบริษัทก็มุ่งมาคิดกันในเรื่องที่ว่า น่าจะมีโบสถ์ มีพัทธ-
สีมา จะได้เป็นวัดที่สมบูรณ์อย่างบริบูรณ์ ให้ไปร้องโลง ไม่ต้องมี
ภาระอะไรค้างคาอีกต่อไป

จำได้ว่า เรื่องสร้างโบสถ์นี้ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ
เป็นผู้เริ่มแรก ได้ตั้งทุนบริจาคเป็นประเดิมไว้ ๑ ล้านบาท ในความ
จำนั้นก็ระลึกได้ว่าตั้งไว้นานแล้ว แต่เจาะชัลดลงไปไม่ได้ คิดเอาว่าก็
คงอยู่ในช่วงใกล้ พ.ศ. ๒๕๔๐ นั้นแหละ แต่เมื่อจะพูดถึง ก็ควรให้
ชัด จึงพยายามสืบค้น ไม่พบ จนแทบต้องยอมเลิกความพยายาม

แต่แล้วก็เจอในบันทึกเก่า บอกว่า โยมคุณหญิงกระจ่างศรี
รักตะกนิษฐ ถวายทุน ๑ ล้านบาทเปิดบัญชีสำหรับสร้างอุโบสถ
ตั้งแต่ปี ๒๕๓๒ ประมาณวันที่ ๒๔ เมษายน เลยกลายเป็นว่า โยม
ได้ตั้งทุนบริจาคถวายสร้างโบสถ์ตั้งแต่ก่อนที่พระ ๓ รูปแรกจะเข้า
ไปอยู่จำพรรษา ณ ที่ก่อสร้างวัดญาณเวศกวันด้วยซ้ำไป คือเตรียม

^๑ พระ ๓ รูปแรกนั้น ได้แก่ พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต) ซึ่งปัจจุบันมีสมณศักดิ์ที่ พระ
พรหมคุณมหารณ์, พระมหานินศร จินตาปญโญ ซึ่งบัดนี้คือ พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ
และพระนาย ญาณปาทีโป คือ พระครูสังฆรักษ์ นาย ในปัจจุบัน

สร้างโบสถ์ตั้งแต่ก่อนวัดเกิด หรือจะว่าพร้อมกับสร้างวัด ก็ได้

บันทึกบอกด้วยว่า เมื่อทราบแล้วก็ได้แต่อนุโมทนา พร้อมทั้งได้พูดย้ำกับโยมขอให้สร้างโบสถ์เพียงขนาดเล็กๆ เพียงแค่พอแก่ประโยชน์ใช้สอย และว่าน่าจะกำหนดตั้งลงไปเลยว่าจะสร้างโดยใช้เงินเพียง ๑ ล้านบาทที่โยมคุณหญิงถวายนี้นี้ ไม่รับบริจาคเพิ่มอีก

ตอนนั้น หลวงลุง พระครูสังฆรักษ์ฉาย ได้แสดงความเห็นว่า จะสร้างเล็กคงไม่ได้ ท่านมีประสบการณ์ตอนรับนิมนต์ไปจำพรรษา เพื่อสอนพระปริยัติธรรม ที่วัดสระศรีเจริญ (ใน อ.ดอนเจดีย์ จ. สุพรรณบุรี) ได้เห็นโบสถ์ที่นั่นไม่พอใช้การ ปรากฏว่าหลวงลุงว่าไว้ถูกต้อง โบสถ์วัดญาณเวศกวันี่สร้างไว้นี้ ขนาดใช้เงินหลายล้านบาทเวลานี้ ในหลายโอกาสก็กลายเป็นจะเล็กเกินไป

เมื่อญาติโยมจะสร้างโบสถ์ ทั้งโยมทั้งพระก็มองหาจุดเหมาะสมที่จะเป็นที่ตั้งของโบสถ์ แต่ไม่มีที่ว่างพอควรบนพื้นดิน จึงมุ่งไปที่กลางสระน้ำ และคิดหาทางกันว่าจะสร้างอย่างไรจึงจะดี แต่ไม่ว่าจะสร้างอย่างไร นอกจากทำให้วัดคับแคบ ก็เกิดข้อไม่สะดวกหลายอย่าง หลายท่านจึงไม่ปลงใจ

ความจริง ที่วัดก็ไม่ใช่อะไรเล็กน้อย คุณหญิงอุทัย ธนะปุระ และคุณชุตติมา ธนะปุระ (สุวรรณกุล) ชายที่ดิน ๒๕ ไร่ ซึ่งได้ถวายเป็นที่ว่างน้อยอยู่ชาน แต่พระทดลองไปพักอยู่แล้วไม่เหมาะสม จึงนำเงินได้จากชายที่ที่นั่น มาซื้อที่ดินหลังพุทธมณฑล ที่ญาติโยมมีมติเห็นชอบพร้อมกันนี้ได้ที่ดิน ๑๑ ไร่ ๒๔ ตร.วา ก็นับว่ากว้างขวาง แต่ทำไมจึงว่าไม่พอ

เหตุก็คือ ที่วัดแปลงนี้มีคลองสาธารณะ ชื่อว่าคลองใหม่ เจริญสุข ผ่านเข้าด้านทางด้านใต้ตรงมุมที่ทิศตะวันตก ไหลผ่าทางแยงเกือบตลอดที่ตั้งวัด แล่นทะลุไปทางตะวันออก (ปัจจุบันถือเป็น

เส้นแบ่งเขตระหว่างพุทธาวาส กับสังฆาวาส) และมีสระน้ำขนาดใหญ่ ค่อนข้างใหญ่อย่างที่ปรากฏเห็นกันอยู่ รวมแล้วที่วัดจึงมีส่วนที่เป็น น้ำมาก พื้นดินเหลือพอสร้างเขตสงฆ์ กับส่วนบำรุงเลี้ยง และที่ทำ กิจวัตรบำเพ็ญกุศลกลุ่มย่อย ไม่พอแก่งานที่มีการชุมนุมของ ประชาชนเนื่องด้วยสังฆกรรมสำคัญหรือในคราวเทศกาล

เป็นอันว่า พอคิดจะสร้างโบสถ์กันขึ้นมา เรื่องทุนรอนไม่เป็น ปัญหา เพราะโยมเริ่มเตรียมทุนไว้นานแล้ว และจากทุนประเดิมที่ ตั้งเริ่มไว้ ถึงเวลานั้นก็ได้มีเข้ามาทบเพิ่มขยายจำนวนมาก ซึ่งทาง พระก็ไม่ได้สังเกต ไม่ได้จดจำ กลายเป็นกองทุนใหญ่ ทุนที่จะสร้าง ไม่เป็นไร แต่ที่จะสร้างกลับติดขัด เป็นปัญหาว่าเอาตรงไหน

เมื่อคิดพิจารณาพูดจากันไป พอขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้ ๑๒ วัน ญาติโยมทั้งหลายก็เห็นชอบตกลงตามคำชักชวนของคุณหมอกาญจนา เกษสอาด ที่จะซื้อที่ดินข้างวัดด้านตะวันตก ๘ ไร่เศษ (ที่แปลงข้าวเจ้าของให้ชาวบ้านเช่าทำนา) ถวายวัดเป็นที่สร้างโบสถ์

ต่อจากนั้น ญาติโยมก็เดินหน้าในเรื่องการสร้างโบสถ์มาตาม ลำดับ จนกระทั่งนำพระประธานขึ้นประดิษฐานในโบสถ์ในวันที่ ๗ มกราคม ๒๕๔๒ และปิดทองพระประธานจนเสร็จ ณ ๑๒ ม.ค. แล้วตอนค่ำ ก็ได้ทำวัตรสวดมนต์-อธิบายธรรมในโบสถ์ เป็นครั้งแรก เป็นเครื่องหมายว่าการก่อสร้างอาคารอุโบสถเสร็จแล้ว

ต่อมาก็ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ตามประกาศสำนัก นายกรัฐมนตรี ลงวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๔๒ (วัดได้รับประกาศ นั้น ๑๗ พ.ย. ๔๒) และครบถ้วนสมบูรณ์เมื่อมีการฝังลูกนิมิตที่เริ่ม งานในวันที่ ๖ มกราคม จบลงด้วยสังฆกรรมผูกสีมาในวันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๔๔

บังเอิญบานปลาย เสากลายเป็นหลักใหญ่โต

ถึงตอนนี้ อาจมีคำท้วงว่า เล่าเรื่องมาจนสร้างโบสถ์เสร็จ ก็ยังไม่เห็นว่าจะโยงกับเรื่องเสาอโศกที่ตรงไหน

ตรงนี้แหละคือถึงตอนที่จะชี้ว่าโยงอย่างไร - โบสถ์เกิดขึ้นได้เริ่มด้วยมีที่ที่จะสร้างโบสถ์ และบอกแล้วว่า ญาติโยมตกลงซื้อที่ดินข้างวัดด้านตะวันตก ๘ ไร่เศษ ถวายวัดเป็นที่สร้างโบสถ์

พอมือที่แปลงใหม่มาต่อให้ที่วัดขยาย เขตวัดก็เลื่อนออกไป เสาหลักปักเขตเก่าในแถบที่ที่ต่อกันนั้นก็หมดความหมาย หลักเขตก็จะทยอยจมหลุดแตกหักพลัดหายไป จนในที่สุดก็จะไม่รู้ว่าที่วัดได้เติบโตขยายจากเดิมที่เคยเป็นอย่างไร

ผู้เล่านี้ คำนึงถึงสภาพที่เวลานั้น จึงบอกแก่พระและโยมขอให้ช่วยหาทางรักษาหลักเขตตรงหัวมุมด้านใต้ ซึ่งเป็นจุดต่อระหว่างที่แปลงเก่ากับที่แปลงใหม่ไว้ (จากหลักเขตตรงนั้น ตีเส้นขึ้นเหนือไปตามแนวขอบสระน้ำจนถึงกำแพงหน้าวัด ก็จะรู้เขตที่แปลงเก่าและแปลงใหม่) ถ้าจะให้ดี น่าจะทำเป็นหลักที่มั่นคงด้วยวัสดุที่ถาวร

เวลานั้น ตรงหลักเขตมีเสาปูนเก่าตั้งซ้อนต่อสูงขึ้นมา เป็นส่วนของรั้วที่กินเขตของเดิม เมื่อเวลาผ่านไป เสาปูนนั้นก็หักแล้วก็พลัดหายไปจากที่ตั้ง ต่อมา คุณสันติ ต้นติวีสุด จึงจัดทำหลักหินแกรนิตอย่างดีมาตั้ง สูงสักครึ่งเมตร พร้อมทั้งจารึกข้อความบอกไว้ (ของจริงจัดวางรูปแบบไว้ดี ในที่นี้ รักษาไว้แต่ถ้อยคำ) ดังนี้

“หลักเขต (มุขตะวันออกเฉียงใต้) ที่วัดแปลงที่สอง - ที่ตั้ง อุโบสถ ๘ ไร่ ๙๓ วา ญาติโยมรวมใจซื้อถวาย เช่นสัญญา ๒ มี.ค. ๒๕๔๐ ชำระงวดสุดท้าย ๒ ต.ค. ๒๕๔๑ ๙,๗๕๘,๐๐๐.๐๐ บาท”

หลักหินอันมั่นคงนี้ตั้งมั่นอยู่หลายปี แต่เพราะเป็นวัสดุที่มี น้ำหนักอย่างยิ่ง ต่อมาจึงทรุดตัวค่อยๆ เียงลงไป ประจวบพอดีว่า ในปี ๒๕๔๗ คุณนิยม สุจริต พร้อมด้วยน้องสาว ๒ คน ซึ่งมี คุณอาที่เคารพนับถือ คือ คุณประมวล สุจริต อยู่ในถิ่นนี้ ได้พร้อมใจกันถวายที่ดินแปลงใหญ่ซึ่งอยู่ต่อจากแปลงที่สร้างโบสถ์ลงไป ทางใต้ เสาหินหลักเขตนั่นจึงกลายเป็นจุดต่อของที่ดินวัด ๓ แปลง รวมทั้งแปลงใหม่ที่คุณนิยมและน้องได้ถวายนี้ด้วย ดังนั้น ข้อความที่จารึกไว้บนหลักหินจึงกลายเป็นไม่สมบูรณ์

ตอนนี่จึงมาคิดกันว่าจะทำหลักเขตที่จุดนั้นใหม่ ผู้เล่านี้ได้ เสนอแนะว่า ไหนๆ จะทำสิ่งที่เป็นหลักเป็นฐาน ก็น่าจะทำให้เป็นสิ่งที่ มีความหมาย เป็นที่ระลึกทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา หรือ เป็นสื่อทางการศึกษา เช่น จำลองหลักศิลาจารึกมีเศียรสี่สิ่งที สวรรณาทของพระเจ้าอโศกมหาราช (ไม่ได้จำเพาะเจาะจง)

ที่แะไปนั้น ก็มุ่งแะว่าจะให้เป็นเครื่องหมายที่มีความหมาย เท่านั้น มิใช่จะให้เป็นที่สถิตสำคัญอะไร ที่มีความหมายเป็น ส่วนตัวของมันเอง และผู้ที่รู้เรื่องต่อนั้น ก็คือไม่กี่คนที่ผ่านและดูแลที่แะวนั้นอยู่เสมอๆ

แล้วก็ปรากฏว่า คุณหมอกฤษณา โรหิตร์ตนะ ซึ่งมาช่วยดูแลปลูกและบำรุงต้นไม้ให้วัดอยู่เป็นประจำตลอดมา รู้เห็นสภาพนี้ อย่างดี ได้จับเรื่องนี้ไปดำเนินการ

คุณหมอกฤษณาได้เอาจริงเอาจังกับเรื่องเสาะอโศกอยู่นาน จนเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ในที่สุดก็ได้เศียรสี่สิ่งหั่นขนาดย่อมๆ ที่จะ เป็นหัวเสาะ แล้วก็คิดการในเรื่องที่จะตั้งต้นเสาะ

ตอนนี้ก็มีการคิดพิจารณาปรึกษาหารือกันในหมู่ญาติโยม คุณ ประพัฒน์ เกษสอาด ไวยาวัจกรของวัด เป็นสถาปนิก รู้เข้าใจอยู่กับ งานประเภทนี้โดยตรง และมีหัวสิ่งห้อยอยู่แล้ว จึงร่วมกันคิดหาทางจะ ทำต่อโดยคาดว่าจะลงทุนอีกเพียงเล็กน้อย แต่ได้ของที่ดูจริงจังมีคุณค่า เรื่องก็ขยายและเดินหน้า โดยคุณหมอกฤษณา เกษสอาด เป็น แกนขับเคลื่อนและประสานติดตามเรื่องตลอดมาจนเสร็จสิ้น

ระหว่างนี้ ในทางศิลป์ และสถาปัตยกรรม ก็ได้อาจารย์ประจำ แสงสายนธ์ มาช่วยชี้แนะ ส่วนทางพระสงฆ์ พระชัยยศ พุทธิวิโร ได้เป็นผู้รับภาระ และพระอิสรา จานิสฺสโร ก็มาร่วมดูแล

พร้อมกันนั้น คุณสิทธิศักดิ์ ทยานุวัฒน์ นอกจากช่วยประสาน งานกับทางบริษัท รัชดาหีนอ่อน จำกัด แล้ว ก็ได้ดำเนินการให้แผ่น หินจารึกเพื่อการศึกษาสำเร็จออกมาพร้อมที่จะฉีกบนแผ่นทั้ง ๘

งานศิลป์สำคัญอันเป็นหัวใจของการสร้างเสาะจารึก คือการ ปั่นหุ่นเศียรสี่สิ่งห้อย พร้อมทั้งแท่นที่สถิต เป็นผลสัมฤทธิ์แห่งฝีมือทำ บัญของคุณวัชระ ประยูรคำ แล้วออกมาเป็นของจริงด้วย สมรรถนะอันประณีตของบริษัท รัชดาหีนอ่อน จำกัด

เรื่องราวในขั้นตอนนี้ ผู้เล่าแค่ดูฟังอยู่ห่างๆ เพียงรับ ทราบเป็นครั้งคราว และช่วยดูช่วยระวังให้สิ่งที่ทำอยู่ในหลักแห่ง พระธรรมวินัย ไม่เสียดรรรม ไม่ผิดวินัย ไม่ได้เข้าไปรู้ในรายละเอียด

ทั้งนี้ เป็นไปตามแนวทางดังได้บอกกันว่า ที่วัดนี้แต่ต้นสืบมา ด้านวัดอุสถถานและการก่อสร้าง เป็นเรื่องของญาติโยม ที่มาเกื้อหนุนให้พระมีกำลังและสะดวกที่จะปฏิบัติสมณกิจได้เต็มที่ โยมอุปถัมภ์ด้วยปัจจัยสี่พร้อมดีแล้ว พระก็มุ่งหน้าเล่าเรียนศึกษาปริยัติปฏิบัติและเผยแพร่สั่งสอนธรรมวินัยได้อย่างอุทิศตัว ไม่ต้องมัวมาเป็นดังสุครีพที่เอาเรี่ยวแรงมากมายไปถอนต้นรัง

เพราะฉะนั้น บรรดาวัดอุสถถานที่เกิดมีในวัดนี้ จึงเป็นผลแห่งศรัทธา ความเสียสละ และอิทธิบาทธรรมของญาติโยมทั้งหลาย ซึ่งควรแก่การอนุโมทนาเป็นอย่างสูง และพึงเป็นเครื่องเจริญปิติปราโมทย์นำมาซึ่งความสุขที่แท้จริงและยั่งยืนสืบไป

เป็นอันว่า เรื่องราวที่เป็นรายละเอียดของงานสร้างเสาศาวิกริกอุโบสถ เป็นส่วนที่พึงทราบได้จากด้านญาติโยมผู้มาอุทิศเวลาอุทิศเรี่ยวแรงกำลังและความสามัคคีถวายให้แก่วัดและพระศาสนา

ในที่นี้ ขอเล่ารวบรัดว่า เมื่องานขยายออกไป เคียรสี่สิงห์หัวแรกที่คุณหมอกฤษณา โรหิตร์ตนะ และคุณประพัฒน์ เกษสอาด ได้เตรียมไว้เดิม ก็ยุติโดยไปตั้งอยู่บนหัวเสาสูงประมาณเท่าศีรษะคนบนฝั่งสระน้ำ ใกล้ทางขึ้นข้างหน้าหอญาณเวศกัธรรมสมุจย์

ส่วนงานสร้างเสาศาวิกริก ตรงจุดที่ตั้งหลักเขตเดิม แม้จะขยายบานปลายออกไป ก็ยังมีความหมายเป็นเครื่องแสดงเขตที่ดินของวัด พร้อมทั้งมีคำจารึกบอกเขตที่ดินดังกล่าว แต่แผ่ออกไปครอบคลุมสระอย่างอื่นเพิ่มเข้ามาด้วย ดังปรากฏอยู่ ณ ที่นั้น ในบัดนี้

ส่วนหนังสือเล่มนี้ก็เกิดขึ้น โดยมุ่งให้เสร็จพร้อมเข้าคู่กับเสาศาริกนั้น ตามวัตถุประสงค์ที่ว่า เสาศที่เสร็จ ควรมีความหมายเป็นเครื่องสื่อการศึกษา ดังได้กล่าวในคำปรารภต้นเล่มแล้ว

เสาศหรือหลักศิลาจารีโกศกที่เป็นเรื่องบานปลายมานี้ ต้นเรื่องที่ไม่ใช่อยู่แค่ที่วัดนี้ แต่มาจากพระเจ้าอโศกมหาราชในชมพูทวีป แล้วสืบลงไปอีก ก็คือ จากคำสอนของพระพุทธเจ้าที่พระเจ้าอโศกนั้นนับถือ ซึ่งปรากฏออกมาในศิลาจารีโกศกของพระองค์ และคำแปลศิลาจารีโกศกนั้น ก็มาเป็นแกนของเรื่องอยู่ในหนังสือนี้

เมื่อจับเอาตรงนี้ จุดเริ่มก็มาอยู่ที่หนังสือ *Ashokan Inscriptions* ของ R. Basak ที่ท่านอาจารย์ ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ ได้หยิบยกให้แปล และผู้เล่านี้ได้แปลไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ แล้วมีการพิมพ์แจกกันมาถึงคราวนี้เป็นครั้งที่ ๖ จึงขออนุโมทนาท่านอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ ไว้ ณ ที่นี้อีกครั้งหนึ่ง